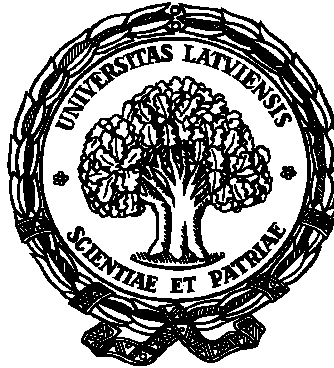

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĢEOGRĀFIJAS NODAĻA

Maija Ušča

Promocijas darbs

TERITORIĀLO KOPIENU VEIDOŠANĀS PROCESI RĪGĀ

Doktora zinātniskā grāda iegūšanai ģeogrāfijā
Apakšnozare: cilvēka ģeogrāfija

Darba zinātniskais vadītājs:
Dr. Geogr. Asoc. prof. Pēteris Šķiņķis

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”

Rīga, 2013

Anotācija

Promocijas darbs ir vērsts uz teritoriālo kopienu veidošanās galvenos ietekmējošos faktorus identificēšanu mūsdienu post-sociālistiskajā lielpilsētā.

Promocijas darbā ir izstrādāta pieeja teritoriālo kopienu izpētei Rīgā, balstoties uz teritoriālo kopienu pētījumu izvērtējumu pasaulē un Latvijā. Izvērtējot teritoriālo kopienu veidošanās procesus dažādās pilsētvides situācijās, ir analizēta mēroga loma teritoriālo kopienu veidošanās procesos. Balstoties uz teritoriālo kopienu pazīmju un to veidošanos ietekmējošo faktoru izvērtējumu četrās izpētes teritorijās Rīgā, izstrādāta teritoriālo kopienu tipu klasifikācija, kas kā pamats izmantojams turpmākos teritoriālo kopienu pētījumos post-sociālistiskajā telpā. Promocijas darbā ir raksturotas Rīgas pilsētas attīstības īpatnības saistībā ar teritoriālo kopienu veidošanos un izstrādāti ieteikumi funkcionāli un sociāli atbilstošas dzīvesvides telpas plānošanai Rīgas pilsētā.

Atslēgas vārdi: teritoriālā kopiena, teritoriālās kopienas veidošanās, apkaime, post-sociālistiskā pilsēta, Rīga.

Annotation

The aim of this research is to identify and assess principle factors effecting formation of territorial communities in contemporary post-social metropolis.

In the Thesis approach to research of territorial communities in Riga is elaborated, based on the evaluation of territorial community and neighbourhood research worldwide and in Latvia. Role of the scale is assessed in formation of territorial communities by evaluating the territorial community formation processes in diverse urban area situations. Classification for territorial community typology for employment in further reseach has been elaborated, based on evaluation of the territorial community characteristics and factors affecting its formation in four reseach areas. In connection to territorial community formation specific characteristis for the Riga city development were described in the Thesis and suggestions were created to ensure functionally and socially adequate living area planning in the Riga city.

Keywords: territorial community, formation of territorial community, neighbourhood, post-social city, Riga.

Saturs

IEVADS	5
PĒTĪJUMĀ IZMANTOTO GALVENO JĒDZIENU SKAIDROJUMS	11
TEORĒTISKĀS UN LIETIŠĶĀS TERITORIĀLO KOPIENU IZPĒTES PIEEJAS	12
1.1. Jēdzienu „teritoriālā kopiena” un „apkaime” izpratne pilsētu studijās	12
1.1.1. Kopienas un teritoriālas kopienas	12
1.1.2. Apkaimes kā teritoriālo kopienu telpas	16
1.1.3. Teritoriālo kopienu līmeņi.....	20
1.1.4. Teritoriālo kopienu saikņu ciešums un to ietekmējošie faktori.....	22
1.1.5. Post-sociālistisko pilsētu attīstība un teritoriālo kopienu veidošanās tajās.....	24
1.1.6. Teritoriālās kopienas un apkaimes - izpratne un pētījumi Latvijā	26
1.2. Teritoriālo kopienu veidošanās un to ietekmējošie faktori	29
1.2.1. Teritoriālo kopienu veidošana un veidošanās	29
1.2.2. Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie faktori	34
1.3. Pieeja teritoriālo kopienu izpētei Rīgā	38
MATERIĀLI UN METODEDES	40
2.1. Datu ieguves un analīzes metodes.....	40
2.2. Izpētes teritoriju izvēles pamatojums	43
TERITORIĀLO KOPIENU VEIDOŠANĀS RĪGĀ	47
3.1. Rīgas telpisko struktūru un teritoriālo kopienu „audums”	47
3.1.1. Rīgas pilsētas telpiskās struktūras	47
3.1.2. Iedzīvotāju līdzdalība un iesaistīšanās pilsētas attīstības procesos	56
3.1.3. Apkaimju organizācijas Rīgas pilsētā	57
3.2. Teritoriālo kopienu pazīmes un to veidošanos ietekmējošie faktori Rīgā	60
3.2.1 Teritoriālo kopienu veidošanās apstākļi izpētes teritorijās	60
3.2.2. Teritoriālo kopienu pazīmes un tipi	73
3.2.3. Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie faktori Rīgā	76
3.3. Teritoriālo kopienu mērogi, vienojumi un ciešums	89
TERITORIĀLO KOPIENU VEIDOŠANA UN VEIDOŠANĀS: IESPĒJAS, IETEKMES, RISINĀJUMI	92
SECINĀJUMI UN IETEIKUMI	97
IZMANTOTĀ LITERATŪRA.....	99
PIELIKUMI	112

IEVADS

Pilsētu dzīves vides kvalitātes vērtēšanai, pilnveidošanai un plānošanai nepieciešams izziņāt ar cilvēka dzīves ciklu saistītu fizisko (ainavisko) un sociālo telpu vienības. Par pilsētu izpētes sīkākajām telpu vienībām mūsdienu apstākļos var uzskatīt apkaimes – nelielus pilsētu rajonus ar savu fizisko un sociālo apstākļu kopumu, identitāti un funkcionālo nodrošinājumu. Katrai apkaimei ir sava unikāla telpa un iedzīvotāji, kas to pieredz, jūt un izmanto savā veidā.

Mūsdienu lielpilsētu sociālo dzīvi no vienas puses raksturo anonimitāte un iespēja paslēpties sabiedrībā - pilsētas mēogs ir saistīts ar atsvešinātību un bezpersoniskumu. Savukārt, no otras puses lielpilsētu dzīvē nozīmīga ir vietējā kopiena un apkaime, kas palīdz pārvarēt pilsētas mērogu. Tas nozīmē, ka teritoriālu kopienu būtiska loma pilsētvidē ir piederība un saiknes ar vietēja mēroga telpu un sabiedrību. Tādējādi vietējās teritoriālās kopienas, it sevišķi apkaimes mērogā un mazāka mēroga teritorijās, ir tās, kas ļauj izjust piederību un identificēties ar telpu mūsdienu lielpilsētā. Vienlaicīgi teritoriālo kopienu esamība pilsētās tiek saistīta ar lielāku drošību noteiktās teritorijās, ar zemāka līmeņa sociālām un veselības problēmām (Chavis, Newbrough 1986), ar iedzīvotāju piedalīšanos vietējās apkaimes organizācijās un iesaisti kopienas attīstībā (Chavis, Wandersman 1990), ar apkaimes teritorijas uzturēšanu un uzlabošanu (Leavitt, Saegert 1990; Schorr 1997). Tas nozīmē, ka faktiski teritoriālās kopienas norāda uz dzīves kvalitāti lielpilsētās gan teritoriālo kopienu pašorganizēšanās jautājumos, gan vietēja mēroga tīklošanās procesu, komunikācijas kultūras un pilsoniskas sabiedrības veidošanās jautājumos.

Turklāt teritoriālās kopienas nav pētāmas konstantā pozīcijā, tās ir dinamiskas un procesā esošas. Tādējādi teritoriālo kopienu izpēte ir būtiska noteiktas pilsētvides un iedzīvotāju sociālās strukturēšanās identifikācijai noteiktā laikā.

Teritoriālo kopienu veidošanās izpētes nepieciešamību Rīgā aktualizē arī vietējā (apkaimes) mērogā notiekošie iedzīvotāju iniciatīvu un tīklošanās procesi. Pēdējo gadu laikā vairākās Rīgas apkaimēs, piemēram, Bolderājā, Kundziņsalā, Mežaparkā, Vecmīlgrāvī, Vecrīgā u.c. ir attīstījušās iedzīvotāju veidotas nevalstiskās apkaime organizācijas, kurām ir noteikts mērķis un intereses, kas vērstas uz tuvāko apkārtni. Arvien biežāk Rīgā notiek vietēja mēroga iniciatīvas, kas darbojas kā vietējo iedzīvotāju saliedētājas, iepazīstinātājas, piemēram, ielu svētki (piem., Stokholmas, Kuldīgas un Āgenskalna ielā), kaimiņu dienas (piem., Mūrnieku ielas, Ausekļa ielas, Asara ielas, Sarkandaugavas ielas namu pagalmos), pretdarbība potenciālam apdraudējumam (piem., aktivitātes pret Arkādija parka apbūvi), kā arī neformālas aktivitātes, kas saistītas ar ēku sakopšanu, teritoriju labiekārtošanu, talkām utt. Šādas iniciatīvas ir arvien biežāk sastopamas, tomēr nav pēģinātas pazīmes, kas tās raksturo, kā arī nosacījumi, kas ietekmē to esamību / neesamību, to veidošanos un potenciālu noteiktās vietās.

Pasaulē liela daļa teritoriālo kopienu pētījumu ir balstīti uz atsevišķu teritoriālo kopienu veidošanās aspektu izpēti. Tie saistīti ar kvantitatīvi mērāmu lielumu (piemēram, zaļumu daudzumu, mājokļu tipu, iedzīvotāju blīvumu, dzimumu, vecumu, šķiras, ienākumu līmeni, etniskās piederības u.c.) ietekmi uz teritoriālo kopienu

veidošanos (piem., Campbell, Lee 1990; Temkin, Rohe 1998; Guest, Wierzbicki 1999; Young, Russel, Powers 2004; Filipovic 2008). Šie pētījumi dod padziļinātu izpratni par konkrētu faktoru ietekmi uz teritoriālo kopienu veidošanos un ir vērā ņemami, tomēr tie nerada kopainu par teritoriālo kopienu veidošanos mūsdienu lielpilsētā. Turklāt liela daļa pētījumu par teritoriālo kopienu veidošanos un to ietekmējošajiem apstākļiem ir veikti ASV un Rietumeiropas pilsētās, kur ir atšķirīgs ekonomiskais, sociālais, politiskais un kultūras konteksts, attīstības dinamika. Post-sociālistiskajā telpā, kur attīstības dinamika, pilsoniskas sabiedrības veidošanās un līdzdalības tendences varētu būt savstarpēji līdzīgas, trūkst šādu pētījumu, kas analizētu teritoriālo kopienu veidošanās procesus apkaimju mērogā. Tādējādi atšķirīgo sociālo, politisko un ekonomisko procesu dēļ, kā arī kultūras un teritoriālo kopienu pieredzes dēļ, esošo Rīgas gadījumu, tomēr ir vērā ņemami, veidojot izpratni par to, kādi faktori var ietekmēt teritoriālo kopienu veidošanos. Darba aktualitāti nosaka arī izvēlētajā pētījuma mērogs – teritoriālās kopienas tiek pētītas, par pamata teritoriālo vienību ņemot apkaimes mērogu. Post-sociālistiskajā telpā ir salīdzinoši daudz pētījumu, kas veikti plašāka mēroga teritorijās (piemēram, Kahrik, Tammaru 2008, Stanilov 2007, Sykora 1999) vai arī pētījumi, kas analizē noteiktas ar pilsētu attīstību saistītas problēmas, taču trūkst pētījumu, kas analizētu indivīdu ikdienas dzīves telpas vietēja mēroga teritorijās.

Pētījumā teritoriālo kopienu telpas sapratne un mērogs ietver gan tādas telpas vienības kā Rīgas pilsētā un piepilsētā definētās apkaimes, gan arī mazākas telpas, kurām ir kopienas dzīvi iekšēji vienojošas pazīmes.

Pētījuma jautājums: kā dažādi faktori un to savstarpējā saspēle ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos noteiktās pilsētvides situācijās mūsdienu post-sociālistiskajā lielpilsētā.

Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmē gan teritoriālie, gan sociāli strukturāli faktori. Šo faktoru analīze ļauj dziļāk izprast teritoriālo kopienu veidošanās procesus un paredzēt to attīstības tendences.

Darba mērķis

Identificēt un izvērtēt teritoriālo kopienu veidošanās galvenos ietekmējošos faktorus post-sociālistiskajā lielpilsētā.

Darba galvenie uzdevumi

1. izstrādāt pieeju teritoriālo kopienu izpētei Rīgā, balstoties uz teritoriālo kopienu pētījumu izvērtējumu pasaulē un Latvijā;
2. izvērtēt teritoriālo kopienu veidošanās procesus dažādās pilsētvides situācijās (vietās) un dažādos mērogos;
3. izvērtēt teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošos faktorus Rīgā;
4. raksturot Rīgas pilsētas attīstības īpatnības saistībā ar teritoriālo kopienu veidošanos;

5. izstrādāt ieteikumus funkcionāli un sociāli atbilstošas dzīvesvides telpas plānošanai Rīgas pilsētā.

Pētījuma ierobežojumi

Darbā daļa no pētījuma balstīta uz četrām izpētes teritorijām – apkaimēm, t.i., daļa no teritoriālo kopienu veidošanās analīzes veikta, balstoties uz datiem, kas iegūti piemērteritorijās nevis izklaidēti visā Rīgā.

Pētījumā Rīgas pilsēta tiek skatīta funkcionāli nevis administratīvi. Šāds skatījums ir noteicis četru piemērtēriju izvēles motivāciju.

Pētījumā analizētas iedzīvotāju veidotas teritoriālas kopienas, kā arī faktori, kas ietekmē iedzīvotāju teritoriālo kopienu veidošanos. Autore nenoliedz, ka apkaimēs var veidoties arī, piemēram, apkaimē strādājāšo kopienas, taču tās nav šī pētījuma gala objekts un tāpēc tiek analizētas tikai situācijās, kad spēlē nozīmīgu lomu iedzīvotāju teritoriālo kopienu veidošanās procesos.

Darba novitāte

Pirmos reizi sociāli ģeogrāfiskajos pētījumos Latvijā analizēti teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie faktori, pētījumā sniedzot kompleksu šo faktoru kā daudzdimensionālu sociālu procesu izvērtējumu.

Pirmo reizi sociāli ģeogrāfiskajos pētījumos Latvijā analizēts sociāli ģeogrāfisko atšķirību būtiskums dažāda mēroga telpās. Par izpētes teritorijām izmantotas gan apkaimes mēroga, gan mazāka mēroga teritoriālas vienības. Šāds izpētes mērogs ģeogrāfiskajos pētījumos nav akcentēts arī citos post-sociālistisko valstu pētījumos.

Pirmo reizi ģeogrāfiskajos pētījumos Latvijā aprobēta „līdziešanas” metode, kas ļauj spriest par teritoriālo kopienu veidošanās procesiem apkaimēs ne tikai balstoties uz novērojumiem vai respondenta stāstījumu, bet arī novērot šos abus procesus integrēti. Līdz ar to šī metode ļauj precīzāk analizēt noteiktās prakses telpā.

Balstoties uz teritoriālo kopienu pazīmju un to veidošanos ietekmējošo faktoru izvērtējumu četrās izpētes teritorijās, izstrādātā teritoriālo kopienu funkcionālo tipu klasifikācija, kas ļauj nošķirt un izprast atšķirīgus teritoriālo kopienu veidošanās procesus.

Pētījuma rezultātu aprobācija

Ar pētījumu rezultātu izklāstu autore uzstājusies 21 akadēmiskajā konferencē, to skaitā 14 starptautiskajās konferencēs.

Starptautiskas konferences un semināri

1. International Scientific Conference “Post-Urbanity: reflecting on Cultural and Social Change in Urban Spaces”, Klaipēda, Lietuva, 2012.gada 4.-5.oktobris. M.Ušča “Territorial Communities at Neighbourhood level: the Case of Post-Soviet Riga”, mutisks ziņojums.

2. International Geographical Congress „Down to Earth”, Ķelne, Vācija, 2012.gada 26.-30.augusts. M.Ušča „Communities rooted in place: a reality in Post-societ cities? The case of Riga”, mutisks ziņojums.

3. International Scientific Conference „Economic Science for Rural Development”. Latvija, Jelgava, 2012.gada 26.-27.aprīlis. M.Ušča, M.Miklaša „Urban re meets rural: evaluating potential of short-time solutions in specific suburban development areas”.
4. 52nd International Scientific Conference, Section „Architecture and Urban Planning”: Sustainable City. Latvija, Rīga, 2011.gada 5.- 6.oktobris. M.Miklaša, M.Ušča „Territorial communities in suburban space – the basis for new planning approach: the case study of Pierīga”, mutisks ziņojums.
5. European Integration and Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives. Latvija, Rīga, 2011.gada 26.-27.septembris. M.Miklaša, M.Ušča „Local Communication Patterns of the Community: Case of a Post-Soviet Suburban Neighbourhoods near Riga”, mutisks ziņojums.
6. „Cities After Transition 4th Workshop: Space, Culture and Transition”. Rumānija, Bukareste, 2011.gada 14.-17.septembris. M.Ušča „The formation processes of territorial communities in a Post-soviet neighborhood: The Case of Riga”, mutisks ziņojums.
7. European Urban Research Association conference „Cities without limit”. Dānija, Kopenhāgena, 2011.gada 23.-25.jūnijs. A.Pužulis, M.Ušča „Searching for liveability in post-soviet suburban space: the case of Riga”, mutisks ziņojums.
8. Nordic geographers meeting 2011. Dānija, Roskilde, 2011.gada 24.-27.maijs. M.Ušča, A.Pužulis „Suburban patterns of Riga: fragmentation and the search for common structures”, mutisks ziņojums.
9. 14.Starptautiskā zinātniskā konference „Sabiedrība un kultūra: Robežas un jauni apvāršņi”. Latvija, Liepāja, 2011.gada 19.maijs. M.Ušča „Pilsētu kopienas un teritorialitāte Post-padomju telpā: Rīgas piemērs”, mutisks ziņojums.
10. 51st International Scientific Conference, Section „Architecture and Urban Planning”: Global and Local Identity of Urban Space. Latvija, Rīga, 2010.gada 7.-8.oktobris. M.Ušča „The Structure and Quality of Urban Environment as a Variable that Affects the Process of Territorial Community Formation”, mutisks ziņojums.
11. Social Street. The 7th Urban and Landscape Days. Igaunija, Tallina, 2010.gada 22.-23.septembris. M.Ušča “The Street as a Space for Community Development”, mutisks ziņojums.
12. Starptautiskā zinātniskā konference “Sabiedrība un kultūra: Haoss un harmonija”. Latvija, Liepāja, 2010.gada 29.-30.aprīlis. M.Ušča “Kopienas tīcība Rīgā: Mežciema apkaimes piemērs”, mutisks ziņojums.
13. Sixth International Conference: Sustainable City 2010. Spānija, La Coruna, 2010.gada 14.-16.aprīlis. M.Ušča “Urban activity spaces: the Case of a Post-Soviet neighbourhood in Riga”, mutisks ziņojums.
14. Tallinn Postgraduate Summer School – Everyday Life: Multidisciplinary Perspectives, Student Workshop. Igaunija, Tallina, 2009.gada 24.-31.jūlijs. M.Ušča „Courtyards as a Place for Neighbors’ Everyday Communication”, mutisks ziņojums.

Nacionālā mēroga konferences

1. Latvijas Universitātes 71.zinātniskā konference. Latvija, Rīga, 2013.gada 1.februāris. M.Ušča „Teritoriālo kopienu veidošanās un tipi Rīgā”, apkašsekcijs „Teritorijas, resursi un plānošana”, mutisks ziņojums.
2. Latvijas Universitātes 70.zinātniskā konference. Latvija, Rīga, 2012.gada 2.februāris. M.Ušča, M.Miklaša ” Plānotā un reālā teritorijas izmantošana piepilsētā: Ķekavas novada ciemi un to potenciāls indivīdu/kopienas vajadzību apmierināšanai”, apkašsekcijs „Teritorijas, resursi un plānošana”. Latvijas Universitātes 70.zinātniskā konference. *Teritorijas, resursi un plānošana. Telpiskā plānošana un attīstība. Tēzes.* <http://www.geo.lu.lv/gzzf/DDwENGINE/TINYMCE RTE/uploaded/LU%20konf%20tezes%20Planosana%202012.pdf>, mutisks ziņojums.
3. Latvijas Universitātes Doktorantūras skolas "Baltijas jūras reģiona valstu integrācija ES nozīmīgākās sadarbības dimensijās" seminārs „Vācijas pētnieciskā pieredze Eiropas lielpilsētu reģionu izpētē un tās pielietojuma iespējas Baltijas valstīs: Rīgas aglomerācijas piemērs”, 2011. gada 28.-30.sptmebris. M.Ušča „Spatial structures and territorial communities in suburban neighbourhoods near Riga”, mutisks ziņojums.
4. Latvijas Universitātes Doktorantūras skolas "Baltijas jūras reģiona valstu integrācija ES nozīmīgākās sadarbības dimensijās" seminārs „Pilsētvides dimensijas Baltijas jūras reģionā”. Latvija, Rīga, 2011.gada 20.jūnijs. M.Ušča „Teritoriālo kopienu veidošanās Pierīgā”, mutisks ziņojums.
5. Latvijas Universitātes 69.zinātniskā konference. Latvija, Rīga, 2011.gada 4.februāris. M.Ušča ”Teritoriālo kopienu iniciatīvas: Āgenskalna apkaimes piemērs”, apkašsekcijs „Teritorijas, resursi un plānošana”. *Latvijas Universitātes 69.zinātniskā konference. Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. Referātu tēzes.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, mutisks ziņojums.
6. Latvijas Universitātes 68.zinātniskā konference. Latvija, Rīga, 2010.gada 5.februāris. M.Ušča “Apkaimes robežas no iedzīvotāju skatupunkta: Mežciema piemērs”. *Latvijas Universitātes 68.zinātniskā konference. Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. Referātu tēzes.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 247.lpp., mutisks ziņojums.
7. Latvijas Universitātes 67.zinātniskā konference. Latvija, Rīga, 2009.gada 30. janvāris. M.Ušča „Pagalmi kā kopienu telpu vienības Rīgā”. *Latvijas Universitātes 67.zinātniskā konference. Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. Referātu tēzes.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 147.lpp., mutisks ziņojums.

Publikācijas par disertācijas tēmu

Ušča M., Miklaša M., 2012. „Urban re meets rural: evaluating potential of short-time solutions in specific suburban development areas”. “Economic Science for Rural Development” Proceedings of the International Scientific Conference, Jelgava, pp.261-267 (publikācija indeksēta: ISI Web of Knowledge, EBSCO, AGRIS).

Miklaša M., Ušča M., 2011. „Local Communication Patterns of the Community: Case of a Post-Soviet Suburban Neighbourhoods near Riga”. European Integration and

Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives. The University of Latvia Press, pp. 501-514.

Ušča M. „*The formation processes of territorial communities in a Post-soviet neighborhood: The Case of Riga*”, *Cities After Transition* 2011.gada 14.-19.septmebris (iesniegta publicēšanai).

Ušča, M., 2011. Teritoriālas kopienas veidošanās mērogs un veicinošie faktori: Mūrnieku ielas piemērs. „*Latvijas Universitātes Raksti*” *Zemes un Vides zinātņu sērija*, 785.sējums, 112.-122.lpp.

Ušča M., 2010. Urban activity spaces: the case of a post-Soviet neighbourhood in Riga. In: C.A.Brebbia, S.Hernandez and E.Tiezzi (Eds.) *The Sustainable City VI. Urban Regeneration and Sustainability*. WitPress, pp.583-595.

Ušča M., 2011. Kopienas tīcība Rīgā: Mežciema apkaimes piemērs. A.Medveckis (ed.) *Sabiedrība un kultūra*, rakstu krājums XIII. Liepāja, LiepU, 377.-382.lpp.

Ušča M., 2010. Sociālā telpa un apkaimes: izpratne, pieejas. „*Latvijas Universitātes Raksti*” *Zemes un Vides zinātņu sērija*, 752.sējums, 222.-259.lpp.

Pateicības

Es pateicos par sadarbību un atbalstu Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes kolēģiem, pētniekiem, kas satikti konferencēs un semināros, un savai ģimenei. Personīgi pateicos Pēterim Šķiņķim, Margaritai Miklašai, Aijai Lullei un Jurgim Šķileram par iedvesmojošām sarunām, kritiku un ierosmēm.

Promocijas darba izstrādi veicināja ESF projekta „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” atbalsts.

PĒTĪJUMĀ IZMANTOTO GALVENO JĒDZIENU SKAIDROJUMS

Urbānā vide – sabiedrības kopdzīvei veidota un vienoti organizēta relatīvi intensīvas sociālās komunikācijas un apbūves telpa mājokļu, publiskās dzīves un darba vajadzībām. Urbānu vidi raksturo palielināta anonimitāte un kompleksākas sabiedrības struktūras veidošanās.

Post-sociālistiskā pilsēta – pilsēta, kurā pēc sociālisma perioda kopdzīves organizācijas, notiek pilsoniskas sabiedrības veidošanās process. Parasti tajā novērojama pilsētas centra daļas ģentrifikācija un segregācija, ārēji maz pamanāma sabiedrības pārstrukturēšanās sociālisma laika dzīvojamajos rajonos, strauja un vāji organizēta piepilsētu kā tiešu pilsētas paplašinājumu attīstība.

Teritoriāla kopiena – iedzīvotāju grupa, ko raksturo trīs pazīmes: kopīga māju un sabiedriskās dzīves teritorija; kopīgas sociālās saiknes (piemēram, problēmas, intereses), ar vienoto teritoriju saistītā sociālā mijiedarbība.

Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie eksogēnie faktori – ārējie faktori, kas pilsētas mērogā ietekmē teritoriālas kopienas veidošanos „no augšas uz apakšu”, jeb pilsētas pārvaldības intervences aktivitātes, kas vērstas uz risinājumiem vietu, teritoriālo kopienu līmenī.

Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie endogēnie faktori – faktori, kas saistīti ar teritoriālās kopienas locekļiem un telpu, kur šī kopiena veidojas. Pilsētas mērogā tie ietekmē teritoriālas kopienas veidošanos „no apakšas uz augšu”.

Apkaime – pētījumā termins lietots divās nozīmēs:

- atbilstoši Rīgas Domes speciālistu veidotajam apkaimes projektam, termins „apkaime” lietots kā projekta ietvaros definētās teritorijas;
- attiecinot uz teritoriālajām kopienām izpētes teritorijās, termins lietots, apzīmējot reāli izmantoto teritoriālo kopienu telpu, kurās indivīdi un grupas sevi apzinās kā teritoriālās kopienas daļu (piemēram, Dārtas ielas apkaime).

Formālā pilsēta – pilsētas teritorija tās administratīvajās (formalizētajās) robežās, pilsētas pārvaldības telpa.

Funkcionālā pilsēta – funkcionāli vienota urbānā telpa, kurā īstenojas sabiedriskās kopdzīves, iedzīvotāju ikdienas kustības – aptverot gan formālās pilsētas teritoriju, tā arī piepilsētas teritorijas vai to daļas.

TEORĒTISKĀS UN LIETIŠKĀS TERITORIĀLO KOPIENU IZPĒTES PIEEJAS

Teritoriālās kopienas tiek pētītas dažādās zinātnes nozarēs un apakšnozarēs, tai skaitā, pilsētu un sociālajā ģeogrāfijā, kognitīvajā ģeogrāfijā, pilsētu plānošanā, pilsētu socioloģijā, vides psiholoģijā, kā arī kopienu psiholoģijā, tamdēļ teritoriālā kopiena ir daudzdimensionāls fenomens, kas, lai to izprastu, skatāms holistiski, starpdisciplinārā kontekstā. Tādēļ turpmākajās apakšnodaļās, lai izstrādātu šim pētījumam jēdzienisku un metodoloģisku pamatojumu, doti jēdzieni – kopiena, teritoriāla kopiena, apkaime skaidrojumi un apskatītas dažādas to izpratnes un tos raksturojošās telpiskās un sociālās izpausmes.

1.1. Jēdzienu „teritoriālā kopiena” un „apkaime” izpratne pilsētu studijās

Pastāv vairākas teritoriālu kopienu raksturojošas izpratnes un termini, kas idejiski saistīti ar teritoriālo kopienas, to pazīmju un veidošanos skaidrošanu, t.sk., kopiena (*community*), teritoriāla kopiena (*community rooted in place; territorial community* (e.g., Hyde, Chavis 2007)), piederība vietai (*place attachment*) (e.g., Hull 1992; Talen 1999), piederības izjūta (*sense of belongingness*), apkaimes sociālās saiknes (*neighbourhood social ties* (e.g., Guest, Wierzbicki 1999), *social ties* (e.g., Matei, Ball-Rokeach, S.J., 2001)) kopienas izjūta (*sense of community*), kopienu iesaiste (*community participation*), kopienu kapacitāte (*community capacity* (e.g., Chaskin, et.al. 2001), sociālais kapitāls (*social capital* (e.g., Coleman 1988)) u.c. Minētās izpratnes ir saistītas ar kopienas ideju un tās raksturojošiem parametriem. Tās tiks strukturēti analizētas nākamajās apakšnodaļās, lai varētu izdarīt secinājumus par kopienas un teritoriālas kopienas raksturojošajām pazīmēm, kā arī teritoriālo kopienu nozīmi pilsētas un indivīdu dzīvē.

1.1.1. Kopienas un teritoriālas kopienas

Teritoriālo kopienu izpratne

Kopienas var veidoties dažādu procesu ietekmē, ar dažādiem mērķiem, kas noteiktai cilvēku grupai ir kopīgi – tie var būt vienoti uzskati, attiecības, apstākļi (Chaskin 1997), intereses, etniskā piederība, nodarbošanās vai teritorija (Peterman 2000), jo kopienas nepastāv vakuumā, tām ir noteikts telpisks novietojums (Buttimer 1976).

Teritoriālo kopienu un kopienu iniciatīvu pētnieks Roberts Časkins (Chaskin, 1997), līdzīgi kā minētie autori, norāda, ka kopienas var veidoties dažādu noteiktu apstākļu rezultātā, taču viņš šīs kopīgās lietas skata caur savienojumu (*connections*) prizmu. Viņš norāda, kā jebkāda veida kopiena nozīmē savienojumus. Šie savienojumu tīkli var būt un var nebūt teritorijā bāzēti. Tā piemēram etniskās un reliģiskās kopienas dalībniekus savstarpēji savieno kultūras un uzskati, profesionālās un citas interešu kopienas vieno kopīgas intereses, apstākļi vai prioritātes. Vienlaicīgi

visām kopienām ir kāds noteikts novietojums, taču tās nav tikai ģeogrāfiski izdalāmas teritorijas. Tās ir telpas vienības, kurās pastāv noteikti savienojumi – sociāli (piem., draudzība), kulturāli (piem., reliģija, tradīcijas), funkcionāli (piem., ražošana, patērēšana), apstākļu (piem., ekonomiskais saturs vai dzīvesstils). Runājot par kopienām mūsdienu pilsētā, Ronans Padisons norāda, ka “teritorija” un “vieta” ir nozīmīgs pamats, uz kā balstās kopienas. Tajā pašā laikā izpratni par kopienām nedrīkst reducēt līdz teritorialitātē balstītai formai, jo tas nozīmē daudzveidības izskaušanu. Interesu grupas reprezentē pilsētas iedzīvotāju sociālo daudzveidību. Vecāka gadagājuma cilvēki, invalīdi, bezpajumtnieki ataino savādāku pilsētas kopienu funkcionēšanas kārtību gan pilsētā kopumā, gan noteiktās, identificējamās pilsētas daļās (Paddison, 2001). No iepriekš minētā izriet, ka visām kopienām ir noteikts novietojums, taču ne visām kopīgā teritorija ir nozīmīgs vai nozīmīgākais vienojošais kopienas elements.

Ja kopienu vienojošais faktors ir kopīga teritorija, var runāt par teritoriālajām kopienām pilsētā. Tātad teritoriālo kopienu primāri raksturo kopīga teritorija un noteikta attieksme pret šo teritoriju. Kopumā cilvēka ģeogrāfijā ideju par pilsētu kopienām izmanto kā noteiktu kategoriju, kas attiecas uz vienu no divām pazīmēm: ģeogrāfiski vai administratīvi vienotām cilvēku grupām; noteiktām kopīgām pazīmēm (piemēram, interesēm, identitāti u.c.), kas indivīdus apvieno vienā kopienā (Vromen 2003).

Pilsētu socioloģe Margarete Kuzenbaha atzīst, ka teritoriālas kopienas var definēt dažādi – tās var būt dažāda izmēra, struktūras un mēroga (Kusenbach 2008), tomēr ir iespējams izdalīt trīs atzītas, būtiskas visu teritoriālu kopienu raksturojošas pazīmes (e.g., Hillery 1995, Olson 1982, Lyon 1999):

- (1) noteikts novietojums;
- (2) kopīgas indivīdu saiknes (kopīgas intereses, identitāte u.c.);
- (3) indivīdu sociālā mijiedarbība.

Noteikts novietojums/kopīga teritorija. Viena no teritoriālu kopienu raksturojošām pazīmēm ir kopīga teritorija. Atšķirībā no interešu, etniskām u.c. kopienām, teritoriālajām kopienām kopīgā teritorija ir pamats, kurā šī kopiena ir bāzēta. Kopīgā teritorija, pirmkārt, var nozīmēt kopīgu dzīvesvietu un ar to saistītās pazīmes – piederību, identificēšanos ar noteikto novietojumu, otrkārt – šīs teritorijas kopīgu izmantošanu un rūpes par to, atbildību. Protams, ne visu teritoriju iedzīvotājus raksturo minētās pazīmes. Konkrētāku šīs tēmas izvērsumu par faktoriem, kas ietekmē minēto pazīmju esamību un to ciešumu, skatīt nodaļā 1.1.4.

Saiknes. Saiknes sajūta (*feeling of connection*) ar citiem iedzīvotājiem, kas dažādu zinātņu nozarēs un apkašnozārēs tiek apzīmēta arī ar terminiem sociālais kapitāls, sociālais atbalsts (*social support*), apkaimes ciešums (*neighbourhood cohesion*), piederība vietai (*place attachment*), piederības sajūta (*sense of belongingness*) un kopienas izjūta (*sense of community*), kā arī sajūta, ka indivīds ir daļa no kopienas, ir viena no svarīgākajām cilvēka pamatvajadzībām (Hyde, Chavis, 2007).

Iedzīvotāju kopīgās saiknes var būt balstītas uz kopīgām interesēm, kopīgu problēmu risināšanu u.c., tās var būt saistītas ar procesiem, kas iedzīvotājiem kopīgajā

telpā, kā arī ar procesiem, kas nav tiešā veidā saistīts ar konkrētu vietu. Šajā pētījumā autore pievēršas kopīgam saiknēm, kas saistītas ar iedzīvotājiem kopīgo telpu un tādējādi – ietekmē teritoriālās kopienas veidošanos.

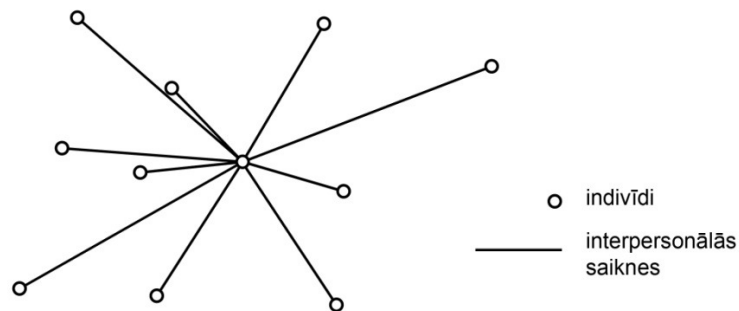
Sociālā mijiedarbība. Savstarpējās mijiedarbības bāze teritoriālo kopienu veidošanās kontekstā ir kaimiņu ikdienas komunikācija (angliski – *neighbouring*), kas sākas ar vienkāršu, pieklājīgu sveicināšanos un var izvērsties pat par tuvu draudzību. Savstarpējās mijiedarbības pamats ir saskarsme.

M. Kuzenbaha (Kusenbach 2006), pētot un analizējot savstarpējo kaimiņu mijiedarbību, konstatēja, ka to raksturo vairākas formas jeb līmeņi. *Draudzīga atpazīšana* vai sasveicināšanās, kas notiek starp kaimiņiem, kas sevi identificē ar noteiktu novietojumu; *izpalīdzība*, kas izpaužas kā palīdzība kaimiņam, kad viņš to lūdz; *aktīva iejaukšanās*, ar ko arī tiek saprasta palīdzība, taču tās iniciators, atšķirībā no iepriekš minētās, ir palīdzības sniedzējs; *pieklājība pret dažādību*, t.i., iedzīvotājiem ir skaidra sajūta par to, ko viņi uzskata par savas kopienas pārstāvjiem un ko ne, pret kopienas pārstāvjiem izturoties ar savādāku (pieņemamo) attieksmi nekā tai nepiederošajiem.

Minētās trīs kopienu raksturojošās pazīmes - kopīga teritorija, saiknes un sociālā mijiedarbība, ļauj atpazīt/definēt teritoriālas kopienas esamību. Savukārt Alberts Hanteris (*Albert Hunter*) ierosina, ka, tā vietā lai spriestu par to, vai noteikta sociāla vienība ir vai nav kopiena, drīzāk vajadzētu runāt par šīs vienības kā kopienas ciešuma pakāpi (A.Hanters lieto terminu „*communityness*” (Hunter 2007: 20)). Kopienas ciešuma pakāpe ir viena no kopienas raksturojošajām iezīmēm. Kā otru kopienas raksturojošu iezīmi Hanteris atzīst daudzdimensiālus mainīgos – ekoloģiskos, sociāli strukturālos un simboliski kulturālos. Ekoloģisko dimensiju raksturo „fiziskās” pazīmes – *laiks* un *telpa*; sociāli strukturālo dimensiju – *starppersonu tīkli* un *institucionālo organizāciju blīvums*; bet simboliski kulturālo dimensiju – *identitāte* un *kultūra* (Hunter 2007).

Kopienu psihologi Deivids V. Makmilans un Deivids M. Čavis (McMillan, Chavis, 1986) veidoja teorijā bāzētu kopienas izjūtas definīciju, raksturojot tās četras dimensijas: (1) *iesaiste* – piederības sajūta, kas veidojas iesaistīšanās rezultātā un ko raksturo piecas pazīmes: robežas, drošība, piederība un identificēšanās, personīgs ieguldījums, kopīga simbolu sistēma; (2) *ietekme* – dalībnieku piesaiste grupai ir atkarīga no viņu ietekmes pār grupu, kā arī grupas spējas ietekmēt tās dalībniekus; (3) *vēlmju integrēšana un piepildījums* – grupas (kopienas) dalībniekiem vieglāk ir piepildīt kopīgās vēlmes; (4) *kopīga emocionāla saikne*, kas attiecas uz kopīgu vēsturi (svarīgiem notikumiem, pozitīvu mijiedarbību u.c.), kas var būt tieši pieredzēti vai arī ar kuriem kopienas dalībnieki netieši identificējas. Šīs četras kopienas izjūtas dimensijas, līdzīgi kā Hantera ideja par kopienas ciešuma pakāpi, raksturo indivīdu emocionālo iesaisti kopienā.

Kopienas iespējams arī skatīt kā starppersonu saikņu tīklojumu (attēls 1.1.). Šādā kopienas redzējuma modelī centrā tiek likts indivīdu nevis vieta (Chaskin 1997).

1.1.attēls. Shematisks idejas „kopiena kā sociālais tīkls” attēlojums (autore shēma, balstīts uz Wellman, 1979).

Šis modelis cieši sasauca ar tīklu teoriju, t.i., kopienas tiek skatītas caur saiknēm, kas tās savieno vienā tīklā, neņemot vērā teritoriālo iedalījumu. Sociālais tīkls tiek skatīts kā mijiedarbību lauks, kam nav ne vienību, ne robežu. To veido draudzības, radniecības un pazīšanās saites – daļēji mantotas un daļēji personas pašas veidotas: elastīgu attiecību tīkls, kurā ne visi viens otru pazīst un mijiedarbojas viens ar otru. Sociālie tīkli funkcionē pāri teritoriālām vienībām, tie šķērso administratīvas vienības. Tos vairs nedefinē ģeogrāfiski, drīzāk šie tīkli definē un pārdefinē teritoriālo dimensiju un tādā veidā arī piederības sajūtu, kolektīvo identitāti un solidaritāti (Mitchell 1969). Sociologs Barijs Velmans indivīdus un viņu interpersonālo dzīvi pilsētā skata kā saikņu tīklus nevis kā noteiktu grupu/kopienas daļu, paskaidrojot, ka šāda pieeja ļauj kopienas pētīt brīvāk, ņemot vērā indivīdu primārās saiknes nevis viņu dzīvesvietu (Wellman 1969). Kopienas kā tīkla izpratnē kopiena nav „vieta”, bet nozīmīgu sociālu attiecību ar draugiem, radniekiem, kolēģiem, kas ne vienmēr pieder vienai apkaimē vai dzīvesvietas rajonam, kopums (Piselli 2007). Kopienas skatījums, izmantojot tīklu teoriju radās kā pretreakcija idejām par kopienas izzušanu un to nozīmes samazināšanos, ņemot vērā indivīdu mobilitātes pieaugumu, komunikācijas tehnoloģiju attīstību, kā arī attīstoties idejai par primāro indivīdu saikņu izvietošanu atrauti no viņa dzīvesvietas, no konkrētām, norobežotām grupām un daudz gadījumos arī – reālās telpas (Wellman 2004).

Jāatzīst, ka kopienas kā tīkla redzējums ir vērā ņemams. Taču tā kā šajā pētījumā tīklu kopienas nav analīzes gala objekts, autore šādu kopienas redzējumu sīkāk neanalizēs, taču neizslēdz to ietekmi teritoriālo kopienas veidošanā. Izmantojot tīklu analīzes principus, tiek pētītas indivīdu saiknes neatkarīgi no novietojuma, taču analizējot teritoriālas kopienas pastāvēšanas iespējas un potenciālu, kopīga teritorija ir viena no teritoriālo kopienas raksturojošām pazīmēm.

Tātad kopumā šajā darbā teritoriālas kopienas tiek skatītas kā vietā bāzētas nevis kā ģeogrāfiskajai telpai konkrēti nepiesaistīti tīkli. Līdz ar to tiek pieņemta iepriekš analizētā ideja, ka visas teritoriālas kopienas raksturo trīs pazīmes: (1)kopīga māju un sabiedriskās dzīves teritorija; (2)kopīgas sociālās saiknes (piemēram, problēmas, intereses), (3)ar vienoto teritoriju saistītā sociālā mijiedarbība. Taču ne

mazāk būtiska kā šo pazīmju identificēšana, ir to intensitāte un indivīdu emocionālā iesaiste kopienā.

Teritoriālo kopienu nozīme pilsētas un indivīdu dzīvē

Tātad teritoriālās kopienas ir definējamas un atpazīstamas vienības pilsētās. Tajā pašā laikā ne mazāk būtiska ir to nozīme indivīdu un pilsētas ikdienā. Teritoriālo kopienu esamība pilsētās tiek saistīta ar lielāku drošību noteiktās teritorijās, ar zemāka līmeņa sociālām un veselības problēmām (Chavis, Newbrough 1986), ar iedzīvotāju piedalīšanos vietējās apkaimes organizācijās un iesaisti kopienas attīstībā (Chavis, Wandersman 1990), ar apkaimes teritorijas uzturēšanu un uzlabošanu (Leavitt, Saegert 1990; Schorr 1997).

Ronans Padisons (Paddison, 2001) teritoriālo kopienu kontekstā runā par piederības sajūtu un identitāti. Pilsētu kopumā viņš skata kā lielu un bezpersonisku veidojumu, turpretim apkaimes - kā telpas vienību - teritoriju, ar ko indivīds var sevi identificēt šajā lielajā pilsētas telpā. Kopienu var uzskatīt par vērtību - kā tāda tā saved kopā vairākus elementus, piemēram, solidaritāti, apņemšanos, savstarpīgumu, uzticību (Frazer 2000), iecietību (Putnam, 1995). Cilvēki kopienu konstruē simboliski, padarot to par nozīmes resursu un savas identitātes paudēju (Cohen, 1985). Termins "kopiena" funkcionē arī kā saliedētības apzīmētājs, lai gan saliedētība vienas kopienas ietvaros var novest pie nesaskaņām ar citiem (Suttles, 1972).

Ronalds Varens (Warren, 1978: 9) ir definējis piecas galvenās teritoriālas kopienas funkcijas: (1) reliģisko, izglītības un sociālo pakalpojumu un preču, kā arī tirdzniecības un saimniecisko aktivitāšu "ražošana – izplatīšana – patērēšana"; (2) socializēšanās, it īpaši caur ģimeni un skolu; (3) sociālā kontrole – gan formāli caur valsts un pašvaldības institūcijām (piem., policiju, skolu), gan neformāli caur ģimeni un draugiem; (4) sociālā iesaistīšanās caur tādiem formāliem kanāliem kā brīvprātīgās organizācijas, kā arī neformāli caur paziņu un draugu tīkļiem; (5) savstarpējs atbalsts – gan no formālām institūcijām, gan neformāliem tīkļiem.

Balstoties uz šajā apakšnodaļā analizēto teritoriālo kopienu nozīmi pilsētas un indivīdu ikdienas dzīvē, teritoriālo kopienu nozīmi un funkcijas pilsētā var iedalīt šādās kategorijās: (1) indivīdu emocionālā pašsajūta (drošība, apmierinātība ar dzīves vidi, socializēšanās, atbalsts); (2) kopienas/apkaimes mēroga identitāte – atbilstoša bezpersoniskā pilsētas mēroga pārvarēšanai; (3) indivīdu iesaiste/līdzdalība apkaimē notiekošajos procesos – (a) teritoriālas atbildības uzņemšanās, (b) iesaistāma/uzrunājama/pārvaldāma sociāla grupa.

1.1.2. Apkaimes kā teritoriālo kopienu telpas

Ja teritoriāla kopiena tiek vairāk saistīta ar noteiktas teritorijas sabiedrību, tad termina *apkaime* (*neighbourhood*) sapratne tiek saistīta ar skaidru telpisku konstrukciju, apzīmējot ģeogrāfisku vienību, kurā iedzīvotājiem ir kopīgs novietojums, tuvums un līdzīgi dzīves vides apstākļi (Chaskin 1997).

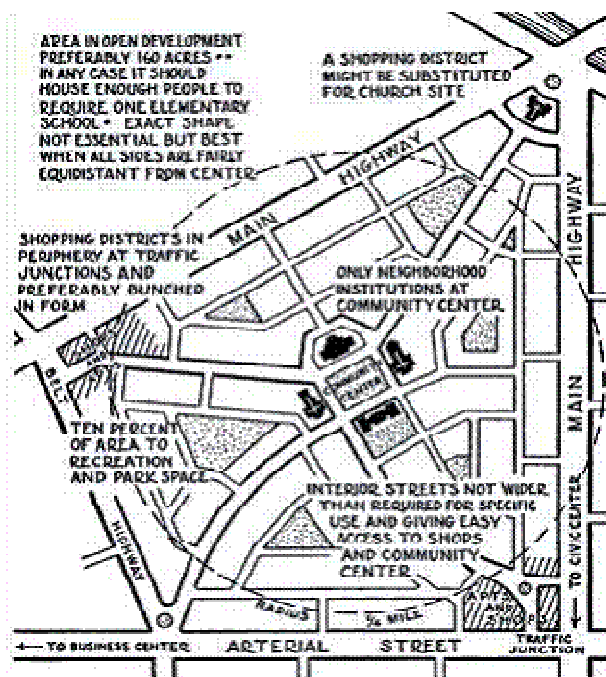
Teritoriālo kopienu vieta urbānajā telpā precīzi var tikt definēta, izmantojot pilsētu socioloģes Līnas Loflandes pieeju urbānās telpas strukturēšanā. Viņa ir nodefinējusi dzīvestelpas „rudimentāro ģeogrāfiju”, ko veido trīs sfēras jeb sociālās

teritorijas – privātā, vietējā un sabiedriskā jeb publiskā. Katru no šīm dzīvestelpas sfērām jeb sociālajām teritorijām raksturo noteikta attiecību forma, kas attiecas uz to, kā indivīdi mijiedarbojas viens ar otru. Personīgā attiecību forma norāda uz privātu sociālo teritoriju, komunāla attiecību forma – uz vietēju (*parochial*) sociālo teritoriju, bet svešinieku attiecību forma – uz sabiedrisko jeb publisko sfēru (Lofland 1998). Pēc L.Loflandes „rudimentārās ģeogrāfijas” vietējās sociālās teritorijas mērogs ir tas, kurā funkcionē teritoriāla kopiena. Ja termins „vietēja sociāla teritorija” norāda uz indivīdu savstarpējām attiecībām, tad termins „apkaime” vairāk attiecas tieši uz telpisko dimensiju. Vienlaicīgi šie abi termini attiecas uz līdzīga mēroga teritoriālām vienībām.

Kopumā termina „apkaime” sapratnē iezīmējas divi redzējumi. Pirmkārt, par apkaimi runā kā telpisku vienību ar formālām robežām, noteiktām funkcijām un savu vietu horizontālā un vertikālā urbānās telpas strukturēšanā. Otrkārt, apkaimes izpratnē tiek uzsvērts iedzīvotāju redzējums, telpas izjūta un izmantošana. Stākāk tiks analizētas abas minētās izpratnes.

Apkaime kā pilsētas struktūras vienība

Skaidru redzējumu par to, kādai ir jābūt apkaimei, kādām funkcijām un apstākļiem tai ir jānodrošina, jau 20.g.pirmajā pusē puda pilsētplānotājs Ebernīzers Hovards (*Ebenezer Howard*), kas bija dārzu pilsētas kustības aizsācējs un idejas autors. Hovarda piedāvātā dārzu pilsētas koncepts ietvēra unikālu elementu kombināciju, kas tiecās apvienot labākās lauku un pilsētas iezīmes. Dārzu pilsēta tika plānota kā pašpietiekama un apdzīvota vieta, kas pati sevi nodrošina, ar ierobežotu iedzīvotāju skaitu, pārdomātām un sabalansētām mājokļu, dārzu un industriālajām teritorijām (Aleksander 1995).

1.2.attēls. Klarenca Perija Apkaimes vienības koncepcija (Perry 1939).

Pilsētplānotājs Klarens Perijs (*Clarence Perry*) no ASV, apkopojot plašas pilsētvides studijas, izveidoja „apkaimes vienības” (*neighborhood unit*) koncepciju (1.2.attēls). Perija apkaimes vienības koncepcija tika balstīta uz sešiem principiem: (1) apkaimes vienības iedzīvotāju skaitam vajadzētu būt atbilstošam vienas pamatskolas piepildīšanai ar skolēniem; (2) apkaimi no visām pusēm noslēdz arteriālās ielas; (3) apkaimē jābūt nelielu parku un atpūtas vietu sistēmai, kas apmierina iedzīvotāju vajadzības; (4) skolai un citām apkaimes institūcijām jāatrodas apkaimes vienības centrā; (5) vietējām iepirkšanās un pakalpojumu vietām jāatrodas apkaimes vienības perifērijā; (6) iekšējo ielu tīklam jābūt veidotam tā, lai tas veicinātu pārvietošanos apkaimes iekšienē un atturētu tranzītsatiksmi (Perry 1939: 45-46).

Pilsētplānotāja un pētniece Džeina Džeikobsa (Jacobs 1961) Perija apkaimes vienības koncepciju pilsētas mērogā apšaubīja un norādīja, ka būtiskas ir trīs mērogu apkaimes organizācijas, kurām katrai ir savas funkcijas. Pirmkārt, tā ir pilsēta kopumā, kas funkcionē kā pilsētas mazāko daļu pārraudzītāja un kas nodrošina kritisko masu lēmumu pieņemšanai, finansējumam un īpašām interešu grupām. Otrkārt – vidējā līmenī, funkcionē pilsētu rajoni, kas ir mazāku apkaimju apvienojumi un spēj ietekmēt lēmumu pieņemšanu pilsētas līmenī. Treškārt, kā vismazākā apkaime, funkcionē ielu līmeņa apkaimes, kas nodrošina noteiktas funkcijas – maza mēroga tīklu veidošanu, ikdienas sabiedrisko dzīvi, uzticēšanos un kontroli. Šajā Džeikobsas redzējumā spilgti iezīmējas apkaimes mēroga loma un katra mēroga apkaimi raksturojošās funkcijas. Līdzīgi teritoriālo kopienu mērogi/hierarhija tiks skatīti nākamajā apakšnodaļā.

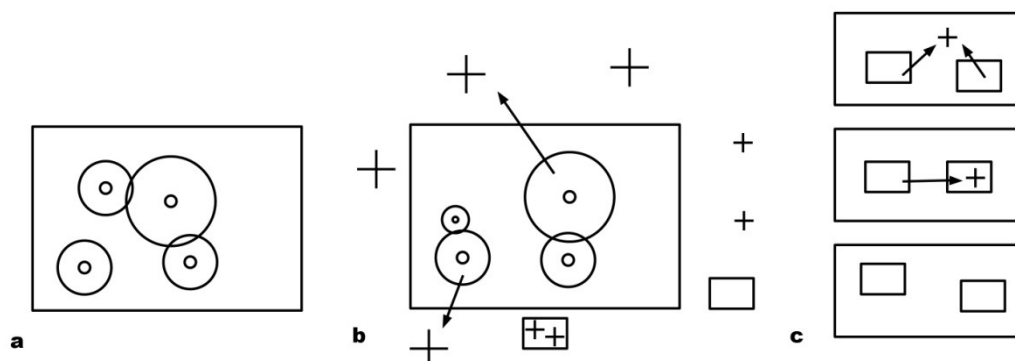
Apkaime kā iedzīvotāju ikdienas dzīves telpa

Par apkaimēm tiek uzskatītas arī noteiktas teritorijas iedzīvotāju/kopienas ikdienas dzīves telpas. Piemēram, apkaimi var definēt kā apkārtni vai pilsētas daļu, kur cilvēks dzīvo un kur viņš jūtas “kā mājās”. Turklāt par apkaimi viņi runā kā par teritoriju, kurai piemīt noteiktas raksturīgas iezīmes – “garša”, kas cilvēkiem ļauj spriest par to, kad viņi atrodas vienā apkaimē un kad sākas cita apkaime (Haney, Knowles 1978).

Vietējā apkaime ir teritorija, kas piekļaujas kādai mājai; to parasti raksturo apbūves homogenitāte, etniskums, sociālkulturālas vērtības (Pacione 2001). Apkaimes piedāvā vietu kopēju interešu veidošanai un sabiedrības vienotības attīstībai. Atšķirībā no kopienas, kuru raksturo noteikti savienojumi indivīdu starpā, par apkaimi Časkins (Chaskin 1997) runā kā par ģeogrāfisku vienību, kuras iedzīvotājiem ir tuvs novietojums un citi apstākļi, ko šis novietojums (jeb ģeogrāfiskā vienība) nosaka. Apkaime tiek saistīta arī ar mājokļu teritorijām, piem., Hovards Halmans (*Howard Hallman*) apkaimi definē kā „noteiktu platību lielākā pilsētas teritorijā, kurā cilvēki apdzīvo mājokļus un sociāli mijiedarbojas” (Hallman 1984, 13.).

Domājot par apkaimēm kā telpiskām vienībām, nepieciešams saprast, kādas pazīmes to raksturo, pēc kādiem kritērijiem apkaime ir izdalīta, kā arī – kur, kā un kāpēc vilkt apkaimes robežas. Pilsētu socioloģe Klaudija Koltone (*Claudia Coulton*) atzīst, ka apkaimes robežas no iedzīvotāju skatupunkta ir būtiskākas un loģiskākas par formālajām robežām (Coulton, et.al. 2001), jo iedzīvotāji reti pieturās pie institūciju

noteiktajām robežām. Amerikāņu arhitekts un pilsētplānotājs Sidnijs Brovers (Brower 1996), lai labāk izprastu dažādus apkaimju definēšanas kritērijus, ir izdalījis trīs veidu apkaimes (1.3.attēls) – apkaimi, ko teritoriāli līdzīgi definē mājokļu grupas iedzīvotāji; apkaimi, kas bez iepriekš minētā papildināta ar mājokli saistīto pakalpojumu saiknēm ārpus definētās apkaimes; kā arī mājokļu klāsteris – iedzīvotāju definēta apkaimē, ko vieno kopīgi izmantotie pakalpojumi.

1.3.attēls. Trīs veidu apkaimju shematisks attēlojums (Brower 1996). a) mājokļu grupa, kas līdzīgi definējusi apkaimi; b) mājokļu grupa, kas līdzīgi definējusi apkaimi un ar mājokli saistīto pakalpojumu saiknes ārpus apkaimes, c) mājokļu klāsteris, ko vieno kopīgi pakalpojumi.

Viens no veidiem, kā noteikt apkaimes robežas no iedzīvotāju skatupunkta, ir pētīt, kā indivīdi pārvietojas pa savu tuvāko telpu un kādas viņiem veidojas attiecības ar to. Katru dienu cilvēki novēro un interpretē savu apkārtējo telpu, rada mentālas kartes, kas vada viņu attiecības ar telpu, viņu pārvietošanās izvēles un pieeju sociālajai mijiedarbībai (Downs, Stea 1973). Pastāv vairāki aspekti, kas ietekmē indivīdu apkaimes telpas uztveri un mentālo karšu konstruēšanas procesu. Pilsētas fiziskos elementus veido: pārvietošanās jeb kustību ceļi (ielas, sabiedriskā transporta maršruti, gājēju ceļi utt.), pilsētas telpas sadalīšana mazākās telpiskās vienībās, ko definē fiziskas barjeras jeb malas (upes, sienas, pārvadi utt.), kā arī atpazīstamu orientieru esamība (Lynch 1960). Lomu spēlē arī sociālie un funkcionālie elementi, kas ietver apkaimes iedzīvotāju demogrāfiju, institūciju esamību teritorijā, teritorijas drošību, kā arī relatīvo novietojums pilsētā un funkcionālās iespējas attiecībā pret citām pilsētas daļām (Gould, White 1974).

Iedzīvotāju apkaimes robežu izjūtu ietekmē arī tādi faktori, kā apkaimes novietojums attiecībā pret pilsētas centru (Logan, Colver 1983), iedzīvotāju dzimums un vecums (Guest, Lee 1984), ģimenes statuss un pavadīto gadu daudzums apkaimē (Haeberle 1988). Iedzīvotāju atzītais apkaimes lielums ir atkarīgs arī no tā, kā iedzīvotāji definē apkaimi. Apkaimes definēšanā nozīmīgi un skaidri identificējami ir četri skatupunkti: (1) apkaimē kā aktivitāšu telpa; (2) apkaimē kā sociālo attiecību kopums; (3) apkaimē kā institūcijas telpa; (4) apkaimē kā „simboliska” vienība ar nosaukumu un atpazīstamu identitāti (Guest, Lee 1984). Tas, kā indivīds ir definējis apkaimi, balstoties uz šiem skatupunktiem, nosaka, cik plašu teritoriju viņš uzskata par savu apkaimi, piemēram, indivīdi, kas apkaimi definē sociālo attiecību kontekstā, tās telpu redz mazāku nekā iedzīvotāji, kas apkaimi definē no institūciju skatupunkta. Visi šie faktori ietekmē indivīdu telpas uztveri un robežu novilkšanu telpā, kā arī vada

viņu darbības telpā. Ja arī indivīdi uzsver/izvirza vienu faktoru pāri citiem, viņu apkaimes uztvere reti tiek fokusēta tikai uz vienu dimensiju. Fiziskās telpas un sociālās mijiedarbības gandrīz vienmēr ir saistītas (Guest, Lee 1984). Tajā pašā laikā asociāciju ģeogrāfiskās robežas var būt grūti fiksējamas – indivīdi var piederēt dažādām asociāciju apakškategoriām un var dzīvot dažādos attālumos no aktivitāšu centra. Līdzīgi – robežas, ko nosaka formālās organizācijas savām darbībām, visdrīzāk savstarpēji perfekti nesakrīt.

Tādējādi par apkaimēm var domāt kā par teritoriālo kopienu telpām jeb teritorijām, ko teritoriālās kopienas locekļi uzskata/atzīst par savējām, ar kurām viņi identificējas. Par apkaimēm var uzskatīt arī dažāda mēroga teritorijas, kas izdalītas pēc noteiktiem kritērijiem. Kritērijiem vajadzētu būt kompleksiem, iedzīvotāju redzējumu un telpas izmantošanu ietverošiem. Apkaimes var pastāvēt dažādos mērogos, pārklāties, ietvert viena otru – apkaimju robežas ir mainīgas un nav viennozīmīgi nosakāmas, ja vien robežu novilkšanas mērķis nav formālu telpisku vienību izdalīšana.

Integrējot abas minētās apkaimju izpratnes – apkaime kā telpiska vienība ar noteiktām robežām un apkaimes definēšana no iedzīvotāju skatupunkta, pilsētplānotāja Džeina Džeikobsa ierosinājusi apkaimes koncepciju izmantot gan horizontālai, gan vertikālai telpas strukturēšanai. Šāds komplekss redzējums ļauj runāt par noteikta mēroga telpas funkcijām. Tomēr apkaimju pētījumos bieži telpas strukturēšanai tiek izmantota tikai horizontālā dimensija – par apkaimēm tiek atzītas administratīvas teritorijas, statistikas teritorijas, telpiski norobežotas teritorijas u.c. Šāds redzējums izmantojams formālu datu, rezultātu iegūšanai, taču to nevar izmantot pilsētas un indivīdu ikdienas dzīves skaidrošanai un pētīšanai, jo iedzīvotāji reti pieturas pie iepriekš noteiktām formālām robežām (Coulton, et.al 2001).

Šajā pētījumā autore apkaimi skata kā teritoriālo kopienu telpu, ņemot vērā gan formālās apkaimju robežas, gan veidu, kā iedzīvotāji redz un izmanto savu tuvējo apkaimi. Šis redzējums tiek izmantots teritoriālo kopienu izpētes pieejas izstrādei Rīgā (skat.1.3.nodaļu).

1.1.3. Teritoriālo kopienu līmeņi

Jau pagājušā gadsimta 50. un 60. gados zinātnieki sāka runāt par to, ka indivīdi izmanto, jūt un domā par savu mājokļu apkaimi dažādos veidos. 1952.gadā, iepazīstinot ar savu ideju par „kopienu ar ierobežotu atbildību”, Janovics atzīmēja, ka „vietējās kopienas iedzīvotājiem ir dažāda līmeņa psiholoģiskā un sociālā iesaiste šajā kopienā” (Janowitz 1952, 211), kas nozīmē, ka viņš runāja par dažādas hierarhijas kopienām, ko raksturo atšķirīga piesaiste teritorijai un citiem kopienas dalībniekiem. Teritoriālo kopienu līmeņi, kurus iespējams izdalīt pēc iedzīvotāju iesaistes teritoriālajā kopienā, ir cieši saistīt ar telpas līmeņiem. Balstoties uz franču ģeogrāfa Maksimiliana Sorres (*Maximilien Sorre*) ideju par telpas klasificēšanu, kurā pēc viņa domām būtu jāietver gan fiziskā, gan sociālā vide, franču sociologs Šombārs de Lovs (*Chombart de Lauwe*) savos pētījumos urbāno telpu skatījis kā telpu hierarhiju – no vistuvākās jeb „ģimenes telpas” (*familial space*) līdz pat reģionālai sociālajai telpai. Minētā „ģimenes telpa” ir indivīdu pamattelpa, kur mijiedarbība notiek māju līmenī.

Nākamais sociālās telpas līmenis ārpus mājām ir „apkaimes telpa” (*neighborhood space*), kurā norisinās ikdienas darbības un attiecības, kā arī lokāla pārvietošanās un kas atbilst teritoriālas kopienas telpas līmenim. „Ekonomiskā telpa” attiecas uz darbavietu koncentrēšanās areāliem, un tā veido „urbāno reģionālo” telpu (Buttimer, 1969: 420–421).

Kā jau tika minēts iepriekšējā apakšnodaļā, savā fundamentālajā darbā *The Death and Life of Great American Cities* (Jacobs, 1961) Dž.Džeikobsa arī runā par dažāda līmeņa kopienām un apkaimēm, izdalot: ielu apkaime; pilsētu rajoni, pilsēta kā kopums. Ielu apkaimēm ir spēja efektīvi organizēties un uzturēt kārtību savā nelielajā teritorijā, izmantojot ikdienas sabiedrisko dzīvi, uzticēšanos un sociālo kontroli. Vienlaicīgi jebkurai ielu apkaimei, lai tā būtu pilnībā sevi pārvaldoša, ir jābūt saistītai ar pilsētu kā kopumu, kā arī ar varu un resursiem, ko tā reprezentē. Šī ielas līmeņa apkaimes saistība ar pilsētu kā kopumu, var notikt tikai caur rajonu apkaimēm. Līdz ar to rajonu apkaimes ir kā starpnieki starp ielu apkaimēm un pilsētu kopumā.

Teritoriālas kopienas var skatīt kā simobliskas vienības, kuru mērogs sniedzas no nelieliem sociāliem blokiem līdz lielām apkaimēm un pilsētu daļu kopienām. Šie kopienas līmeņi norāda, ka indivīds var izvēlēties kopienas līmeni, kas visprecīzāk apmierina viņa vajadzības, tā arī norāda, ka „teritoriālas kopienas” vizuāli ar atšķirīgu dažādu indivīdu starpā, dažādos novietojumos un laikos (Hunter, 1974). Pilsētpētnieks Džefrijs Slovaks (Slovak 1986), pētījis pilsētu kopienas, ir izdalījis divu līmeņu teritoriālas kopienas – ēku kopienas un plašākas pilsētas kopienas. Savā pētījumā viņš atklāja, ka kopienas dažādos mērogos ir krasi atšķirīgas.

Pētījumā par kopienas līmeņiem un mērogiem, kas balstīts uz izpēti divās apkaimēs Losandželosā, ASV, tiek izdalītas četru mērogu teritoriālas kopienas: (1) mikroapkaimes, ko parasti veido vairākas kaimiņos esošas māsaimniecības, kuru pārstāvjiem ir kopīga saiknes, noteikta veida mijiedarbība un dažkārt kopīgi pasākumi; (2) ielas un kvartāli, kas ir kopienas ar vismaz daļēji noteiktām dabiskām robežām un kuras sociāli raksturo noteikta pieredze un atbildības izrādīšana par telpu, kā arī uz kvartāla vai ielas teritoriju bāzētu pasākumu veidošana; (3) kājām sasniedzama apkaime – apkaime, ko iedzīvotāji pārzina, ko ikdienā izmanto; (4) anklāvi – ģeogrāfiski vienotu teritoriju sociālo grupu kopienas (piemēram, grupas ar vienotu nodarbošanos, etnisko vai reliģisko piederību u.c.) (Kusenbch 2008). Lai gan Losandželosā ir ļoti īpaša urbāna vide ar ļoti daudzveidīgām kopienām, ko vairāki cilvēku ģeogrāfijas pētnieki ir pētījuši kā specifisku urbānu telpu, piemēram, Edvards Soja (*Edward Soja*), Maikls Dīrs (*Michael Dear*), Stīvens Flastijs (*Steven Flusty*) u.c., minētā pieeja teritoriālo kopienas izpētē ir vērā ņemama, jo šie teritoriālo kopienas mērogi ir transformējami un pielāgojami konkrētai situācijai.

Arī amerikāņu pilsētpētnieks Džeralds Satls (*Gerald Suttles*) argumentēja, ka par vietējo kopienas vislabāk ir domāt nevis kā par atsevišķu vienību, bet gan par iekļaujošiem dzīvesvietu grupējumiem (Suttles 1972). Satla izpratni var papildināt ar ideju, ka apkaime un vietējā kopiena ir „sistēma sistēmā” – tā sevī ietver mazākas sistēmas, kas ne vienmēr ir racionāli saistītas viena ar otru un pastāv kā daļa no lielākas sistēmas nevis izolācijā (Moe 1959). Tātad, šajā redzējumā, dalība grupā/kopienā tiek skatīta kā dažādi konstruēta nevis ekskluzīva parādība vienā

sistēmā. Kopienas dalībnieki ir saistīti viens ar otru kā indivīdi, kā arī caur dalību neformālās grupās (ģimene, draugu grupas, klienti u.c.), formālās grupās un institūcijās (skola, darbs, reliģiskās organizācijas). Šīs saiknes savieno indivīdus ar citām lielākām aktivitāšu un identificēšanās sistēmām (Chaskin 1997).

Šeit būtiska atklājas „kopienas ar ierobežotu atbildību” (*community of limited liability*) ideja, kas iezīmē mēroga dimensiju kopienas izpratnē un funkciju definēšanā. Ar šādu kopienu tiek saprasta teritoriāli plašāka telpiska vienība, ģeogrāfiski definējama, ko veido vairākas apkaimes un kurai ir „oficiāla” identitāte, t.i., to iekšēji atpazīst tās iedzīvotāji un organizācijas un ārēji atzīst pašvaldības organizācijas un citas institūcijas. Piesaiste šai vienībai ir brīvprātīga un balstīta uz instrumentālām vērtībām, kas saistītas ar investīcijām, funkcijām un izmantošanu pretēji emocionālajām saiknēm un starppersonu kaimiņu attiecībām, kas raksturo mazāka mēroga kopienas (Guest, Lee 1983).

Tādējādi teritoriālo kopienu līmeņi iezīmē kopienu pastāvēšanu dažādos mērogos. Līdzīgi kā ar telpiskām vienībām, arī teritoriālajām kopienām katrā mērogā ir savi uzdevumi, funkcijas un iespējas. Ideja par teritoriālajām kopienām un to dažādajiem līmeņiem ir iekļaujoša, t.i., indivīdi var būt dažāda mēroga kopienu locekļi vienlaicīgi.

1.1.4. Teritoriālo kopienu saikņu ciešums un to ietekmējošie faktori

Lai gan amerikāņu sociologa Klauđija Fišera (*Claude Fischer*) redzējumā (Fischer 1982), urbānisms kopienas nepadara vājākas, bet gan palīdz uzturēt teritoriālo kopienu daudzveidību, mūsdienās arvien vairāk tiek runāts par to, ka teritoriālu kopienu nozīme pilsētā samazinās (*e.g.*, Bellah 1996, Putnam 1993), par apdraudējumu teritoriālas kopienas esamībai, jo cilvēkiem ir savas personiskās, „pārvietojamās” (no noteiktas teritorijas atsaistītas) kopienas (Kingston *et al.* 1999), t.i., idejai par teritoriālajām kopienām ir izteikta arī kritika un pretargumenti. To jau 1960.gados postulēja Džeina Džeikobsa, kas atzina, ka pilsētas iedzīvotāji ir mobili un var izvēlēties savas vietas un savas sabiedrības visā pilsētā (Jacobs 1961).

Dž.Satls (Suttles, 1972) norāda, ka lielākā daļa pilsētas iedzīvotāju telpiski neierobežo savas sociālās saiknes - bieži vien vietējās kopienas nav viņu vienīgā vai nozīmīgākā sabiedrība. Pat tieši pretēji - pilsētu iedzīvotāji rada un uztur attiecības visā urbānajā teritorijā. Pat ja pastāv ciešas saiknes starp vienas apkārtnes (kaimiņu kopienas) indivīdiem, tās parasti ir starp tuvākajiem kaimiņiem – tātad, starp viena pagalma, ēkas, kāpņu telpas iedzīvotājiem.

Līdzīgi kā Dž.Satls, arī Herberts Gans (Gans, 1991) norāda, ka vairums pilsētu iedzīvotāju neierobežo savus kontaktus ar telpisku tuvumu un vairāk organizējas ap sociāliem un ekonomiskiem jautājumiem un problēmām, nevis fizisko apkārtni. Pat vietās, kur pastāv kaimiņu kopienas, iedzīvotāju radītās un uzturētās sociālās un ekonomiskās saiknes neierobežo noteikta teritorija (apkaime), pat ja tā ir skaidri identificējama.

Savstarpējo saikņu nozīmes samazināšanās skaidrojama ar mobilitātes iespējām un heterogēnas sabiedrības koncentrēšanos urbānos centros. Šajā skatījumā urbanizācijas rezultāts ir primāro kontaktu aizstāšana ar sekundāriem kontaktiem,

ģimenes saikņu vājināšanās, kā arī ģimenes sociālās nozīmes mazināšanās, apkaimju izzušana un sociālās solidaritātes tradicionālo pamatu apdraudēšana (Wirth 1938).

Pētījumos tiek runāts arī par laika un telpas saspiešanos un šī procesa ietekmi uz indivīdu ikdienas dzīvi, norādot, ka ikdienas aktivitātes arvien vairāk notiek ārpus viņu mājokļu apkaimēm (Schnell, Benjamini 2005). Spāņu sociologs Manuels Kastels (*Manuel Castells*) runā par informācija sabiedrību, kurai laiks un telpa neierobežo kontaktus (Castells 1996). Tā kā indivīdu mijiedarbība var notikt, izmantojot tehnoloģijas, (Castells 1996), robežas atveras, un lokālais kļūst piesātināts ar globālo. Līdz ar to, indivīdu sociālās telpas (sociālie tīkli, uzskati, mijiedarbība) ir saistītas ar plašu pilsētas teritoriju (Schnell, Benjamini 2005, 2490).

Gan Dž.Satls (Suttles 1972), gan H.Gans (Gans 1991) nenoliedz faktu, ka apkaimes un kaimiņu kopienas - atpazīstamas un identificējamās sabiedrības daļas ar noteiktu novietojumu, pastāv, tomēr viņi abi norāda, ka tās nav universālas, t.i., ne katru urbānu vietu, teritoriju, var skatīt kā kādas teritoriālas kopienas daļu.

Dž.Satls (Suttles, 1972) runā arī par saiknēm, kas pastāv kopienās - ģeogrāfiskajā telpā saikne starp indivīdiem un vietu, kur tie dzīvo, vājinās, tomēr tas nenozīmē, ka vienas teritorijas indivīdus nesaista citi veidi, piemēram, reliģija, politika, kopējas intereses u.c. Līdzīgi, Džeikobsa ir kritiska pret apkaimes koncepciju, kas balstās uz piesaisti konkrētai vietai. Darbā *The Death and Life of Great American Cities* (Jacobs, 1961) viņa noraida priekšstatu, ka apkaimēm ir identificējamās ģeogrāfiskas dimensijas, un ka ideālā apkaime ir ērts, uz iekšu vērsts, neatkarīgs urbāns ciemats. Džeikobsa norāda, ka pilsētas iedzīvotāji ir mobili un var izvēlēties savas vietas un savas sabiedrības visā pilsētā.

Džeikobsa uzskata, ka jebkuram konceptam par apkaimēm un pilsētas kopienām ir jābūt mainīgam, saistot kopā indivīdus, veidojot kopienas, kas balstītas līdzīgās interesēs, kopīgos mērķos utt. Tomēr tas nenozīmē, ka pilsētās nav vajadzīgas apkaimes un kopienas – Džeikobsa uzskata, ka to kvalitāte (vietu, kur cilvēki dzīvo, atpūšas, veic ikdienas aktivitātes), nosaka visas pilsētas dzīves kvalitāti kopumā (Jacobs 1961).

Ideja par „kopienu bez tuvuma” (*community without propinquity*) apstiprina primāro saikņu izplatību un nozīmību, t.i., tā nevis ģeogrāfiski identificē kopienas dabu un izplatību, bet gan skata kopienas kā starppersonu saikņu tīklojumu (skatīt 1.1.1.nodaļu). Tomēr, ņemot vērā šī darba mērķi, autore šajā pētījumā teritoriālās kopienas definē kā vietā bāzētas iedzīvotāju grupas, ko raksturo noteiktas pazīmes - kopīga teritorija, saiknes un savstarpējā mijiedarbība, nevis kā indivīdu tīklus, lai gan nenoliedz, ka šajā apkašnodaļā analizēto apstākļu dēļ, kopienas kā tīkla redzējums ir vērā ņemams.

Kopumā ideja par teritoriālo kopienu nav universāla – ne katrs pilsētas iedzīvotājs ir kādas teritoriālas kopienas pārstāvis, ne katras teritorijas iedzīvotāji veido teritoriālo kopienu.

1.1.5. Post-sociālistisko pilsētu attīstība un teritoriālo kopienu veidošanās tajās

Lai izprastu teritoriālo kopienu veidošanās kontekstu Latvijā, būtiski ir izprast teritoriālo kopienu veidošanās apstākļus post-padomju telpā, ņemot vērā gan šo telpu veidošanās teritoriālos apstākļus, gan faktoros, kas ietekmē pilsoniskas sabiedrības veidošanos un pašorganizāciju post-sociālistiskajā telpā. Tādēļ tiks analizētas post-sociālistisko pilsētu attīstības tendences, uzmanību vēršot tieši uz pētījumiem no Austrumeiropas un Centrāleiropas. Lai gan minētās izmaiņas post-sociālistiskajā telpā ir notikušas un notiek makro mērogā, tās ietekmē cilvēkus un vietas mikro mērogā. Īpaši būtiski runāt ir par post-sociālistisko kontekstu tieši pilsētu pētniecības gadījumos (pretēji laukiem), jo vairāki autori ir atzinuši, ka galvenās post-sociālistiskās pārmaiņas reprezentējas tieši urbānajā telpā (Ghanbari – Parsa, Moatazef – Keivani 1999), it īpaši lielākajās reģiona vai valsts pilsētās.

Sociālistiskās pilsētas tika pētītas atšķirti no Rietumvalstu pilsētām jau pirms Padomju Savienības sabrukuma. Atšķirības no Rietumvalstīm, kurās dominēja tirgus ekonomika, iezīmēja padomju laika pilsētplānošanas sistēma, valsts īpašumtiesības uz zemi un ekonomiku, atšķirīgās ekonomiskās prioritātes un stingri zemes izmantošanas noteikšanas mehānismi (French 1995).

Padomju gadus raksturoja blīva iedzīvotāju koncentrēšanās urbānajās teritorijās. Tas bija cieši saistīts ar rūpniecības attīstību un tajās nepieciešamā darbaspēka pieaugumu. Tā, piemēram, Rīgā, industrializācijas procesa rezultātā, iedzīvotāju skaits pieauga no 226 000 1944.gadā līdz 912 000 1990.gadā galvenokārt uz iebraucēju no citām Padomju republikām, rēķina (Asaris, Marana 1996).

Pamata dzīvojamās apkaimes vienība padomju pilsētu plānošanā bija mikrorajoni, kas ietvēra gan dzīvojamās ēkas, gan arī veselības, izglītības, kultūras sporta un atpūtas pakalpojumu vietas. Mikrorajoni parasti tika paredzēti 5000-15000 iedzīvotājiem (Smith 1996) un to lielums bija atkarīgs no pilsētas izmēra. Tā kā viens no padomju urbānās politikas mērķiem ilgu laiku bija ierobežot pilsētu augšanu (Underhill 1990) un padomju mājokļu politika meklēja mājokļu veidus un blīvumu, kas būtu ekonomiski izdevīgi (Smith 1996), mikrorajonos mājokļi parasti bija 5-16 stāvu augstas standartizētas blokmājas. Līdz ar to mikrorajoni veidojās homogēni visā padomju savienībā (Grava 1993).

Post – sociālisma laikā pilsētās ir saglabājies sociālisma mantojums, kas mūsdienās ietekmē šo pilsētu attīstības procesu, tai skaitā, galvaspilsētu dominance pār citiem urbānajiem centriem, urbānās ainavas simbolisms, kā arī vāja vietējā pārvalde (Stenning 2004). Līdz ar sociālajām, politiskajām un ekonomiskajām izmaiņām post-sociālisma gados, viena no aktīvākajām iezīmēm, kas skāra telpu, ir privatizācija un īpašumu, kas tika konfiscēti sociālisma sākuma periodā, atgūšana. Īpašumu atgūšanas process bieži bija konfliktējošs, jo tā rezultātā tika ieviestas iepriekš pastāvējušās privātipašumtiesības, tai skaitā, urbānajā telpā, kas gadiem ilgi tika veidota balstoties uz sociālisma ideāliem un vajadzībām (Feldman 1999). Īpašumu atgūšanas pasākumi ir ietekmējuši ļoti lielu iedzīvotāju daļu post- sociālisma pilsētās. Piemēram, vairāk nekā 70% no Prāgas centrālās daļas mājokļu vienībām, tika

atgūtas 1991. un 1992. gadā (Sykora 1994). Vienlaicīgi īpašumu atgūšana ir ietekmējusi ne tikai mājojklus, bet arī sociālo pakalpojumu vietas, publisko telpu u.c.

Būtiska iezīme post-sociālisma pilsētās ir arī rūpniecības samazināšanās. Tā rezultātā radušās tukšās, pamestās rūpniecības teritorijas, kurām savukārt seko industriālo zonu reģenerācijas iniciatīvas. Daudzās no šīm iniciatīvām un idejām atspoguļojas Rietumeiropas pilsētu pieredze (Domanski 2000, kā citēts Stenning 2004).

Sociālisma pilsētas raksturoja relatīvi homogēna sociāli telpiskā struktūra, savukārt post-sociālisma pārmaiņu periodā tajās pieaug sociālā nošķiršanās. Pēc Padomju Savienības sabrukuma mainījās iedzīvotāju sociālo slāņu izvietojums pilsētā – nabadzīgākie iedzīvotāji tika un tiek izspiesti no centra un tam tuvumā esošajām teritorijām, kurās ienāk turīgāki iedzīvotāji un attīstās komercdarbība, t.i., notiek ģentrifikācijas process (Stenning 2004). Sociālā noslāņošanās post-sociālistiskajās pilsētās ir īpaši raksturīga apkaimēm, kurās dzīvoja turīgi iedzīvotāji pirms-sociālisma gados. Sociālisma periodā sociālā nevienlīdzība izlīdzinājās – lielie mājojkli tika sadalīti sīkākās vienībās vai padarīti par komunālajiem, tika slikti uzturēti (Sykora 1993). Savukārt post-sociālisma gados šo apkaimju sociālais statuss ir uzlabojies, iepriekšējiem īpašniekiem atgūstot īpašumus, tos renovējot. Līdz ar šīm izmaiņām, šajās teritorijās ir novērojams ģentrifikācijas process (Sykora 1999).

Post-sociālisma piepilsētas raksturo divas iezīmes. Pirmkārt, aktīvi notiek iedzīvotāju ar vidējiem ienākumiem pārvākšanās no pilsētas uz piepilsētām. Otrkārt, tajā pašā laikā jaunie piepilsētu iedzīvotāji turpina izmantot pilsētā pieejamos pakalpojumus, piemēram, veselības aprūpi, izglītības iestādes u.c. Līdz ar to pilsētām rodas problēmas ar budžetu, jo sociālie pakalpojumi jānodrošina arī lielai daļai piepilsētās dzīvojošo indivīdu (Stenning 2004).

Post-sociālistisko piepilsētu attīstībā iezīmējas vēl viena kopīga tendence. Lai piepilsētas varētu attīstīties, bija jāmaina likumi, kas regulēja urbāno plānošanu, zemes izmantošanu. Tā rezultātā 1990.ajos gados tika apstiprināti likumi, kas, salīdzinot ar R valstīm (piem., Nīderlandi, Vāciju, Šveici), relatīvi viegli ļāva mainīt zemes izmantošanas mērķi (Stanilov 2007) no lauksaimniecība zemes uz dzīvojamo apbūvi. Tā rezultātā plašas piepilsētu teritorijas veidojās par dzīvojamajām zonām, taču šī attīstība lielā mērā bija un ir haotiska, jo lielākajā daļā post-sociālisma valstu nepastāv nacionāla līmeņa urbānās attīstības politikas un programmas (Stanilov 2007).

Vēl viens aspekts, kas ir ļoti būtisks teritoriālo kopienu veidošanās procesā, ir pilsoniskās sabiedrības veidošanās post – sociālisma valstīs. Roberts Patnams pilsonisku sabiedrību definē kā sociālo telpu, kas atrodas starp indivīdu un valsti. Visvienkāršākajā veidā tā ietver ģimeni, bet skatoties plašāk – lielu daudzumu labāk vai sliktāk organizētu apvienību. Tās ietver gan pilnībā neformālas cilvēku grupas, gan institucionalizētas organizācijas (Putnam 1995). Teritoriālās kopienas ir tieši veidā saistītas ar šādu pilsoniskās sabiedrības izpratni – tās var būt formālas un neformālas apvienības, kas funkcionē starp indivīdu un apkaimes/pilsētas/reģiona līmeni. Tomēr, tā kā pilsoniskas sabiedrības tradīcija ir kļuvusi aktuāla līdz ar Padomju Savienības sabrukumu un demokratizācijas sākumu - to raksturo noteiktas

no Rietumeiropas un ASV atšķirīgas tendences. Pilsoniskas sabiedrības un sociālā kapitāla pētnieks Krievijā Džonatans Mērfijs (*Jonathan Murphy*) ir nonācis pie secinājuma, ka Krievijā un citās bijušajās Padomju Savienības valstīs sabiedrība ir daudz mazāk aktīva pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs nekā Rietumos, norādot, ka šādus secinājumus var izdarīt par iesaistīšanos formālos tīklos (Murphy 2003), kamēr neformālie tīkli un aktivitātes paliek neanalizētas. Viņš arī atzīst, ka Rietumu valstu atbalsts pilsoniskas sabiedrības aktivitātēm post-padomju telpā var radīt demokrātijas ilūziju, tomēr līdzdalība tajās visbiežāk ir neliela un šie projekti nav ilgtspējīgi, līdz tie tiek iekļauti politiskajā sistēmā, jo post-padomju sociālajās praksēs vēl joprojām dominē autoritārisms (Murphy 2003). Demokratizācijas procesu un pilsoniskas sabiedrības veidošanās procesu pētnieks Marks Hovards (*Marc Howard*) secinājis, ka post-sociālistisko valstu iedzīvotāji neuzticas nevalstiskajām organizācijām savas padomju laika pieredzes dēļ. Viņi turpina izmantot draugu un paziņu tīklus, kas, savukārt, neveicina nevalstisko organizāciju veidošanos; viņi jūtas neapmierināti ar pastāvošo ekonomisko un politisko situāciju valstī, kas viņus attur no iesaistīšanās sabiedriskajās organizācijās (Howard 2003, 148). Minētie abi pētījumi skaidro pasivitāti formālu teritoriālo kopienu organizāciju veidošanās procesos, taču nenoliedz neformālu teritoriālo kopienu pastāvēšanu. Tas nozīmē, ka, iespējams, post-sociālistiskajā telpā veidojas teritoriālas kopienas, taču visdrīzāk tās vai daļa no tām sevi nav institucionalizējušas.

Tādējādi kopumā ir minamas vairākas galvenās post – sociālistisko pilsētu attīstības tendences, kas atstāj būtisku ietekmi uz teritoriālo kopienu veidošanās kontekstu post – sociālistiskajās pilsētās mūsdienās. Pirmkārt, tā ir plašā mikrorajonu būvniecība padomju gados. Mūsdienās mikrorajoni aizņem plašas post-padomju pilsētu teritorijas. Piemēram, Rīgā laika posmā no 1950.gadu beigām līdz 1990.gadu sākumam tika uzcelti aptuveni 40% no 2000.gadu sākumā esošajām dzīvojamā fonda platībām, no kurām lielāko daļu veido lielmēroga blokmājas (Treija, Bratuškins 2003). Otrkārt, tā ir segregācija un ģentrifikācija, kas novērojama galvenokārt pilsētu centra teritorijās un teritorijās, kurās pirms – padomju gados dzīvoja turīgāki iedzīvotāji (Stenning 2004, Sykora 1993, Sykora 1999). Treškārt, tā ir post – sociālistisko piepilsētu attīstība (Stanilov 2007, Sykora 1999), kurā iezīmējas vidējā slāņa pārvākšanās uz privātmājām piepilsētās, taču darbs, izglītība un sociālie pakalpojumi tiek veikti pilsētās (Stenning 2004). Teritoriālo kopienu veidošanos post-sociālistiskajā telpā tiešā veidā ietekmē pilsoniskas sabiedrības prakses, kas biežāk varētu būt neformālas apvienības (Murphy 2003; Howard 2003).

Minētās post-sociālistisko pilsētu pārmaiņu tendences funkcionē kā makro mēroga konteksts mikro mēroga ikdienas dzīves stratēģijām, kas tiešā veidā ietekmē teritoriālo kopienu veidošanās procesus apkaimēs.

1.1.6. Teritoriālās kopienas un apkaimes - izpratne un pētījumi Latvijā

Semantiski vārds „apkaime” latviešu valodā tiek skaidrots kā tuvākā apkārtnē. Tomēr ne vienmēr ar to ir saprasta telpiska kategorija, ar kuru iespējams gūt priekšstatu par teritoriju ap kādu konkrētu vietu. Jēdzienu „apkaime” un „kopiena” lietošanas sākumā Latvijā tie nebija nodalīti viens no otra, bieži tika lietoti kā

sinonīmi. Piemēram, Pārskatā par tautas attīstību 2002./2003. nodaļā „Sociālo kontaktu tīkli kā drošumspējas faktors” kopiena tiek definēta kā “cilvēku grupa, ko vieno kopīgs ģeogrāfiskais novietojums, kāda sociāla identitāte un/vai kopīgi rīcības motīvi” (Zīverte et al. 2002, 83). Tātad ar kopienu tiek saprasta gan sabiedrības grupa, gan teritorija, kur tā dzīvo. Arī valsts programmā „Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana” jēdziens „apkaime” lietots kā sinonīms „ģeogrāfiskajām kopienām”, ar tām saprotot ģeogrāfiski vienotas neformālas indivīdu grupas, kuras vieno kāda sociāla identitāte vai kopīgas intereses (Valsts programma 2005). Līdzīgi 2006.gadā iznākušajā grāmatā „No iedzīvotāju foruma līdz kopienu filantropijai: iespējas un pieredze Latvijā” ar terminu kopiena apzīmēta ģeogrāfiska teritorija – pilsēta, pagasts vai novads (Danga 2006, 7) 2007. gadā tika izdota „Apkaimes attīstības rokasgrāmata”, kurā apkaime uztverta jau kā tikai telpiska vienība. Šajā rokasgrāmatā arī parādās terminu „apkaime” un „kopiena” nošķīrums – apkaime ir „vide, tuvākā apkārtnē, kurā darbojas kopiena. Tā var būt iela, mikrorajons, pat pagasts – ikviena cilvēciski aptverama teritorija, kurai tās iedzīvotāji izjūt savstarpēji vienojošu piederību” (Damberga et al. 2007, 8). Tātad ar apkaimi tiek saprasta kopienas teritorija. Atšķirībā no šī definējuma Rīgas attīstības plānā 2006.–2018. gadam ar jēdzienu „apkaime” tiek saprasta plašāka teritorija – pilsētas daļa, kuras iedzīvotāji ne tikai izjūt kopību (kopiena), bet kurai ir arī savs funkcionālais nodrošinājums. Rīgas attīstības plānā norādīts, ka tā ir piemērota lieluma apdzīvota vide, kam ir sava apkalpe, identitāte un raksturs, kas izriet no apbūves veida, fiziskajām robežām, ainavas un iedzīvotāju kopības izjūtas (Rīgas Dome 2006). Tātad jēdziena „apkaime” izpratne laika gaitā ir mainījusies no tā attiecināšanas uz sabiedrības daļu līdz tā attiecināšanai uz telpu. Par šādu līdzīgu jēdzienu kopiena un apkaime izpratni runā arī ģeogrāfi Kenets Deivijs (*Kenneth Davies*) un Deivids Herberts (*David Herbert*): „Kopiena ir saistīta ar terminu „apkaime”, kam tā dažubrīd tiek lietota kā sinonīms. Taču parasti apkaime ir daudz ierobežotāka telpiskās dimensijās. Tā attiecas uz teritoriju ap dzīvesvietu, kurā notiek kaimiņu ikdienas komunikācija (*neighbouring*) – neformālu, aci pret aci mijiedarbību kopums, kas balstīts uz iedzīvotāju tuvu novietojumu” (Davies, Herbert 1993, 1).

Par pilsētas telpas vienībām visērtāk atzīt viendabīgas apbūves un plānojuma teritorijas. Tās var izmantot par pamatu telpas rajonēšanai pilsētā, taču tās nevar uzskatīt par teritoriālo kopienu telpām. Lai identificētu teritoriālās kopienas, ir jāpēta sabiedrība, kas dzīvo šajās telpās, uzmanību pievēršot indivīdu dzīvesveidam, ikdienas aktivitātēm un diennakts ritmam, indivīdu savstarpējām attiecībām un sociālajām saiknēm, kopīgajām interesēm, vajadzībām, darbībām telpā. Vienotas minētās iezīmes var liecināt par teritoriālas kopienas esamību noteiktā teritorijā, par iedzīvotāju telpisku strukturēšanos.

Vienlaikus par kopienām var domāt apkaimju kontekstā. Apkaimes var būt teritoriālo kopienu telpas, kuras šīs kopienas pārstāvji izmanto ikdienā un ar kurām tie identificējas. Tomēr izpratne par apkaimēm mēdz vienkāršoties līdz ikdienas funkciju nodrošināšanas līmenim – pakalpojumu un transporta pieejamībai. Tādējādi apkaime vairs nav teritoriālas kopienas telpa, bet gan tādu vienuviet dzīvojošu indivīdu ikdienas telpa, kurus, iespējams, saista tikai kopīgs mājokļu novietojums. Tiek

aizmirstas indivīdu sociālās vajadzības, kopīgā telpas pieredzē balstītas sajūtas un attieksmes.

Mūsdienās par indivīdu ikdienas aktivitāšu telpu Latvijā tiek domāts teritorijas plānošanas kontekstā – plānošanas procesa laikā arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta cilvēkiem, kas konkrētajā teritorijā darbojas – dzīvo, strādā, atpūšas utt., t. i., plānošana sāk notikt no individuālā līmeņa uz grupu un kopienu līmeni. Rīgas pilsētā Rīgas Dome ir izrādījusi iniciatīvu iedzīvotāju līdzdalībai un iesaistei. Piemēram, 2011.gadā notika Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments izsludināts "Sabiedrības integrācijas programmas" projektu konkurss nevalstiskajām organizācijām finansiāla atbalsta saņemšanai. Projektu konkursa mērķis ir veicināt sabiedrības integrāciju Rīgas pilsētā un sekmēt saliedētas sabiedrības veidošanos, kurā ir augsts sabiedrības locekļu līdzdalības un sadarbības līmenis un tiek respektētas demokrātiskas nacionālas valsts vērtības. Individuālā līmenī sadarbojoties ir iespējams risināt kopīgas problēmas, ietekmēt pilsētplānošanas procesus, kas skar konkrētu teritoriju (Greenbaum 1982), tādējādi sekmējot noteiktu rajonu kopienu veidošanos.

Līdz ar izmaiņām uzskatos par plānošanas procesiem un to realizāciju Latvijā ir uzsāktas diskusijas, pētījumi un lietišķi projekti par pilsētu apkaimēm un kopienām. Līdzšinējie Rīgas pilsētas pētījumi veikti administratīvo, statistikas teritoriju vai pēdējos gados – tādu mērķtiecīgi nodalītu teritoriju griezumā, kuras tiek sauktas par apkaimēm.

Patlaban Rīgā priekšstatu par apkaimēm veido Rīgas Domes speciālisti, jau vairākus gadus īstenojot „Apkaimju projektu”, kurā visa Rīgas pilsētas teritorija ir sadalīta 58 vienībās. Tās ir teritorijas ar skaidri iezīmētām robežām, un tiek sagaidīts, ka to iedzīvotājiem būs noteikta piederība. Rīgas Domes speciālistu nodalītās apkaimes nav administratīvas vienības, tās sākotnēji tikušas iecerētas kā līdzeklis sociālās infrastruktūras sakārtošanai. Jāatzīst, ka arī pirms Rīgas Domes aktivitātēm pastāvēja apkaimju iniciatīvas. Aktīvākās bija un ir apkaimes, kurām ir savas nevalstiskās organizācijas, kas bieži radušās kā pretdarbība apdraudējumam, piemēram, Mežaparka attīstības biedrība, biedrība „Kundziņsala”, Bolderājas grupa u. c.

„Apkaimju projekta” ietvaros ir veiktas vairākas nozīmīgas vēsturiskās struktūras un ekonomiski ģeogrāfiskas lietišķās izpētes (piem., SIA „Metrum” 2007), arī pārskats par investīciju projektiem (SIA „BrandCom” 2008) un nekustamā īpašuma tirgus tendencēm (piem., SIA „Latio” 2007). Tajā pašā laikā trūkst pētījumu par to, kā morfoloģiski dažādajās apkaimēs veidojas iedzīvotāju savstarpējās attiecības, savstarpēju saikņu tīklojumi, kāda ir iedzīvotāju iesaiste savas dzīvesvides veidošanā un kā varētu notikt tās veicināšana. Nav veikti pētījumi arī ainaviski identificējamās teritorijās, kuru robežas nesakrīt ar šo teorētiski definēto apkaimju robežām, bet kurās paredzams, ka telpiskie un sociālie procesi ir atšķirīgi un līdz ar to – zinātniskai izpētei būtiski. Līdzīgi kā tas ir Rīgas gadījumā, vairāki zinātnieki (e.g., Sampson, *et.al* 2002, Brooks-Gunn, *et.al.* 1993) ir atzinuši, ka arī citur pasaulē ir daudz pētījumu, kas apkaimi un kopienas skata administratīvi definētās teritoriālās vienībās, piemēram, skolu mikrorajonos, statistikas vienībās, apkaimēs ar skaidri

novilkām robežām. Tajā pašā laikā apkaimju robežas un kopienas, kas balstītas uz iedzīvotāju uztveri ir jēgpilnākas un loģiskākas (Coulton, et.al. 2001), jo iedzīvotāji neseko administratīvām robežām, viņi neatkarīgi no tām izvēlas savus ikdienas ceļus un vietas.

Teritoriālo kopienu veidošanās izpētes nepieciešamību aktualizē arī vietējā (apkaimes) mērogā notiekošie iedzīvotāju iniciatīvu un tīklošanās procesi. Pēdējo gadu laikā vairākās Rīgas apkaimēs, piemēram, Vecrīgā, Sarkandaugavā u.c. ir attīstījušās iedzīvotāju jaunveidotas nevalstiskās apkaimju organizācijas, kurām ir noteikts mērķis un intereses, kas vērstas uz tuvāko apkārtni. Arvien biežāk Rīgā notiek vietēja mēroga iniciatīvas, kas darbojas kā vietējo iedzīvotāju saliedētājas, iepazīstinātājas, piemēram, ielu svētki (piem., Stokholmas, Kuldīgas un Āgenskalna ielā), kaimiņu dienas (piem., Mūrnieku ielas, Ausekļa ielas, Asara ielas, Sarkandaugavas ielas namu pagalmos), pretdarbība potenciālam apdraudējumam (piem., aktivitātes pret Arkādija parka apbūvi), kā arī neformālas aktivitātes, kas saistītas ar ēku sakopšanu, teritoriju labiekārtošanu, talkām utt. Šādas iniciatīvas ir arvien biežāk sastopamas, tomēr nav pētītas pazīmes, kas tās raksturo, kā arī faktori, kas ietekmē to esamību / neesamību, to veidošanos un potenciālu noteiktās vietās.

1.2. Teritoriālo kopienu veidošanās un to ietekmējošie faktori

Bieži pētījumos par teritoriālajām kopienām, tiek analizēti noteikti faktori un to ietekme uz komunikēšanu, tīklošanos utt., tiek analizēta vides faktoru ietekme uz indivīdu mijiedarbību publiskajā telpā. Šie ir atsevišķi faktori, kas raksturo teritoriālo kopienu veidošanos noteiktas dimensijas. Taču visbiežāk teritoriālo kopienu veidošanos ietekmē faktoru kopums. Tāpēc šīs nodaļas apakšnodaļās vispirms tiks skatītas idejas par to, kā kompleksi iespējams veicināt teritoriālo kopienu veidošanos un pēc tam – kādi atsevišķi faktori un kādā veidā ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos pilsētā.

1.2.1. Teritoriālo kopienu veidošana un veidošanās

No vienas puses teritoriālo kopienu veidošanās ir iedzīvotāju dabiska strukturēšanās, kas atkarīga no konkrētās situācijas un apstākļiem. Izmainot apstākļus, izmainās iedzīvotāju strukturēšanās. Šādā kontekstā par teritoriālajām kopienām var skatīt kā dabiskas parādības, kas veidojas neatkarīgi no pārvaldības iestāžu iejaukšanās. Taču tajā pašā laikā, ir veidi, kā ja ne ietekmēt, tad mēģināt sekmēt teritoriālo kopienu veidošanos.

Teritoriālu kopienu veidošanās process ir „kreatīvs sociāls process, lai dotu cilvēkiem iespēju īstenot savas kolektīvās zināšanas un intelektu” (Kennedy 1996, 2). „Kopienu attīstības” (*community development*) koncepcija atspoguļo, cik svarīga ir saikne starp uzticību un kohēziju no vienas puses, un kopīgas cerības par iznākumu no otras puses. Tā ir uz mērķi orientēta (*task-oriented*) konstrukcija, kas iedzīvotājus aizrauj ar kopīgām vēlmēm un savstarpēju iesaisti vietējā attīstībā (Parisi, et al. 2002). Tādējādi ar terminu kopienu attīstība tiek uzsvērti kopīgi uzskati par vietējo

potenciālu konkrētām darbībām, lai sasniegtu plānoto rezultātu, apvienojumā ar aktīvu iedzīvotāju iesaistīšanos (Sampson, *et al.* 1997).

Deivids Tomas (Thomas 1991), kas strādājis ar kopienu veidošanu kā galvenais Kopienų Attīstības Fonda izpilddirektors, piedāvā savu redzējumu par teritoriālo kopienu (*place-based communities*) veidošanu. Viņš uzsver sociālo resursu un procesu lielo lomu, veidojot „dzīvotspējīgas” jeb „saskarsmes” kopienas: a) kas tiek veidotas tā, lai savestu kopā iedzīvotājus nevis distancētu tos vienu no otra; b) kur ir sociālos kontaktus veicinošas iespējas/mehānismi – kafejnīcas, baznīcas, veikali, krogi, kopienu centri utt.; c) kur ir regulārās aktivitātes, kas veicina iedzīvotāju mijiedarbību, piemēram, bērnu vešana uz skolu ar kājām nevis automašīnu; d) kur ir dažādi „dzīvi” sociālie un atpūtas tīkli, kā arī tīkli, kas balstīti uz savstarpēju palīdzību; e) kur ir aktīvas dažāda veida un ar dažādiem mērķiem organizācijas, kas saved cilvēkus kopā un kas definē un pārstāv viņu idejas un problēmas; f) kas atļauj iedzīvotājiem uzņemties sabiedriskas lomas ārpus mājsaimniecības – lomas, kas šos iedzīvotājus apmierina un ir kā pakalpojums pārējiem iedzīvotājiem (Thomas 1991, 19). Šie ir aspekti, ko ņemt vērā, analizējot kopienu veidošanos noteiktās apkaimēs.

Lai vēl dziļāk izprast kopienu veidošanos, Tomas ir radījis kopienu mijiedarbības skalu (1.1.tabula).

1.1.tabula.

Kopienų mijiedarbības skala (Thomas 1991)

Rangs	Apraksts
11	Pieder un pārvalda vietējās organizācijas
10	Sadarbība ar politikas veidotājiem
9	Kooperēšanās ar kopienu grupām
8	Pievienošanās kopienu grupām
7	Iesaiste kopienas aktivitātēs
6	Neformāla savstarpēja palīdzība
5	Iesaiste neformālos tīklos
4	Sociāli kontaktiem, tādi kā baznīcā, kafejnīcā, kopienu centrā
3	Regulārie kontakti, piem., katru dienu izņemot bērnus no skolas
2	Ikdienas kontakti, piem., iepērkoties vai gaidot autobusu
1	Savstarpēja atpazīšana

Kā redzams 1.1.tabulā, šajās pakāpēs ir atstarpe starp 6. un 7.aspektu. Šī atstarpe nodala zemākos regulāros un pašus par sevi saprotamos, ikdienas kopienas mijiedarbības aspektus no augstākiem/sarežģītākiem un formālākiem kopienas dzīvi organizējošiem aspektiem (Thomas 1991, 20).

Tomas atzīst, ka iedzīvotāju mijiedarbības neesamība vai neregularitāte rada to, ko viņš apzīmē ar terminu „nominālās kopienas” un kas ir piemērotas un efektīvas „privilģētajiem” jeb indivīdiem, kam ir izvēle, kur un kā veidot savu sociālo dzīvi – ap ģimeni, apkaimi vai grupām un cilvēkiem plašākā teritorijā (Thomas 1991, 20). Atšķirībā no trūcīgo kopienām, saskaroties ar problēmām, šiem cilvēkiem ir iespēja meklēt palīdzību.

Protams, Tomas nav vienīgais, kas analizējis indivīdu mijiedarbības pakāpes un izdalījuši teritoriālo kopienu mijdarbības pakāpes. To darījuši arī citi autori, piemēram, Margarete Kusenbaha (skat.1.1.nodaļu).

Kopienų veidošana un attīstība ir lielā mērā atkarīga no iesaistītajām institūcijām. Makoba atzīst, ka kopienu attīstībā neatsverama loma ir tieši nevalstiskajām organizācijām (NVO). Viņa tās salīdzina ar valsts un pašvaldības mēroga institūcijām, atzīstot, ka pretēji liela mēroga stiprajām pārvaldes attīstības programmām un politikām, NVO stiprās puses ir mazais mērogs, atsaucība un elastība. Valsts pārvalde tiek saistīta ar atrautību no cilvēku rekcijas uz politikām un programmām, bet NVO tiek skatītas kā mazāk birokrātiskas un atsaucīgākas uz cilvēku vajadzībām, vēlmēm. Tās arī tiek uzskatītas par radošākām, inovatīvākām un eksperimentālākām kopienu attīstībā (Makoba 2002).

Teritoriālas kopienų veidošanās nav iedomājama bez iniciatīvām un līderiem, kas vietējos iedzīvotājus organizē ap noteiktu ideju, problēmu vai vajadzību, un ko vietējie iedzīvotāji atbalsta.

Pastāv vismaz divi iesaistīšanās kapitāla (*participatory capital*) veidi – nominālā un aktīvā iesaistīšanās:

1. nominālā iesaistīšanās attiecināma uz būšanu par vietējās organizācijas dalībnieku vai vietējās kopienų pasākumu apmeklēšanu;
2. aktīvā iesaistīšanās ietver pienākumu uzņemšanos un investēšanu grupas darbībās un pasākumos kā līderim un/vai iesaistoties kopienų pārmaiņu aktivitātēs (Stern, Dillman 2006).

Iesaistīšanās līmenis var variēt no iesaistes dažās projekta fāzēs – no iesaistes vienā projekta fāzē līdz pat iesaistei visā procesā – no plānošanas līdz novērtēšanai (Earle 2005). Iesaistes līmenis ir atkarīgs arī no konkrētām organizācijām un tā, cik lielu kontroli tās ir gatavas nodot vietējo iedzīvotāju rokās. Kā norāda R.Flaks - iesaistīšanās darbībās, kas vērstas uz pārmaiņām, veicina indivīdus padomāt ārpus savas ikdienas dzīves, ikdienas vajadzībām un investēt arī citās lietās ne tikai savā labklājībā (Flacks 1988).

Indivīdi piešķir dažāda līmeņa nozīmību un atšķirīgi iesaistās vietējās kopienās un šīs attiecības var mainīties. Mobilās sabiedrībās cilvēki var intensīvi piedalīties vietējās organizācijās un veidot kopienu piesaisti, tai pat laikā esot gatavi pamest šīs kopienų, ja vietējie apstākļi uzreiz nespēj apmierināt viņu vēlmēs (Kasarda, Janowitz 1974).

Attiecībā uz kopienu iesaistīšanos, 1993.gadā Roberta Putnama (Robert Putnam) darbā parādījās ideja par sociālo kapitālu. Viņš sociālo kapitālu definēja kā „organizēšanas iezīmes, tādas kā uzticība, normas un tīkli, kas var uzlabot sabiedrības iemaņas, sekmējot saskaņotas darbības” (Putnam 1993, 167). Tādējādi sociālais kapitāls attiecas uz indivīdu spēju veidot saiknes ar savas grupas/kopienų pārstāvjiem un „tiltus” ar citām grupām un cieši saistīts ar ideju, ka grupas aktivitāšu kvalitāte un kvantitāte ir galvenais kopienų saikņu ciešuma un spējas strādāt savā labā avots (Grootaert 1998).

Dž.Džeikobsa (Jacobs 1961) ir uzsvērusi fundamentālu kopienų veidošanos ietekmējošu faktoru - kopienu pārvaldi. Viņa ir norādījusi, ka apkaimes nevar uztvert

tikai kā vietas vai teritorijas - par tām ir jādodomā kā par sevis vadīšanas vienībām. Līdz ar to izdošanās vai neizdošanās izveidot un uzturēt kopienu ir arī atkarīga no spējas sevi (kopienu) vadīt un pārvaldīt. Kopienas vadības un pārvaldes mērķis ir organizēt kopienas dalībniekus vai vienas apkaimes iedzīvotājus uz noteiktām darbībām apkaimē. Lai šī iesaiste būtu pamatota, aktīva un dzīvotspējīga, ir jārunā par kopienā balstītu attīstību jeb attīstību, kas notiek no grupu un kopienu līmeņa uz plašāku mērogu.

Idejas par kopienu iesaisti attīstībā parādījās jau sākot ar pagājušā gadsimta 1970.tajiem gadiem, kad ekonomists Ernsts Frīdrihs Šūmahers (*Ernst Friedrich Schumacher*) nāca klajā ar idejām par „jauno ekonomiku” savā ietekmīgajā darbā „Mazs ir skaits: ekonomika, kurai nozīmīgi ir cilvēki” (*Small is Beautiful: Economics as if People Mattered*), kurā runāja par maza mēroga attīstību, kas balstīta uz vietējo iedzīvotāju vajadzībām. Kopš tā laika attīstījās alternatīvas ekonomikas pieejas, kas sakņojas kopienās un ir veidotas, lai apmierinātu vietēja mēroga vajadzības un mērķus (Roseland, Soots 2007). 1980.tajos gados, kad „lielās attīstības” kritiķi norādīja uz to, ka daudzas liela mēroga, valsts iniciētas attīstības programmas, sākot ar skolu un veselības programmām, tika vāji īstenotas, iznīceļojot kopējos resursus un atstājot nozīmīgu negatīvu ietekmi uz vidi un nabadzību (Mansuri, Rao 2004). Vēlāk attīstības procesu kritika nāca arī no akadēmiskā lauka sociālo zinātņu pētniekiem, piemēram, A.Īskobara (Escobar 1995) un Skota (Scott 1998), kuri uzskatīja, ka attīstība „no augšas uz leju” ir iespējas mazinoša un neefektīva.

Attīstība „no apakšas uz augšu” (*bottom-up development*) ir viens no galvenajiem principiem, ko īsteno NVO. „No apakšas uz augšu” attīstība ir balstīta uz vietējo kontekstu, vietējo iedzīvotāju īpašumā esošajiem materiālajiem resursiem, kā arī vietējo iedzīvotāju radošuma, zināšanu uz uzskatu cienīšanu. Šī attīstības pieeja arī veicina vietējo kopīgas darbības un mēģina identificēt vissvarīgākos jautājumus, problēmas no vietējo iedzīvotāju skatupunkta (Kang 2011).

Iesaistīšanās attīstība jeb kopienu iesaistīšanās ir galvenā stratēģija „no apakšas uz augšu” attīstībā (Makoba 2010). Šajā situācijā iedzīvotāji nav tikai attīstības iznākumu adresāti, viņi tiek iedrošināti piedalīties dažādos attīstības posmos, tai skaitā, projektu izstrāde, lēmumu pieņemšana, projekta ieviešana un novērtēšana. Aktīva vietējo iedzīvotāju iesaistīšanās var iedrošināt viņus uzņemties lielāku atbildību, kā arī pats attīstības process ir caurskatāmāks un atbildīgāks (Dorsner 2004).

Kopienā balstīta attīstība (*community-based development*) ir kā lietussargs visiem projektiem, kas aktīvi iesaista izstrādes un vadības procesos saņēmēju, bet kopienas virzīta attīstība (*community-driven development*) attiecas uz kopienā balstītiem projektiem, pār kuriem kopienai ir tieša kontrole, t.sk., investīciju fondu vadība (Mansuri, Rao 2004).

Kopienā balstīta attīstība balstās uz kopienas sociālā kapitāla izmantošanu pašorganizācijā un iesaistē teritorijas attīstības procesos (Mansuri, Rao 2004). Līdz ar to kopienu iesaistē būtiski ir tādi koncepti kā iesaiste (*participation*), kopiena (*community*), sociālais kapitāls (*social capital*). Vairākos pētījumos ir atklāts, ka

sociālā kapitāla attīstība ir ļoti svarīga kopienas līmeņa aktivitāšu uzturēšanā, kas, savukārt veicina kopienu veidošanos (e.g., Putnam 1995, Simpson 2005).

Kopienā balstītas attīstības iniciatīvu stūrakmens ir aktīva kopienas dalībnieku *iesaiste* definētā kopienā vismaz dažos projekta izstrādes, vadības un ieviešanas posmos. Iesaiste var notikt dažādos līmeņos, bet galvenā tās ideja ir vietējo zināšanu iekļaušana lēmumu pieņemšanas procesos. Iesaiste kļūst par pašiniciatīvu brīžos, kad potenciālie (labuma) saņēmēji piedalās projekta būtiskāko lēmumu pieņemšanā. Iesaistīšanās tiek saistīta ar labāk izstrādātiem projektiem, noformulētiem mērķiem, efektīvāku izmaksu un laika organizēšanu, taisnīgāk sadalītiem projekta ieguvumiem un mazāku korupciju (Mansuri, Rao 2004).

1.2.tabula

Kopienų fondi un NVO (Danga 2006)

Kopienų fonds	Citi fondi/NVO
Nerealizē savus projektus, bet finansē citu organizāciju iesniegtos projektus.	Parasti īsteno savus projektus.
Līdzekļi tiek piešķirti konkursa kārtībā.	Līdzekļus izlieto vai nu organizācijas iekšienē, vai arī piešķir tos bez konkursa.
Atbalsta plašas kopienas vajadzības nevis vienu konkrētu tēmu.	Parasti darbības mērķis ir kādas noteiktas tēmas/ problemātikas ietvaros - bērni, ekoloģija, cilvēki ar īpašām vajadzībām u.c.
Veicina filantropiju, palīdz ziedotājiem veidot savas filantropijas programmas.	Nav mērķis veicināt filantropiju, bet piesaistīt ziedojumus savas organizācijas mērķu īstenošanai.

Kopienā balstītu attīstību var nodrošināt caur kopienu organizācijām. Kopienų NVO mēģina iesaistīt cilvēkus, veicinot vietas izpratni, veidojot grupas, mācot līderu prasmes un nodrošinot vadīšanas prasmju apguvi, papildus satura veidošanai programmām un aktivitātēm, ko iesniedz organizācijas (Edwards, Hulme 1992). Šāda kopienu NVO darbības un funkciju izpratne ir saistāma ar to, ko Latvijā dēvē par kopienu fondiem: „Kopienų fonds ir neatkarīga labdarības organizācija, kas darbojas noteiktā ģeogrāfiskā teritorijā – pilsētā vai novadā, piesaistot līdzekļus no vietējiem ziedotājiem un piešķirot tos vietējām nevalstiskajām organizācijām vai sabiedrības grupām, lai īstenotu sabiedriskā labuma mērķus, kas veicina vietējo attīstību un dzīves kvalitāti konkrētajā teritorijā” (Danga 2006, 27). Tātad, kopienu fondi funkcionē kā noteiktas teritorijas vietējo organizāciju atbalsts – gan finansiāls, gan zināšanu un iemaņu atbalsts. Lai labāk izprastu kopienu organizācijas, Kopienų fondu kustības vadītāja Inese Danga ir nodefinējusi atšķirības, kas kopienu fondus atšķir no kopienu un citām NVO (1.2.tabula).

Teritoriālajās kopienās var aktivizēties arī sociālās kustības, kas parasti veidojas kā tīkls ap noteiktu ideju. Sociālās kustības virza *grassroots* iesaiste – noteiktās idejas atbalstītāji. Sociālajās kustībās tik liela nozīme nav organizācijai, jo sociālo kustību organizācijas, atšķirībā no kopienu NVO, nepastāv tāpat vien – tās vada ideja. Līdz ar to sociālās kustības var būt īslaicīgas, pagaidu un pārejošas, tās ir dinamiskas (Til, Hegyesi, Eschweiler 2007).

Tātad kopumā teritoriālo kopienu veidošanās procesā var novērot eksogēnas un endogēnas attīstības iezīmes. Ar eksogēnajām teritoriālo kopienu veidošanās ietekmējošajiem faktoriem tiek saprasti ārēji faktori, t.sk., sociālais, politiskais, ekonomiskais un teritoriālais konteksts (skatīt nodaļu 1.1.5.). Eksogēnie faktori ir saistāmi arī ar teritoriālo kopienu veidošanu no „ārpuses”, ar attīstību „no augšas uz leju”. Savukārt ar endogēnajiem faktoriem tiek saprasti vietējie, lokālie resursi, vērtības un indivīdu vajadzības. Šajā gadījumā var runāt par teritoriālo kopienu veidošanos un attīstību „no apakšas uz augšu”. Protams, šie faktori savstarpēji mijiedarbojas, piemēram, tāds eksogēns faktors kā politika attiecībā un NVO veidošanas atbalstīšanu ietekmē endogēnu faktoru – apkaimes NVO veidošanos. Līdz ar to teritoriālo kopienu pētīšanā viskorektāk būtu ņemt vērā abas puses un izmantot integrētu pieeju, analizējot gan eksogēnos, gan endogēnos faktoros, t.i., gan faktoros, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos „no apakšas uz augšu”, gan „no augšas uz apakšu”.

1.2.2. Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie faktori

Kā 1.1.5 nodaļā tika minēts – post-sociālistisko pilsētu attīstības tendences un to atšķirības no R Eiropas un ASV pilsētu attīstības funkcionē kā nozīmīgs makro konteksts teritoriālo kopienu veidošanās procesiem. Tomēr, tā kā post – padomju telpā teritoriālo kopienu veidošanās, it sevišķi mikro mērogā, ir sfēra, kas nav piesātināta ar pētījumu rezultātiem, šajā apakšnodaļā tiks analizēti galvenokārt R Eiropas un ASV piemēri. Rietumeiropā un ASV ir pētīti daudzveidīgi aspekti, kas ietekmē teritoriālo kopienu esamību/neesamību noteiktā vietā vai apkaimē. Autore teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošos faktoros strukturējusi divās lielās grupās – teritorijā bāzēti faktori (faktori, kas saistīti ar telpas uzbūvi, plānošanu, morfoloģiju, privātas/publiskas telpas attiecībām un pieejamību u.c.) un sociāli strukturālie faktori (faktori, kas attiecināmi uz iedzīvotāju demogrāfisko raksturojumu, kultūru, pieredzi u.c.) (1.3.tabula).

1.3.tabula.

Faktori, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos (veidojusi autore)

Teritoriālie faktori	Sociāli strukturālie faktori
Apkārtējā vide (Plas and Lewis 1996)	Iedzīvotāju vecums un dzimums (Campbell and Lee 1992; Hyde, Chavis 2007)
Kopīgā telpa, tās kvalitāte (Fleming, Baum and Singer 1985; Fleming et.al., 1985; Coley, Kuo and Sullivan 1997; Talen 1999; Katual 2002; Sullivan, Kuo and Depooter 2004)	Iedzīvotāju sociālais statuss (Campbell and Lee 1992; Thomas 1991; Berry, Portney, Thomson 1991)
Fiziskās barjeras, piemēram, ielas (Grannis 1998)	Kopīgas vērtības (Hunter 1975; Fischer 1982)
Publiskā telpa (Talen 1999, Hunter 2007)	Nodzīvoto gadu skaits apkaimē (Haeberle 1988)
Apkaimes morfoloģija (Haney, Knowles 1978)	Līdzīgs dzīvesstils (Crenshaw, John 1989)
	Dzīves cikls (Guest, Lee 1984)
	Interneta izmantošana (Hampton, Wellman 2003; Kraut et al. 1998; Nie, Erbring 2000)

Teritoriālie faktori

Teritoriālo kopienu veidošanās nav atkarīga tikai no indivīdiem, bet arī vietas, kur notiek šis process, jo apkārtējā vide ietekmē savstarpējās sociālās saiknes (Plas and Lewis 1996). Teritoriāli faktori, kas ietekmē kopienu veidošanos ir saistīti ar apkārtējo vidi dažādos mērogos: kopīgo kopienas teritoriju, plašāka mēroga teritorijas piemērotību kopienas veidošanās procesiem (piem., piemērotību komunikācijai, tikšanās vietas u.c.). Ir izpētīts, ka noteiktas indivīdu grupas kopīgā telpa (piem., vienas ēkas kaimiņiem tas ir pagalms), ir svarīgākā šo cilvēku tikšanās un ikdienas kontaktu vieta (Fleming, Baum and Singer 1985). Arī šīs kopīgās telpas kvalitāte ietekmē savstarpējās sociālās saiknes – piemēram, teritorijās, kurās ir vairāk zaļumu un koku, indivīdu sociālās aktivitātes novērojamas biežāk nekā teritorijās, kas nav tik zaļas (Coley, Kuo and Sullivan 1997; Sullivan, Kuo and Depooter 2004). Šie teritoriālie faktori ir tieši saistīti ar teritoriju plānošanu un attīstību. Jaunā urbānisma (*New Urbanism*) idejas atbalstītāji – kas ir 80. gados ASV radusies arhitektu, plānotāju un attīstītāju kustība, uzsver kompleksu arhitektūras, teritorijas plānojuma, vides dizaina elementu lomu kopienas sajūtas veidošanā (*sense of community*) (e.g., Fleming *et al.* 1985; Calthorpe 1993). Kopienas sajūta urbānā telpā primāri balstās uz neformālajām interpersonālajām saiknēm un kopienā ar ierobežotu atbildību uz instrumentālām vērtībām - statusa un ģimenes vajadzību aizsargāšanu. Tādējādi pēdējā visdrīzāk funkcionēs kolektīvi, lai aizstāvētu savas tiesības (Guest, Lee 1983).

Jaunā urbānisma kustības pārstāvji uzskata, ka galvenā piepilsētu teritoriju attīstības nepilnība nav estētiska vai vides kvalitāte, bet gan minēto parādību sociālā ietekme (Duany and Plater-Zyberk 1992). Lai to risinātu, viņi runā par dizaina ietekmi uz kopienas sajūtas veidošanu. Flemings (Fleming *et al.* 1985) norāda, ka dažādi fiziskās vides lielumi un parametri nosaka sociālo kontaktu biežumu un kvalitāti, kas, savukārt, ietekmē grupu veidošanos un sociālo atbalstu. Viņš norāda, ka grupu veidošanos veicina:

1. Pasīvi sociālie kontakti (apstākļu, kas veicina šādus kontaktus, radīšana);
2. Tuvs novietojums (tuvuma nodrošināšana, piemēroti veidojot telpu);
3. Atbilstoša telpa (piemērots dizains un publiskā telpa).

Jaunā urbānisma kustības pārstāvji kopienas sajūtu cenšas veidot, galvenokārt izmantojot divus ceļus: integrējot privātu dzīvojamo telpu apkārt esošajā publiskajā telpā; īpaši veidojot publiskās telpas dizainu un domājot par tās izvietojumu (Talen 1999). Lai veicinātu kopienas sajūtu, Jaunā urbānisma atbalstītāji parasti izmanto ļoti līdzīgus dizaina elementus: arhitektūru un vietas dizainu; blīvumu un mērogu; ielas; publisko telpu; jauktu zemes izmantošanas veidu (Talen 1999).

Ģeogrāfe un pilsētu pētniece Emīlija Talena (*Emily Talen*) arī sīkāk paskaidro, kāda ir šo dizaina elementu nozīme kopienas sajūtas veidošanā (Talen 1999). Sociālo mijiedarbību veicina mājokļu izvietošana tā, lai to iedzīvotāji labprāt ietu ārā un izmantotu publisko telpu. Tas nozīmē, ka privātā telpa tiek samazināta, mājokļi novietoti tuvāk ielai, pagalmi ir nelieli, lieveņi ir ielas pusē. Kopienas izjūta un kaimiņošanās tiek veicināta ar mazāku mērogu, skaidri definētu apkaime ar noteiktām robežām un izteiktu centru. Lielāks iedzīvotāju blīvums veicina biežāku mijiedarbību vaigu vaigā. Ielas tiek veidotas tā, lai tās veicinātu ielu dzīvi, jo tiek uzskatīts, ka

jebkāda kājāmgājēju aktivitātes palielināšanās stiprina kopienas saiknes un veicina vietas izjūtu. Nīls Katuals (*Neal Katyal*) norāda, ka dažas arhitektūras formas var radīt kopienas simbolus, tādā veidā veicinot kolektīvo identitāti, kas pastiprina sociālo mijiedarbību. Viņš min arī konkrētus arhitektūras elementus, kas ietekmē komunikāciju pagalmā, piemēram, tik lielu lieveņa esamība, lai uz tā varētu piesēst vairāki cilvēki. Tātad, ja cilvēki pavadīs laiku uz lieveņa, viņi socializēsies, un iepazīs savus kaimiņus (Katyal 2002).

Izmantojot ĢIS (ģeogrāfiskās informācijas sistēmas) ir pētīti iedzīvotāju mijiedarbības un komunikācijas paradumi ar tuvumā dzīvojošajiem (Grannis 1998). Viņš ir nodefinējis dzīvojamās telpas vienības, kuras dēvē par "terciārajām kopienām" (*tertiary communities*). Tās iezīmē kvartālus starp ielām, ko iespējams sasniegt kājām ejot – ar to domājot, ka kājāmgājēji var šķērsot šo teritoriju, nešķērsojot lielas ielas. R.Grannis salīdzinājis kopienas, ko definē ielu tīkls ar datiem par kaimiņu sociālajiem tīkliem, t.sk., iedzīvotāju savas apkaimes kognitīvās kartes un sociālās mijiedarbības teritorijas. Viņš atklājis, ka iedzīvotāji vairāk mijiedarbojas ar kaimiņiem savās terciārajās kopienās nekā ar cilvēkiem, kas dzīvo tuvu, bet pāri lielajām ielām. Protams, šajā pētījumā netiek analizēta telpas kvalitāte un atbilstība kaimiņu komunikācijai, tāpēc ir grūti izdarīt korektus secinājumus un izdarīt vispārīgus attiecībā uz citiem gadījumiem. Tomēr skaidrs ir fakts, ka, analizējot teritoriālo kopienu veidošanos, jāņem vērā fiziskās barjeras (kā šajā gadījumā – ielas), kas traucē vai aizkavē pārvietošanos un līdz ar to – kaimiņu tikšanos, komunikāciju.

Nozīmīga telpa Jaunā urbānisma idejās ir arī publiskā telpa. Publiskā telpa ir nejaušu tikšanos, kas stiprina kopienas saiknes, vieta. Dažādu mājokļu tipu un funkciju sajaukums veicina nejaušu dažādu sociālo grupu cilvēku kontaktu (Talen 1999). Publiskā telpa funkcionē kā vieta svinībām, atceres pasākumiem, vieta, kur notiek gan formāla gan neformāla kopienu organizēšanās, sociālā mijiedarbība (Hunter 2007, 125). Tai pat laikā publiskā telpa var veicināt negatīvas sociālās aktivitātes, tā ir vieta par kuru „cīnās” dažādas sociālās grupas, no kurām katrai ir savi nodomi telpas izmantošanā. Klasiski šī cīņa par telpu notiek starp vecāka gadagājuma cilvēkiem vai mazo bērnu vecākiem pret jauniešiem (Hunter 2007). Teritoriālo kopienu veidošanās kontekstā nozīmīga ir arī daļēji publiskā telpa. Zvirgzdiņš, definējot daļēji publisko telpu jeb kā viņš to sauc – pus publisko telpu, ir atzinis, ka pus publiskā ārtelpa ir fiziski pieejama publiski, bet psiholoģiski pār to dominē īpašnieki, tās apdzīvotāji (Zvirgzdiņš 2004). Tā ir telpa starp privāto un publisko, telpa, kuras līmenis ir teritoriālajām kopienām atbilstošs.

Publiskā un daļēji publiskā telpa ir arī telpa iedzīvotāju mijiedarbībai un komunikācijai. Par īpašu konceptu, kas skar iedzīvotāju tikšanās vietas, runā pilsētu sociologs no ASV Rejs Oldenburgs (*Ray Oldenburg*). Viņš min terminu „trešās vietas”, kuru esamība apkaimē spēlē nozīmīgu lomu teritoriālo kopienu veidošanā (Oldenburg 1989). Ar „trešajām vietām” tiek saprastas vietas ārpus divām ierastajām sociālajām vidēm – mājām jeb „pirmajām vietām” un darbavietu jeb „otrajām vietām”. „Trešās vietas” ir kopienu dzīves enkuri, kas veicina savstarpējo mijiedarbību.

Sociāli strukturālie faktori

Kopienų pētījumos tiek runāts arī par eksteritoriālu faktoru ietekmi uz kopienų veidošanos, atzīstot, ka fiziskās telpas ietekme uz kopienų veidošanās procesiem mēdz būt pārspīlēta (Webber 1963). Liela loma iedzīvotāju mijiedarbībā ir arī iedzīvotāju vecumam, dzimumam, sociālajam statusam (Campbell and Lee 1992), kopīgām vērtībām (Hunter 1975), nodzīvoto gadu skaitam apkaimē (Haeberle 1988). Bērniem, vecāka gadagājuma cilvēkiem, slimajiem un nabadzīgajiem cilvēkiem vietējā iedzīvotāju kopienā ir viņu nozīmīgākais atbalsts ārpus ģimenes tīkla (Hyde, Chavis 2007). Šī ideja sasaucas ar iepriekš apskatītajiem Tomasa (Thomas 1991) kopienų veidošanas aspektiem un ideju par nominālajām kopienām, kuras ir nepiemērotas cilvēkiem, kas neiekļaujas „priviliģēto” kategorijā jeb kuriem nav resursu vai iespēju vai arī ir ļoti sarežģīti problēmas risināt ārpus savas apkaimes.

Vairāki faktori ietekmē indivīdu vietējo tīklu darbību/funkcionēšanu un intensitāti. Vissvarīgākā ir iedzīvotāju stabilitāte, kas ietekmē vietā bāzētas draudzības veidošanos un iesaistīšanos vietējās aktivitātēs, kas, savukārt paaugstina iedzīvotāji piesaisti un sociālo kohēziju (Sampson 1991). Arī iedzīvotāju daudzveidības līmenis un apakšgrupu segregācija ietekmē paņņu blīvumu, samazinot iedzīvotāju iesaisti un sociālo kohēziju. Taču daudzveidība, kas veicina heterogēnu sabiedrību pilsētu centros vai sekmēt subkultūru un subkopienų veidošanos (Fischer 1982). Līmenis līdz kādam šīs subkultūras telpiski diferencējas, izvēloties pulcēties apkaimes vietās, var savukārt palielināt vietējo starppersonu tīklu blīvumu, kā arī piesaisti apkaimē. Apkaimes, kurās lielai daļai indivīdu ir noteikts dzīvesstils, piemēram, viņi iesaistās noteikta veida vietējā pasākumos/darbībās, tādās kā māju renovācija, var veicināt piederību– vai nu neformāli vai caur formālām vietējām organizācijām (Crenshaw, John 1989). Arī iedzīvotāju sociālais statuss vai drīzāk – indivīdu statusa līdzība ar pārējiem iedzīvotājiem ir iemesls iedzīvotāju aktivitātei/pasivitātei. Piemēram, ir izpētīts, ka nabadzīgie cilvēki nabadzīgo apkaimēs ir bieži vien aktīvāki nekā nabadzīgie citās apkaimēs (Berry, Portney, Thomson 1991).

Pētījums, kurā tika analizēts apkaimes lielums, parādīja, ka pilsētas apkaimju iedzīvotāji apkaimes teritoriāli definē mazākas nekā piepilsētas iedzīvotāji, lai gan abas grupas apkaimi definē vienādi detalizēti un abām grupām bija skaidrs priekšstats par savu apkaimi (Haney, Knowles 1978). Sievietes, ilglaicīgie iedzīvotāji, kā arī iedzīvotāji ar maziem bērniem apkaimes teritoriāli definē mazākā mērogā (Guest, Lee 1984).

Individuālu kopienų uztveri ietekmē indivīda mijiedarbība ar pārējiem kopienų locekļiem. Šo mijiedarbību mērķis un kvalitāte nosaka kopienų dzīvīgumu. Tādējādi kritiska kopienų dzīves dimensija ir veids, kā tā tiek pieredzēta un vērtēta no kopienų dalībnieku puses (Hyde, Chavis 2007).

Virkne pētījumu ir veikti par interneta ietekmi uz teritoriālo kopienų veidošanos un indivīdu iesaisti lokālajās organizācijās, kopienās. Daži pētnieki ir atklājuši, ka interneta tehnoloģijas funkcionē kā rīks kopienų iesaistei, jo tās kā forums nodrošina platformu kopienų dalībnieku komunikācijai par vietēja mēroga jautājumiem, notikumiem (Hampton, Wellman 2003). No otras puses, pastāv arī viedoklis, ka interneta izmantošana cilvēkus atrauj no vietējās kopienų, radot iespēju, ka tie

indivīdi, kas visvairāk izmanto internetu, ir vismazāk iesaistīti vietējā kopienā. Tā piemēram, ir pētījums, kas parāda, ka pieaugoša interneta izmantošana samazina sociālo iesaistīšanos un vietējās sociālās saiknes (Kraut et al. 1998). Citi pētnieki ir atklājuši, ka pieaugoša interneta izmantošana ir saistīta ar sociālas izolācijas sajūtu un zemāka līmeņa iesaistīšanos kopienā (Nie, Erbring 2000). Šādi pētījumu rezultāti par interneta ietekmi uz iesaistīšanos vietējā kopienā ir apstiprinoši apakšnodaļā 1.1.4 minētajām idejām par teritoriālo kopienu nozīmes samazināšanos un kopienas sapratnes pārslēgšanu no vietēja mēroga kopienas uz tīklu kopienām. Tīklu kopienas un komunikācija ir ar interneta izmantošanu cieši saistīta – tā vairs nav piesaistīta noteiktam novietojumam.

Kopienas veidošanos ietekmē teritoriālie un sociāli strukturālie faktori, kas ir ļoti ir daudzveidīgi un dažreiz iegūtie rezultāti – pretrunīgi. Tāpēc, lai saprastu noteiktas teritorijas kopienas veidošanos, tie jāskata kompleksi; jāizvērtē noteiktā teritorija telpiski un jāsaprot ne tikai šīs teritorijas iedzīvotāju sociālo parametru raksturojums, bet arī vietējā(s) kultūra(s) un iespējas/vajadzības/problēmas, kas saistītas ar teritoriālo kopienu veidošanos.

1.3. Pieeja teritoriālo kopienu izpētei Rīgā

Pasaulē liela daļa teritoriālo kopienu pētījumu ir balstīti uz atsevišķu aspektu izpēti, kas saistīti ar kvantitatīvi mērāmu lielumu (piemēram, zaļumu daudzuma, mājokļu tipa, iedzīvotāju blīvuma, dzimuma, vecuma, šķiras, ienākumu līmeņa, etniskās piederības u.c.) ietekmi uz kādu no teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošajiem faktoriem (piem., Campbell, Lee 1990; Temkin, Rohe 1998; Guest, Wierzbicki 1999; Young, Russel, Powers 2004; Filipovic 2008).

Šie pētījumi dod padziļinātu izpratni par konkrēta faktora ietekmi uz teritoriālo kopienu veidošanos un ir vērā ņemamas. Tomēr liela daļa pētījumu par teritoriālo kopienu veidošanos un to ietekmējošajiem apstākļiem un faktoriem, ir veikti ASV un Rietumeiropas pilsētās, kur ir atšķirīgs ekonomiskais, sociālais, politiskais un kultūras konteksts (skatīt nodaļu 1.1.5. un 1.1.6.) Post-sociālistiskajā telpā, kur pilsoniskas sabiedrības veidošanās un līdzdalības tendences varētu būt savstarpēji līdzīgas, trūkst šādu pētījumu, kas analizētu teritoriālo kopienu veidošanās procesus apkaimju mērogā. Tādējādi atšķirīgās kultūras un teritoriālo kopienu pieredzes dēļ esošo Rietumvalstu pētījumu rezultāti nav tiešā veidā attiecināmi uz Rīgas gadījumu, tomēr ir vērā ņemami, veidojot sapratni par to, kādi faktori var ietekmēt teritoriālo kopienu veidošanos.

Kā tika secināts 1.2.1 apakšnodaļā – teritoriālo kopienu veidošanos ietekmē ne tikai vietējie apstākļi un faktori, bet to veidošanās noteiktās teritorijās ir ļoti atkarīga arī no vietējām pārvaldes institūcijām, kas vai nu veicina vietējās iniciatīvas, iesaista iedzīvotājus teritoriju attīstības un plānošanas procesos, vai tieši pretēji – tās apslāpē, ignorē. Līdz ar to, balstoties uz teorētiskajā daļā analizētajām teritoriālo kopienu un apkaimes izpratnēm, definīcijām un mērogiem, iespējams izvirzīt divas kompleksas teritoriālo kopienu veidošanas/veidošanās izpētes pieejas teritoriālo kopienu pazīmju un ietekmējošo faktoru identificēšanā un analizē (1.4.tabula): eksogēno faktoru izpēte

jeb teritoriālo kopienu veidošana „no augšas uz apkašu”; endogēno faktoru izpēte jeb teritoriālo kopienu veidošanās „no apakšas uz augšu”.

1.4.tabula

Pieejas teritoriālo kopienu veidošanai un izpētei

	Teritoriālo kopienu veidošana eksogēno faktoru ietekmē	Teritoriālo kopienu veidošanās endogēno faktoru ietekmē
Pieeja	„No augšas uz leju”	„No apakšas uz augšu”
Iniciatīva	Pārvaldes institūcijas	Vietējiem iedzīvotāji
Mērogs	Pilsēta – strukturējot to mazākās telpiskās vienībās- pilsētas daļās, apkaimēs, rajonos u.c.	Apkaimes un mazāks
Raksturīgie procesi	Formāla teritoriālu vienību izdalīšana	Dabiska iedzīvotāju telpiska strukturēšanās
Robežas	Striktas, formāli novilkas	Mainīgas, dažādām grupām individuālas
Mērķis	Telpas strukturēšana un pārvalde	Līdzdalība attīstības procesos, atbildība par vidi, ikdienas dzīves, vides uzlabošana, apmierinātība ar dzīvi
Iedzīvotāju iesaiste	Visbiežāk - novērtēšanas posmā	Visā procesā, sākot no idejas līdz pat novērtējumam

Teritoriālo kopienu veidošana „no augšas uz leju” (kas izpaužas kā eksogēnu faktoru ietekme kopienu veidošanā) t.i., no pilsētas/pašvaldības līmeņa uz mazāka mēroga teritorijām, notiek pilsētas, pašvaldības mērogā, analizējot līdzšinējās teritoriālās vienības, to izdalīšanas mērķi un funkcionēšanu. Šīs vienības teorētiski varētu būt arī kopienu telpas. Teritoriālo kopienu veidošanās „no apakšas uz augšu” (kas izpaužas kā endogēnu faktoru loma kopienu veidošanās procesos), t.i., no indivīdu, grupu un kopienu līmeņa uz plašāka mēroga teritorijām un institūcijām, notiek ietverot gan tādas telpas vienības kā Rīgas pilsētā definētās apkaimes, gan arī mazākas telpas, kurām ir kopienas dzīvi iekšēji vienojošas pazīmes. Šajā pieejā teritoriālo kopienu veidošanās ietekmējošo faktoru identificēšana notiek konkrētajās izpētes teritorijās, analizējot iedzīvotāju strukturēšanos, iesaisti, sapratni un redzējumu par savas dzīvesvietas apkārtni un tās iedzīvotājiem. Teritoriālo kopienu veidošanās procesā „no apakšas uz augšu” būtiski analizēt iedzīvotāju izpratni un redzējumu par teritoriālo kopienu veidošanos uz to nozīmi apkaimēs, kā arī iedzīvotāju prakses konkrētajās teritorijās, kas satsītas ar teritoriālo kopienu veidošanās procesiem. Abu pieeju izmantošana teritoriālo kopienu izpētē ļauj runāt par kompleksu teritoriālās kopienas pazīmju, kā arī to veidošanās ietekmējošo faktoru analīzi.

MATERIĀLI UN METODES

2.1. Datu ieguves un analīzes metodes

Darbā lietotā pieeja teritoriālo kopienu izpētē paredz kompleksu teritoriālo kopienu esamības, kā arī faktoru, kas ietekmē to veidošanos, identificēšanu, tā neparedz noteiktu faktoru būtiskuma izvērtēšanu, mērījumus. Lai varētu vispusīgi pētīt teritoriālo kopienu veidošanos, tiek izmantotas atšķirīgas datu ieguves metodes: (1) teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošo eksogēno faktoru izpēte; (2) teritoriālo kopienu veidošanās ietekmējošo endogēno faktoru izpēte. Eksogēno teritoriālo kopienas veidošanos ietekmējošo faktoru izpēte notika galvenokārt Rīgas pilsētas mērogā, savukārt endogēno teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošo faktoru izpēte – četrās Rīgas piemērtērijās.

Pētījumā izmantotie dati

Tā kā formālajai teritoriālo kopienu veidošanai raksturīga pieeja „no augšas uz apakšu”, izpēte tika veikta pilsētas/pašvaldības līmenī. Lai veiktu teritoriālo kopienu veidošanas un to ietekmējošo faktoru analīzi, izmantots plašs datu klāsts, kas iegūts no konkrētās pašvaldības:

- plānošanas dokumenti (t.sk. Rīgas attīstības plāns 2006.-2018.gadam, Ķekavas novada attīstības programma 2008.-2020.gadam),
- statistikas dati: par iedzīvotāju skaitu, tā sadalījumu pa apkaimēm, dzimuma, vecuma struktūru; par skolu un skolēnu skaitu noteiktās teritorijās.

Pētījumā izmantoti arī aptaujas dati par iedzīvotāju apmierinātību ar savu apkaimi - Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Cilvēka ģeogrāfijas katedras aptaujas „Rīgas apkaimju iedzīvotāji” (2011–2012) datu masīvs. Kopējais izlases apjoms trīs izpētes apkaimēs – Āgenskalnā, Mežapragā un Mežciemā (*n*) ir 280 respondenti.

Vienlaicīgi tika iegūti kvalitatīvie dati par Rīgas domes politiku attiecībā uz apkaimju veidošanu un attīstību, kā arī iedzīvotāju līdzdalību un iesaisti teritoriālo kopienu veidošanās procesos, gan par teritoriālo NVO veidošanos Rīgā un teritoriālo kopienu veidošanās procesiem Rīgas apkaimēs.

Datu ieguves metodes

Pētījumā izmantotas četras galvenās datu iegūšanas metodes:

1. Teritoriju apsekošana un novērojumi;
2. Daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar ekspertiem;
3. Daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar iedzīvotājiem;
4. Līdzīšanas iedzīvotājiem viņu dzīvesvietas apkaimēs.

Līdzās šīm četrām galvenajām metodēm, izmantotas arī papildmetodes, kas minētas zemāk, aprakstot galvenās metodes.

Teritoriju apsekošana un novērojumi

Teritoriju kompleksi ģeogrāfiskā apsekošana un nestrukturēti novērojumi, kas veikti vairākkārt apmeklējot teritorijas (apmeklējot respondentus mājās vai darbā, sabiedriskās iestādes, NVO, kopīgos pasākumus utt.) Balstoties uz apsekojumiem un novērojumiem, veiktas piezīmes par indivīdu aktivitātēm, tikšanās un pulcēšanās vietām, kas izmantotas neparedzētiem mērķiem utt. pētījuma teritorijās. Papildus piezīmēm, uzņemtas fotogrāfijas, kas atspoguļo iepriekš minētās vietas un aktivitāšu telpas. Teritoriju apsekošanas laikā tika veikta arī atsevišķu objektu, vietu kartēšana, piem., formālo un neformālo ziņojumu dēļu kartēšana Rānavas un Katlakalna ciemos, neformālo tirdzniecības vietu (dārzeņu, piena) kartēšana Mežciema apkaimē.

Daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar ekspertiem

Pētījuma laikā tika veiktas daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar Rīgas Domes ekspertiem par Rīgas Domes politiku attiecībā uz iedzīvotāju līdzdalību pilsētas attīstības procesos un Apkaimju projekta plānošanu, ieviešanu. Daļēji strukturētas padziļinātās intervijas tika veiktas arī ar četriem Austrumu izpilddirekcijas pārstāvjiem, lai noskaidrotu tās mērķus un paveikto attiecībā uz iedzīvotāju līdzdalību, kopienu līderu apmācību, iniciatīvām Mūrnieku ielas projektā u.c. Intervijas tika veiktas arī ar atsevišķu skolu pārstāvjiem, lai iegūtu datus par skolēnu skaitu, kas mācās skolā no noteiktās apkaimes. Viena intervija tika veikta ar Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta pārstāvi, lai iegūtu informāciju par skolu mikrorajonu izdalīšanas principiem.

Dati par iedzīvotāju līdzdalību un iesaisti teritoriālo kopienu veidošanās procesos, par teritoriālo NVO veidošanos Rīgā un teritoriālo kopienu veidošanās procesiem Rīgas apkaimēs, apkaimju attīstību iegūti, piedaloties dažās no sabiedriskajām apspriešanām un citos Rīgas Domes rīkotajos pasākumos (piemēram, Apkaimju forumā 2009 un Apkaimju forumā 2011).

Daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar iedzīvotājiem

Četrās piemērteritorijās (Āgenskalnā, Mežciemā, Mežapragā un Katlakalna, Rānavas ciemos) tika izmantotas līdzīgas datu ieguves metodes:

Visās četrās teritorijās ir veiktas daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar pārstāvjiem no apkaimēm. Kopumā, kā atzinis Sandelovskis (Sandelowski 1995), izlases lielumam kvalitatīvā pētījumā nevajadzētu būt pārāk mazam, lai varētu sasniegt datu un teorētisko piesātinājumu vai informācijas dublēšanos. Vienlaicīgi izlases lielumam nevajadzētu būt pārāk lielam, lai varētu veikt dziļu, uz piemēru orientētu analīzi. Tā kā pētījums tika veikts četrās piemērteritorijās, datu piesātinājumu tika sasniegts brīdī, kas intervijas kopumā bija veiktas ar 33 sievietēm un 26 vīriešiem, kas atspoguļo 55 mājsaimniecības (sīkaku respondentu sadalījumu pa apkaimēm skatīt pielikumā nr.15.). Ar datu piesātinājumu tiek saprasta situācija, kad intervijās atkārtojas iepriekšējās intervijās iegūtā informācija un vairs neparādās jauni, iepriekš neminēti ar vietējo teritoriālo kopienu veidošanos saistīti aspekti. Intervējamo vecums svārstījās no 19 līdz 74 gadiem. Respondenti tika atlasīti, izmantojot dažādus

kanālus – caur personīgiem kontaktiem, izmantojot sabiedriskas iestādes (skolas), NVO, ekspertu ieteikumus. Kopumā respondentus raksturoja dažāds vecums, dzimums, tautība, ekonomiskais statuss un ģimenes stāvoklis, profesionālā darbība un iesaiste apkaimē. Respondenti (izņemot trīs, kas konkrētajā apkaimē strādāja) bija konkrētās apkaimes iedzīvotāji, kamēr daļa no tiem arī ir strādājuši vai strādā apkaimē (Mežciema pamatskola, Kalnciema ielas kvartāls, SIA „Mežciema namsaimnieks”, Ķekavas Dome, Katlakalna kultūras nams, Dārziņu kooperatīvs „Ziedonis” Rāmavas ciemā) un/vai bija aktīvi iesaistīti apkaimes sabiedriskajā dzīvē (Mežaparka attīstības biedrība, Katlakalna kultūras nams, Kalnciema ielas kvartāls, Āgenskalna ielas svētku organizētāji).

Intervija, kas tika veikta ar respondentiem, bija daļēji strukturēta – visi intervijas jautājumi nebija noformulēti, intervijas laikā autore vadījās no iepriekš izstrādāta izrunājamo tēmu saraksta, kas ietvēra jautājumus par respondentu apkaimi, tās fizisko vidi; apkaimes iedzīvotājiem, viņu savstarpējām attiecībām, tikšanās vietām; iniciatīvām un vietējiem līderiem apkaimē; sadarbību ar pilsētas pārvaldes institūcijām u.c. Reaģējot uz nozīmīgām atbildēm, tika uzdoti papildus jautājumi par konkrētajām tēmām. Tā kā interviju transkribēšana un analīze tika uzsākta uzreiz pēc pirmo interviju veikšanas, intervijas laikā izrunājamās tēmas mainījās, pamatojoties uz iegūtajiem datiem. Intervijas viena no otras atšķīrās arī, ņemot vērā respondenta vēlmi un varēšanu stāstīt, ieinteresētību teritoriālo kopienu jautājumos, iesaisti apkaimes sabiedriskajā dzīvē, kā arī profesionālo fonu. Viena intervija aizņēma 45 minūtes līdz 3 stundas. Veicot interviju, pamatojoties uz Piperi (Pipere 2011, 174), īpaša uzmanība tika pievērsta vairākiem aspektiem: palīdzēšanai intervējamajam paust savus uzskatus; intervējamā sekmēšanai pāriet no ārējas uz iekšēju lietu uztveri (no šabloniskām atbildēm uz subjektīvām izjūtām); ļaušanai intervējamā domu gaitai virzīties savā dabiskajā virzienā; intervējamā ideju sekošanai.

Visas intervijas tika ierakstītas diktafonā un pēc tam transkribētas. Netika transkribētas atsevišķu interviju vietas/bloki, kas pilnībā neattiecās uz izpētes jautājumiem. Datu transkribēšana tika veikta atbilstoši Kroplija (Kroplijs 2011) ieteiktajiem soļiem – vispirms tika veikta pārrakstīšana, kuras laikā visi interviju ieraksti tika pierakstīti. Otrajā posmā tika veikta rediģēšana un precizēšana. Intervijas tika pierakstītas, lai pēc tam varētu veikt to satura analīzi.

Līdziešanas iedzīvotājiem viņu dzīvesvietas apkaimē

Kā ceturtnā datu ieguves metode ir izmantota līdziešana (*go-alongs*) respondentiem pa apkaimi – došanās līdz respondentam viņa ikdienas gaitās apkaimē – uz tirgu, veikalu, parku ar bērniem, pastaigā ar suni utt. Līdziešanas gaitā autore novēroja respondentus (viņu kā kopienas dalībnieku rīcību telpā) un vaicāja viņiem par viņu domām un sajūtām telpā. Katrā apkaimē tika veiktas piecas līdziešanas. Šī ir metode, kas, atšķirībā no intervijas, palīdz atklāt ikdienas dzīves telpas daudzveidīgos un atgriezeniskos aspektus to notikumu vietā – dabiskajos apstākļos; šī metode ir īpaši piemērota vides uztveres, darbību telpā, sociālās arhitektūras (cilvēku savstarpējo saikņu tīklojumu) un jomu izpētē (Kusenbach 2003), jo tās izmantošana ļauj ne tikai

novērot vai intervēt respondentus, bet darīt to integrēti. Turklāt – bieži vien tas notiek vietās, kas ir respondenta stāstījuma objekts.

Apkaimēs, kur ir vietējie mēdiji - mājas lapa vai vietējā avīze, autore iepazīnās ar to saturu, kā arī ar atsevišķu rakstu un programmu saturu, kas skar noteiktās apkaimes teritoriālo kopienu, nacionālas nozīmes mēdijos.

Endogēno faktoru izpēte notika četrās piemērtērijās – Mežciemā, Āgenskalnā, Mežaparkā un Rāmavas/Kalakana ciemu teritorijā (teritoriju izvēles motivāciju skatīt 2.3.nodaļā). Tomēr, lai izprastu iedzīvotāju iniciatīvu veidošanās un ieviešanas gaitu, pētījuma veikšanas gaitā tika analizētas ne tikai piemērtēriju apkaimes, bet arī citas Rīgas pilsētā esošas iniciatīvas – notika brīvas sarunas un intervijas ar apkaimju NVO pārstāvjiem (piemēram, no biedrības Kundziņsala, Vecrīgas biedrības u.c.).

Datu analīzes metodes

Dati, kas tika iegūti izmantojot kvalitatīvās datu iegūšanas metodes – daļēji strukturētas padziļinātās intervijas ar apkaimju iedzīvotājiem, pārvaldes insitūciju pārstāvjiem, apkaimju aktīvisitiem un NVO pārstāvjiem, kā novērojumos un līdziešanās iegūtie dati tika analizēti, izmantojot analītiskās indukcijas principus. Minētie iegūtie dati vispirms tika transkribēti, tad kodēti, lai tos pēc tam varētu kategorizēt un analizēt. Kā jau tika minēts iepriekšējā apakšnodaļā – daļēji strukturētās padziļinātās intervijas ar iedzīvotājiem tika vispirms ierakstītas diktafonā un pēc tam transkribētas, savukārt dati, kas tika iegūti līdziešanaš un novērojamu gaitā, tika piefiksēti dienasgrāmatā.

Bekers (Becker 1973) ir izdalījis četrus kvalitatīvo metožu rezultāto iegūto datu analīzes soļus, kas tika izmantoti datu analīzei šajā pētījumā: (1) *Problēmu un konceptu izvēle un definēšana*, palīdzēja saprast pieejamo datu tipu un to, cik lielā mērā tie attiecas uz pētāmo sociālo fenomenu – teritoriālajām kopienām un to veidošanos ietekmējošajiem faktoriem. (2) *Pētāmā fenomena biežums un izplatība*, kas ļāva koncentrēties uz noteiktiem notikumiem, kā arī indivīdu un teritoriālo kopienu dalībnieku lomu šajos notikumos. (3) *Sociālās sistēmas modeļu veidošana*, kas notika, izmantojot teoriju, novērojumus un izdalītās abstraktās kategorijas. (4) *Atiešana no pētāmā lauka, lai varētu pabeigt analīzi* un kas ļāva paskatīties uz pētījumu un tā rezultātiem „no malas”, un tādējādi – novērtēt to.

Aptaujas dati tika analizēti un atspoguļoti, izmantojot datorprogrammu Microsoft Excel 2007.

Daļa no iegūtajiem datiem tika atspoguļota kartogrāfiski, izmantojot datorprogrammas Adobe Photoshop CS5 un AutoCAD 2011.

2.2. Izpētes teritoriju izvēles pamatojums

Lai izprastu teritoriālo kopienu veidošanos un apstākļus, kas ietekmē šos procesus Rīgā, pētījums tiek veikts divu mērogu izpētes teritorijās. Vispirms tiek apskatīts pašvaldības mērogs (Rīgas pilsēta, Ķekavas novads), pievērsoties procesiem,

kas saistīti ar telpas strukturēšanu, iedzīvotāju izpēti un piesaisti noteiktām teritorijām pilsētas mērogā.

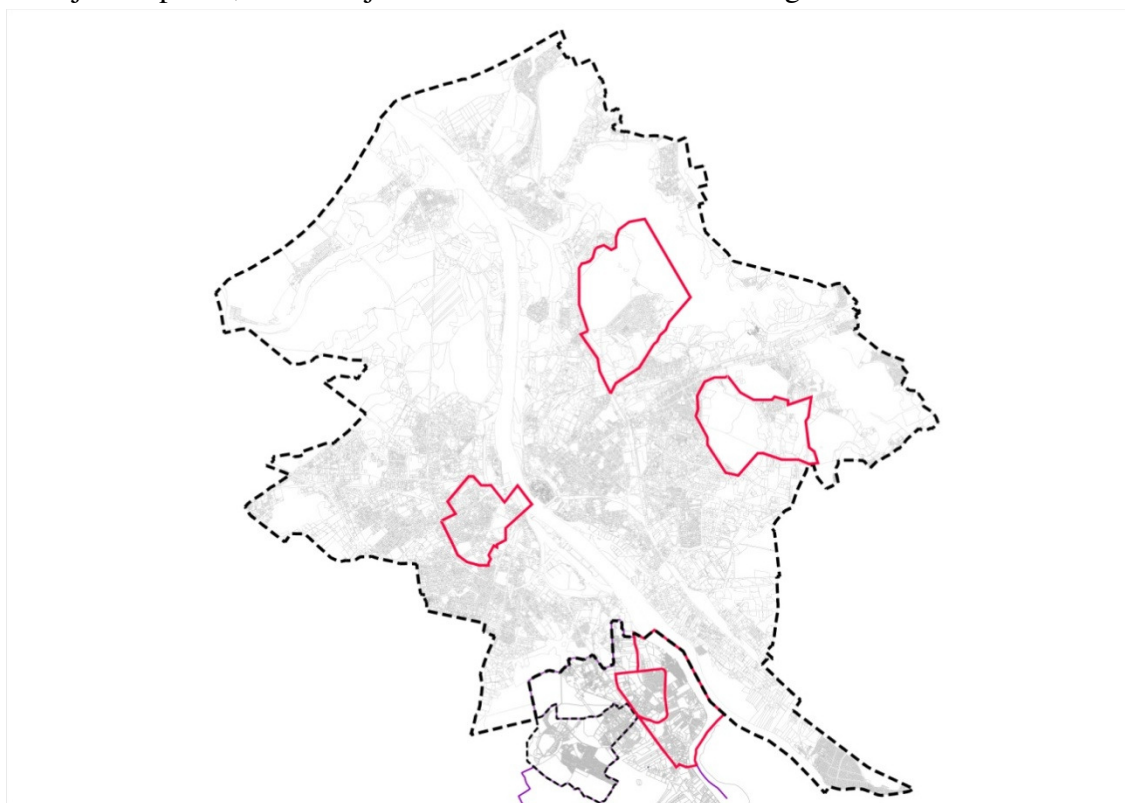
Tā kā ciešāko teritoriālo kopienu veidošanās biežāk notiek mazāka mēroga teritorijās - apkaimes, ielas, pagalma, ēkas mērogā, autore ir izdalījuši četras apkaimes mēroga izpētes piemērteritorijas. Arī pilsētplānotāja Patsija Hīlija (Healey 1998) uzskata, ka apkaimes mērogs ir atbilstošs sociālo attiecību pētīšanai ikdienas dzīvošanās (*everyday life-worlds*). Apkaime kā galvenā dzīvošanas telpa, caur kuru cilvēki gūst pieeju materiālajiem un sociālajiem resursiem, kuras viņi šķērso, lai piekļūtu sev nepieciešamajiem pakalpojumiem, iestādēm un kuras simbolizē šajā apkaimē dzīvojošo identitāti. Šāda apkaimes izpratne - kā ikdienas dzīves telpa, ietver gan sociālās, gan telpiskās dimensijas.

Piemērteritoriju izvēle notika, balstoties uz Flibjerga izstrādāto „Pētījuma gadījumu un piemēru izvēles stratēģiju” (Flyvbjerg 2006). Šajā stratēģijā viņš izdalījis divus piemēru izvēles tipus: a) nejaušā izvēle; b) uz informāciju orientēta izvēle. Katram no šiem tipiem Flibjergs izdalījis vairākus apkaštipus. Tipu un apkaštīpu izdalīšana notikusi, ņemot vērā piemēru un gadījumu izvēles mērķi. Autore šī pētījuma piemērteritorijas izvēlas, balstoties uz Flibjerga izdalīto apkaštīpu - uz informāciju orientēta izvēle/maksimāla gadījumu daudzveidība, kuras mērķis ir „iegūt informāciju par dažādu apstākļu nozīmību gadījuma darbībā (procesā) un rezultātā (piemēram, trīs vai četri gadījumi, kas vienā dimensijā ļoti atšķiras: izmērā, formā, organizācijā, novietojumā, budžetā)” (Flyvbjerg 2006, 230). Balstoties uz šo ideju, pētījuma veikšanai ir izvēlētas četras teritorijas Rīgā (šajā gadījumā Rīga netiek skatīta administratīvi, bet gan funkcionāli – faktiski Rīgas administratīvajā teritorijā atrodas trīs piemērteritorijas un ar Rīgas administratīvo teritoriju robežojas viena piemērteritorija, kuras izvēles pamatojums sīkāk iztirzāts nākamajā rindkopā). Par izpētes piemērteritorijām ir izvēlētas no teritoriju plānošanas viedokļa atšķirīgas Rīgas apkaimes. Šajā gadījumā ar to tiek saprasts, ka apkaimes ir plānotas un attīstījušās dažādās politiskajās, ekonomiskajās un sociālajās sistēmās un, tās plānojot, ir bijis atšķirīgs uzstādījums un redzējums par to, kādi faktori ir būtiski dzīvestelpas veidotāji, t.sk., vai un cik nozīmīga ir bijusi teritoriālās kopienas ideja. Šīs teritorijas vienlaicīgi arī raksturo atšķirīgi apbūves tipi, kas pēc būtības ir iepriekš minētās konkrētā laika politiskās/ekonomiskās/sociālās sistēmas atspoguļotāji - viens lielmēroga dzīvojamais rajons (Mežciems), viens mazstāvu dzīvojamais rajons (Āgenskalns), viens vienģimeņu/dvīņu māju dzīvojamais rajons (Mežaparks) (2.1.attēls).

Lai kompleksi izprastu post-sociālistisku pilsētu, to nevar skatīt atrauti no piepilsētas (skatīt 1.1.5.nodaļu), kas faktiski neatrodas pilsētas administratīvajās robežās, taču funkcionāli ir tiešs pilsētas teritorijas paplašinājums (Stenning 2004) – piepilsētas teritorijas ir tieši saistītas ar pilsētu, jo bieži tās funkcionē kā guļamrajoni indivīdiem, kas savas ikdienas sociālās vajadzības apmierina pilsētā, ko konkrēti pamato svārtsmigrāciju tendences Rīgā un tās piepilsētā. Tā, piemēram, Ž.Krūzmētra (Krūzmētra 2010) savā promocijas darbā ir secinājusi, ka vairāk nekā pusei no Rīgas piepilsētas iekšējā zonā (teritorijas, kam ir tieša robeža ar Rīgas pilsētu) dzīvojošajiem respondentiem mācību un darba vieta ir Rīga un ka 62% Rīgas piepilsētas iekšējās

zonas respondentu brauc uz Rīgas administratīvo teritoriju katru dienu vai 3-4 reizes nedēļā. Viņa arī minējusi citus brauciena mērķus uz Rīgas pilsētu – kultūras, sporta un izklaides, medicīnas pakalpojumu saņemšanas braucieni. Šis faktors apstiprina piepilsētu veidošanās tendences Post-padomju telpā – tās faktiski veidojas funkcionāli vienotas ar administratīvo pilsētas teritoriju, taču no robežu viedokļa atrodas ārpus administratīvās pilsētu robežas. Arī ekonomiskās un sociālās ģeogrāfijas profesore Alisone Steninga (*Alison Stenning*) apstiprina ciešo saikni starp jaunajiem piepilsētu iedzīvotājiem post-sociālistiskajā telpā un pilsētu administratīvajās robežās, norādot, ka jaunie piepilsētu iedzīvotāji turpina izmantot pilsētā pieejamos pakalpojumus, piemēram, veselības aprūpi, izglītības iestādes u.c. (Stenning 2004), kas nozīmē, ka funkcionāli pilsēta ir vienota teritorija.

Šo būtisko apsvērumu dēļ kā ceturktā izpētes teritorija ir izvēlēta teritorija Rīgas piepilsētā – Rāmavas un Katlakalna ciemi, kas robežojas ar Rīgas administratīvo teritoriju. Šie piepilsētas ciemi no teritorijas struktūras viedokļa atspoguļo „klasisku” Rīgas (un citu post-sociālistisko pilsētu) piepilsētas teritoriju – kopš 2000.gada tajos intensīvi un haotiski attīstījusies dzīvojamā apbūve jeb t.s. „pļavu ciemi”, radot papildinošas telpas vēsturiskajām ciemu struktūrām; tajos sastopama klasiska Padomju gados celts dārziņu kooperatīvs, kas transformēts teritorijā ar mazstāvu dzīvojamo apbūvi; iedzīvotāji lielākoties ikdienā dodas uz Rīgu.

2.1.attēls. Izpētes teritorijas – Āgenskalns, Mežaparks, Mežciems, Rāmavas un Katlakalna ciemi.

Konkrētās teritorijās Rīgas pilsētā un piepilsētā izvēlētas ar nolūku izvērtēt teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošos apstākļus, kas sociāli un morfoloģiski atšķirīgās teritorijās varētu būt dažādi. Kopienas/apkaimes atšķiras viena no otras ģeogrāfiski, ar to novietojumu, apbūvi, pašpārvaldi, vēsturi, kaimiņu attiecībām,

vietējo pārvaldi, līderiem, iniciatīvām, pakalpojumu un sabiedrisko organizāciju pieejamību u.c. Katrai kopienai un apkaimei ir savs stāsts un savas vajadzības. Izvēloties atšķirīgas teritorijas, mērķis nav tās savā starpā salīdzināt, bet gan radīt pēc iespējas pilnīgāku teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošo apstākļu analīzi Rīgā, kas balstīta kompleksā un daudzpusīgā (arī no izpētes teritoriju puses) pētījumā. Noteiktas iezīmes un tendences, kas atklājas visās četrās piemērteritorijās – atkārtojas un apstiprinās, var tikt attiecinātas uz citām līdzīgām situācijām/teritorijām.

TERITORIĀLO KOPIENU VEIDOŠANĀS RĪGĀ

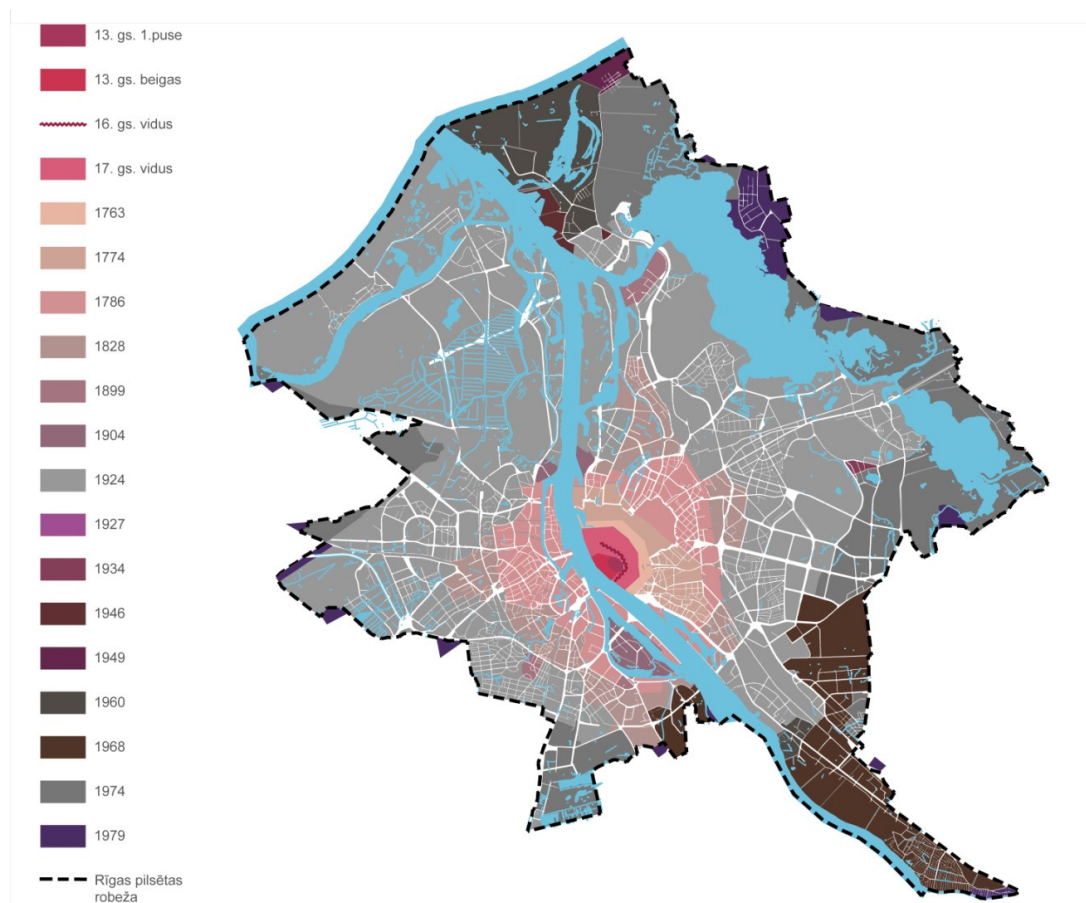
3.1. Rīgas telpisko struktūru un teritoriālo kopienu „audums”

Šajā apakšnodaļā autore analizēs teritoriālo kopienu veidošanās tendences pilsētas un piepilsētas mērogā, uzmanību vēršot gan uz šo teritoriju attīstības īpatnībām, kā rezultātā ir izveidojušās noteiktas teritoriju telpiskās struktūras, gan arī uz teritoriālo iedalījumu jeb rajonēšanu „no augšas”, t.i., pilsētas mēroga politikas ietekmi uz mazāka mēroga iedzīvotāju grupām, to teritoriālo piederību veidošanu, kā arī politiku attiecībā uz iedzīvotāju līdzdalību pilsētas attīstības procesos.

3.1.1. Rīgas pilsētas telpiskās struktūras

Rīgas pilsētas attīstība, piepilsētu un mikrorajonu veidošanās

Rīgas pilsētai ir vairāk nekā 800 gadu sena vēsture (3.1.attēls). Šī pētījuma kontekstā būtiski ir pēdējie 150 gadi, kuros pilsētas attīstības iezīmes ir atstājušas tiešu ietekmi uz mūsdienu pilsētu un tās telpiskajām struktūrām. Tādēļ svarīgi ir ieskicēt pilsētas attīstības tendences kopš industrializācijas sākuma.

3.1. attēls. Rīgas pilsētas attīstības posmi. Avots: Zalcmanis et.al. 2001b.

19.gadsimtā Rīgas pilsētas apkārtnē sāka attīstīties rūpnieciskie uzņēmumi. Rūpnīcu strādniekiem īpašnieki ierādīja mājokļus netālu no darbavietām pilsētas nomalēs (Marana 1999), kur veidojās t.s. strādnieku rajoni - Grīziņkalnā, Āgenskalnā, Maskavas forštātē, arī Čiekurkalnā, Ilģuciemā. 19. gs. beigū/ 20. gs sākuma tipiskā

strādnieku dzīvoklī bija viena istabiņa un caurstaigājama virtuve, kas sevī apvienoja arī priekšnama funkcijas (Koka Rīga 2011). Tie bija sliktas kvalitātes mājokļi ar minimālām ērtībām vai bez tām (Marana 1999).

Kara gadījumos priekšpilsētu koka apbūve tika iznīcināta (Krastiņš 2001). Līdz 19.gadsimta sākumam Rīgas priekšpilsētas vairākas reizes nopostīja ugunsgrēki, tādējādi mūsdienās vairums senāko saglabājušos koka ēku ir celtas 19.gadsimta pirmajā pusē. Šajā laikā izveidojās arī pašreizējais ielu tīkls, kā arī gruntsgabalu sadalījums (Catlaks 1991).

Nozīmīgākais posms centra apbūves attīstībā sākās 19.gs. vidū pēc Rīgas cietokšņa likvidēšanas. 1858.gadā atcēla aizliegumu bijušās priekšpilsētās celt mūra namus. 19.gs. nogalē plaši sāka būvēt daudzstāvu mūra ēkas visu bijušo priekšpilsētu teritorijā, bet to masveida celtniecība galvenokārt noritēja 20.gs.sākumā (Krastiņš 2001). 19. un 20. gadsimta mijā Rīgā bija novērojams celtniecības drudzis. Piemēram, 1913.gadā Rīgā tika uzbūvētas 210 daudzstāvu mūra ēkas. Šajā laikā Rīgā sāka veidoties jūgendstila apbūves ansamblis, bet pilsētas nomalēs – Pārdaugavā, Čiekurkalnā, Sarkandaugavā un Vecmīlgrāvī veidojās mazstāvu, galvenokārt, koka dzīvojamā apbūve. 20. gadsimta sākumā, iedvesmojoties no angļu arhitekta E.Hovarda *dārzu pilsētas* koncepta, sāka būvēt vasarnīcu rajonu Mežaparkā (Marana 1999). 20.gadsimta 20. un 30.gados ēku celtniecība Rīgā samazinājās, jo Pirmā pasaules kara laikā Rīga zaudēja vairāk nekā pusi iedzīvotāju un ievērojamu daļu ekonomiskā potenciāla. Tomēr šajā laikā Rīgā izveidojās vairāki privātmāju rajoni – Teika, Imanta, kā arī turpinājās būvniecība Mežaparkā un Āgenskalnā (Marana 1999). 1933.gada nogalē Rīgas pilsētas teritorija tik sadalīta 40 administratīvajos jeb statistikas rajonos. (Zalcmanis et.al 2001a).

Daudzdzīvokļu dzīvojamo ēku būvniecība Latvijā, arī Rīgā aizsākās 50.gadu beigās un masveidā turpinājās līdz 90.gadu sākumam. Šai laika posmā tika uzcelts aptuveni 40% no pašreizējās Rīgas dzīvojamā fonda platības, no kuriem lielāko daļu veido lielpaneļu dzīvojamās ēkas (Treija, Bratuškins 2003). 50.gadu beigās sākās straujš pavērsiens Latvijas industrializācijas virzienā un saistībā ar to Rīgā strauji pieauga iedzīvotāju skaits (Asaris, Marana 1996). Šā laika mājokļu politikai bija savi uzdevumi – jānodrošina iedzīvotāju pieprasījums pēc dzīvokļiem. Kā visprogresīvākā forma šo prasību apmierināšanai tika atzīta industriālā lielpaneļu dzīvojamo ēku būvniecība un dzīvojamās mājas tika ražotas vairākās lielpaneļu namu būves rūpnīcās Rīgā (Treija, Bratuškins 2003). Tādējādi lielmēroga dzīvojamie rajoni jeb mikrorajoni ir padomju laika fenomens, kuru izveidi noteica šim laikam raksturīgā politiskā un sociālā sistēma. (Marana 1999).

Parasti šie dzīvojamie rajoni tika būvēti pēc speciāla un komplicēta rajona detālplānojuma izveides un uz jau esošu pilsētas rajonu bāzes daļēji vai pilnībā mainot ielu tīklu un dabas reljefu, vai arī būvēti neapgūtās vai daļēji apgūtās teritorijās, pilnībā izveidojot visu nepieciešamo infrastruktūru un komunikācijas. Vissavienības normatīvos, kas balstījās lielākoties uz Vācijas normatīviem (Millers 2009), tika noteikti pieļaujamie mikrorajona izmēri pēc iedzīvotāju skaita. Noteiktam iedzīvotāju skaitam, balstoties uz normatīviem, tika paredzētas noteiktas funkcijas un iespējas mikrorajonā. Visas ieplānotās funkcijas parādījās teritorijas detālplānojumā.

Tādējādi mikrorajoni tika plānoti kā pašpietiekamas telpiskas vienības ar savu apkalpi un iedzīvotājiem.

Lai gan funkcijas mikrorajonos tika paredzētas daudzveidīgas, šie rajoni veidojās līdzīgi cits citam, jo dzīvojamās ēkas visā Padomju Savienībā bija standartizētas – bija noteikti modeļi, ko pārsvarā izmantoja noteiktā laika perioda būvniecībā. Aktīva mikrorajonu būvniecība notika visā Padomju Savienībā. Kopš 1960.gadiem līdz par Padomju Savienības sabrukumam, tajā tika īstenota programma, lai saražotu maksimāli iespējamo mājokļu kvadrātmetru skaitu. Mājokļu dizaini tika gatavoti Centrālajās institūcijās, bet „konkrēti modeļi, izšķirti pēc numuriem, tika būvēti no Murmanskas līdz Baku, no Vladivostokas līdz Rīgai” (Grava 1993). Ēkas visā PSRS būvēja līdzīgas, bet to projekti tika pielāgoti vietējām vajadzībām, ņemot vērā konkrētās teritorijas novietojumu – klimatu; pieejamos materiālus – dažādās teritorijās nedaudz atšķīrās, piemēram, celtniecības bloku izmēri, u.c. (Millers 2009).

Mūsdienās Rīgā ap 20% no platības aizņem dažāda veida dzīvojamās teritorijas. Rīgas dzīvojamā fonda lielāko īpatsvaru - ap 40%, veido 20.gadsimta otrajā pusē būvētie lielmēroga dzīvojamie rajoni, pārsvarā ar 5-12 stāvu daudzdzīvokļu ēkām. Kopumā apmēram 35 gadu laikā Rīgā tika uzbūvēti 13 lielmēroga dzīvojamie rajoni, kā arī liels skaits šī tipa ēku grupu dažādās pilsētas vietās (Treija, Bratuškins 2003).

Ņemot vērā padomju laika politiku šo periodu raksturoja blīva iedzīvotāju koncentrācija pilsētās. Lielāko daļu mājokļu veidoja valsts īpašumā esoši dzīvokļi, privātpašums tika ierobežots. Tas ietekmēja turpmākās pilsētu attīstības tendences. Pēc Padomju Savienības sabrukšanas sākās strauja īpašumu privatizācija. Iedzīvotājiem auga prasības pret dzīves telpu - parādījās iespēja iegūt savā īpašumā jaunu dzīvokli vai privātmāju. Cilvēkiem, kas bieži vien bija dzīvojuši lielā saspīestībā kopā ar vecākiem, vecvecākiem vai svešiniekiem komunālajos dzīvokļos šī iespēja bija ļoti svarīga. Tādējādi ierobežotā personiskās dzīves plānošana un jaunās ekonomiskās attīstības iespējas radīja pamatu intensīvai jaunu teritoriju pagūšanai piepilsētās. Tas spilgti iezīmējas arī Rīgas gadījumā, kur, kopš 1990.gadiem ir strauji augusi viengimeņu, dvīņu māju, arī daudzdzīvokļu ēku būvniecība.

Post-padomju periodu iezīmē ne tikai strauja Rīgas pilsētas izplešanās ārpus tās administratīvajām robežām un piepilsētu telpas apgūšana, bet arī lielmēroga un viengimeņu dzīvojamo namu celšana Rīgas pilsētā. Šajā periodā stipri izmainījies Rīgas centrs, kurš, no lielā mērā komunālo dzīvokļu rajona kļuvis par prestižu dzīvojamo telpu, savukārt Padomju laikā celtie lielmēroga dzīvojamie rajoni ir stipri nolietojušies un tiem nepieciešama revitalizācija (SIA „ARHO” 2006).

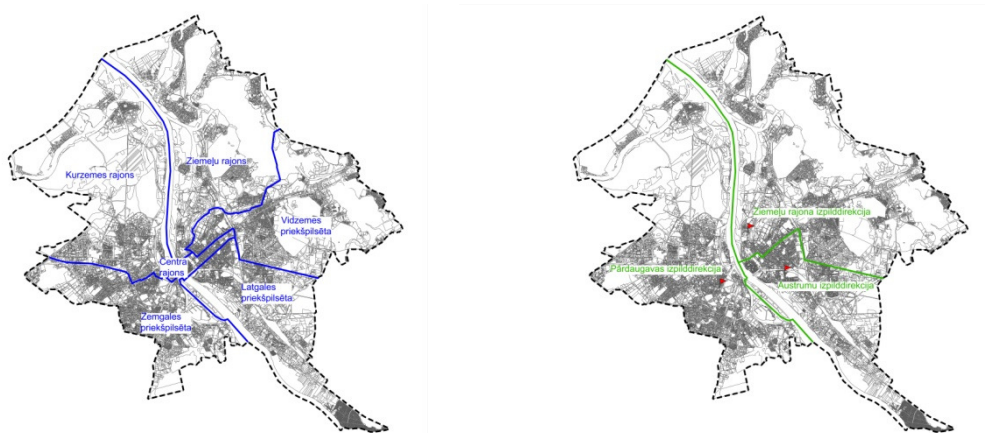
Patlaban Rīgā ir 658 000 iedzīvotāju. Apdzīvojamās platības no visas Rīgas teritorijas (304,05 km²) aizņem 29% jeb 91,03 km² (Rīga skaitļos 2012).

Tātad Rīgas attīstībā iezīmējušies posmi, ko raksturo noteikta veida morfoloģijas dzīvojamās teritorijas: centra apbūve ar mūra namiem; „strādnieku rajoni”, kas izvietoti ap bijušajām rūpniecības teritorijām pie dzelzceļa loka; privātmāju dzīvojamās zonas, kas izvietotas ārpus dzelzceļa loka; padomju gados būvētie mikrorajoni; privātmāju apbūve Rīgas piepilsētā.

Rīgas pilsētas telpiskā strukturēšana

Šajā nodaļā tiks sīkāk analizēta Rīgas pilsētas telpiskā strukturēšana „no augšas” jeb rajonēšanas piemēri, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos apkaimēs. Apakšnodaļā tiks skatītas izdalītas telpiskās struktūras pilsētas mērogā, kā arī analizēti atsevišķi gadījumi, kad darbības, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos, tiek veiktas atsevišķās mazāka mēroga vietās.

Urbāno telpu var rajonēt ļoti dažādi - kā tieši tas tiek darīts, ir atkarīgs no rajonēšanas mērķa. Pilsētas telpā var izdalīt administratīvas teritorijas, kuru mērķis ir noteiktu telpu vienību pārvalde; statistikas teritorijas, par kurām tiek ievākti statistikas dati, kas pēcāk kalpo telpisko vienību analīzei; telpiski norobežotas teritorijas u.c. Rīgas telpa administratīvi un no pārvaldes funkciju viedokļa tiek telpiski strukturēta dažādos veidos, līdz ar to Rīgā pastāv dažāda veida teritoriālas vienības (3.2.attēls)

a

b

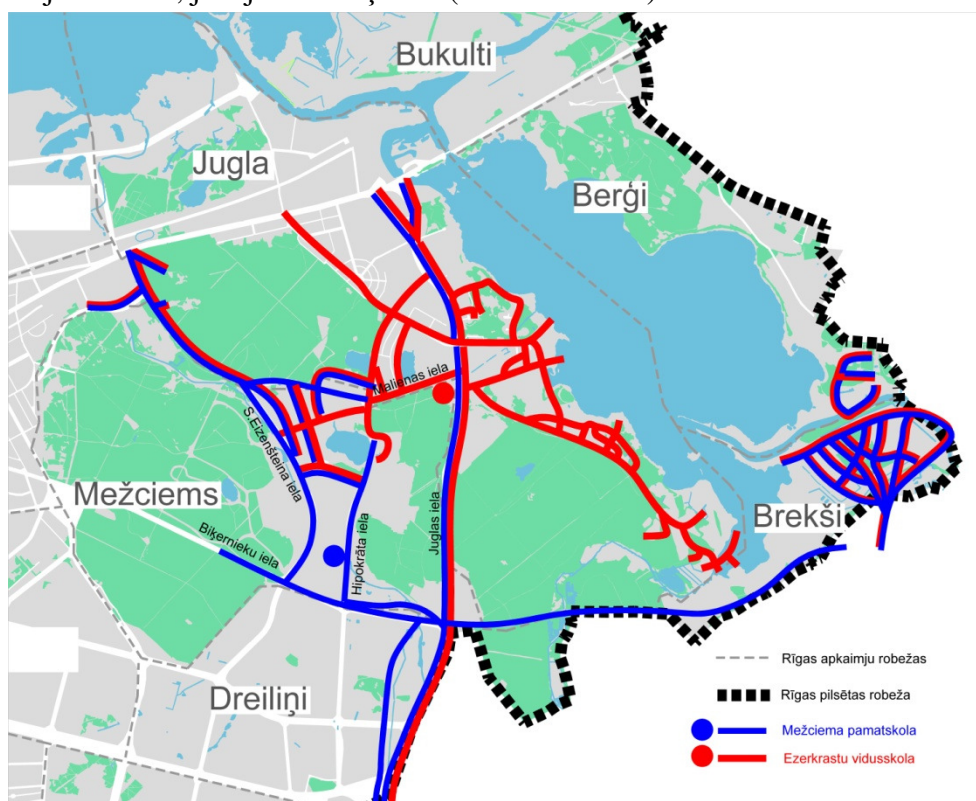
3.2.attēls. Rīgas pilsētas administratīvais iedalījums un pārvaldes teritorijas: a) Rīgas administratīvās teritorijas; b) Rīgas pārvaldes funkciju institūciju (izpilddirekciju) pārvaldītās teritorijas.

Rīgas administratīvās teritoriālās vienības. Rīgas pilsēta ir iedalīta sešās administratīvās vienībās (3.2.b attēls) – Centra rajonā (3 km²), Kurzemes rajonā (79 km²), Zemgales priekšpilsētā (41 km²), Ziemeļu rajonā (77 km²), Vidzemes priekšpilsētā (57 km²), Latgales priekšpilsētā (50 km²). Seši administratīvie rajoni Rīgā tika izveidoti jau 1941.gadā. To robežas vairākkārt ir tikušas mainītas, bet būtībā šāds administratīvs iedalījums ir saglabājies līdz mūsdienām (Lejnieks 2008). Administratīvās teritoriālās vienības Rīgā izmanto, piemēram, tiesas piekritības noteikšanai, t.i., Rīgas pilsētā ir 6 pilsētas rajona tiesas, kuru teritoriālās vienības sakrīt ar Rīgas administratīvajām teritoriālajām vienībām. Agrāk skolu mikrorajoni tika izdalīti Rīgas administratīvo rajonu ietvaros, taču pēdējos gados šīs robežas vairs netiek ievērotas, jo vērā tiek ņemts dzīvesvietas un skolas novietojums attiecībā vienai pret otru nevis administratīvās robežas.

Rīgas izpilddirekcijas un to pārvaldītās teritoriālās vienības. Līdz 2009.gada 1.novembrim Rīgas administratīvās teritoriālās vienības sakrita ir Rīgas izpilddirekciju pārvaldītajām teritoriālajām vienībām. 2009.gada augustā Rīgas dome pieņēma lēmumu likvidēt trīs no sešām izpilddirekcijām, nododot to funkcijas atlikušajām trīs izpilddirekcijām. Līdz ar to no 2009.gada 1.novembra Rīgas pilsētā

darbojas 3 izpilddirekcijas (3.2.a attēls) – Rīgas Austrumu izpilddirekcija, kas pārvalda Latgales priekšpilsētu un Centra rajonu; Rīgas Pārdaugavas izpilddirekcija, kas pārvalda Zemgales priekšpilsētu un Kurzemes rajonu; Ziemeļu izpilddirekcija, kas pārvalda Ziemeļu rajonu un Vidzemes priekšpilsētu. Tātad faktiski Rīgā vēl joprojām funkcionē 6 administratīvie rajoni, taču to pārvalde notiek 3 izpilddirekcijās.

Kā atsevišķs Rīgas pilsētas telpas strukturēšanas veids izdalāmi **skolu mikrorajoni**, kas būtiski ietekmē skolēnu un viņu vecāku ikdienas dzīvi. Šajā kontekstā par mikrorajonu „uzskatāms Rīgas pilsētas administratīvās teritorijas sadalījums teritoriālās vienībās, kurās deklarētajiem bērniem ir prioritāras tiesības tikt uzņemtiem šajā teritoriālajā vienībā esošajā iestādē (skolā)” (Rīgas domes ...2008: 1). Tas nozīmē, ka visas Rīgas pilsētas dzīvojamā fonda adreses ir piesaistītas konkrētai dzīvojamajai adresei tuvākajai skolai. Paralēli Rīgā funkcionē divi skolu mikrorajonu tīkli – latviešu un krievu. Visa Rīgas pilsēta ir sadalīta 51 latviešu skolu mikrorajonā un 46 krievu skolu mikrorajonos (Iestāžu katalogs 2012). Konkrētā mikrorajona skola ir tā, kurā bērnam no šī mikrorajona ir prioritāte mācīties attiecībā pret citu skolu mikrorajonu bērniem, ja bērns skolā ir pieteikts laikus. Tai pašā laikā mācīties atbilstošajā mikrorajona skolā nav obligāta prasība – bērns var mācīties cita mikrorajona skolā, ja tajā tiek uzņemts (ir brīvas vietas).

3.3.attēls. Skolas areāls, kas piesaistīts Mežciema pamatskolas un Ezerkrastu vidusskolas skolu mikrorajoniem (sagatavojusi autore, balstoties uz Iestāžu katalogu 2012 un Rīgas domes Saistošie noteikumi nr.134 2008).

Ne visām Rīgas skolām ir piesaistīts konkrēts mikrorajons – Rīgā ir vismaz 26 skolas, kurām nav konkrēta mikrorajona (Rīgas domes Saistošie noteikumi nr.134 2008, 1). Tās ir speciālās skolas, vakarskolas, internātskolas, mazākumtautību skolas. Tai pat laikā ne uz visām Rīgas dzīvojamā fonda adresēm attiecas viena

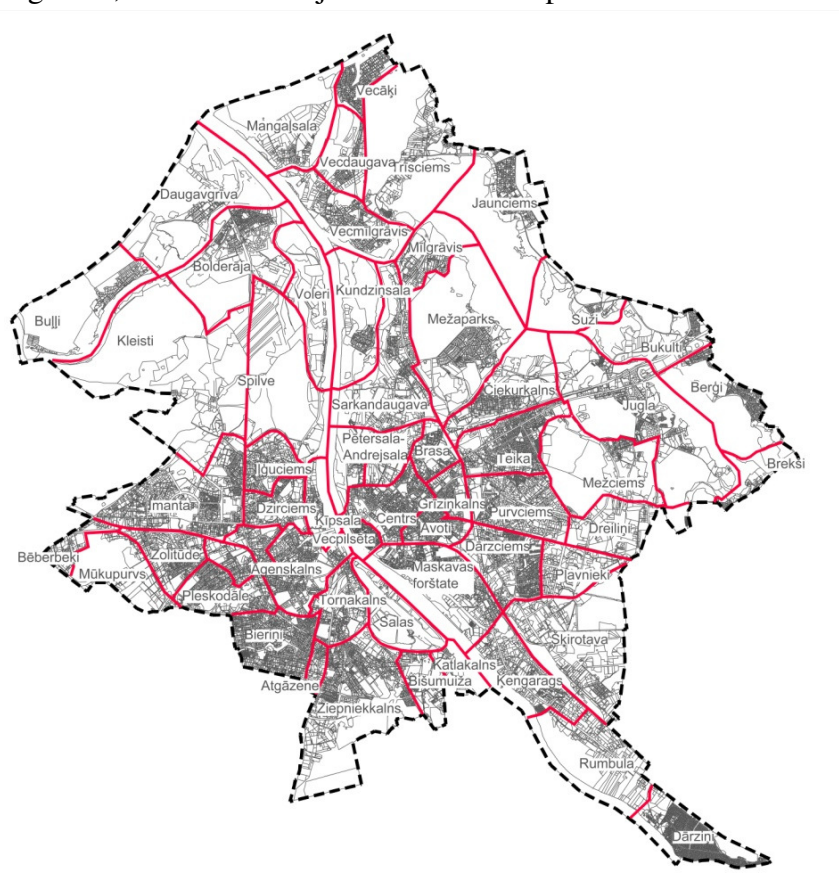
vispārīzglītojoša skola – ir gadījumi, kad dažas vienas apkaimes adreses atrodas divos vai pat trīs skolu mikrorajonos, piemēram, Druvienas iela Mežciemā atrodas gan Mežciema pamatskolas, gan Rīgas Ezerkrastu vidusskolas mikrorajonā, savukārt visa Juglas iela atrodas trīs skolu mikrorajonos – Mežciema pamatskolas, Rīgas Ezerkrastu vidusskolas un Rīgas Juglas vidusskolas mikrorajonos, bet turpat blakus esošā Malienas iela – tikai vienas skolas mikrorajonā. Vēl īpašāka situācija sastopama Brekšu apkaimē, kur dažas ielas atrodas gan Mežciema pamatskolas, gan Rīgas Ezerkrastu vidusskolas mikrorajonos (piemēram, Juglasciema bulvāris, Irbupītes iela), savukārt blakus esošā Krievupes iela un Mergupes iela neatrodas nevienā mikrorajonā (3.3.attēls).

Attēlojot skolu mikrorajonus vizuāli (3.3.attēls), redzams, ka tie nerada skaidru teritoriālu vienību tīklu, ka tie nav rajoni ar pamatotām robežām. Rīgas domes Izglītības, sporta un kultūras departamentā norādīja, ka attiecībā uz skolu mikrorajonu robežu novilkšanu darbojas divi faktori – konkrēto skolu ietilpība un skolu izvietojums pilsētas kartē, t.i., jo skolai lielāka ietilpība un mazāks skolu blīvums tuvējā apkārtnē, jo skolai lielāks mikrorajons. Savukārt fakts, ka noteiktām adresēm ir divi vai vairāki skolu mikrorajoni, bet turpat blakus ielai – tikai viens, tiek pamatots ar to, ka tas dod vecākiem izvēles brīvību uz kuru skolu bērnu vest, kā arī ar to, ka Rīgā samazinās skolēnu skaits, tāpēc skolu mikrorajoni kļūst lielāki (Jansone 2012). Šis skaidrojums gan nekādi nepamato, kāpēc vienas ielas iedzīvotājiem ir pieejamas trīs mikrorajona skolas ar prioritāti tajās mācīties, savukārt blakus ielas iedzīvotājiem – tikai viena. Šis apstāklis rada haotisku priekšstatu par skolu mikrorajonu novilktajām robežām un šāda veida Rīgas pilsētas telpas strukturēšanu. Līdz ar to nav skaidra Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta politika attiecībā uz skolu mikrorajoniem un uz to bāzēto teritoriālo vienību izdalīšanu Rīgas pilsētā, it sevišķi ārpus Rīgas centra. Jāpiemin, ka vienlaicīgi konkrētā mikrorajona skola var funkcionēt ne tikai kā mācību iestāde, bet arī kā kultūras nams, bibliotēka, apkaimes iedzīvotāju tikšanās vieta utt. Šajā kontekstā skolu izvietojums un tai piesaistītie mikrorajoni spēlē būtisku lomu teritoriālo kopienu veidošanās procesos, piederības veidošanā apkaimē, kas ir galvenais faktors, kāpēc skolu mikrorajonu robežām un to vilkšanas nosacījumiem šajā pētījumā tiek pievērsta īpaša uzmanība. Sīkāk skolu loma tieši teritoriālo kopienu veidošanā tiks analizēta 3.2.apkašnodalā.

Mājokļu apsaimniekošanas teritoriālās vienības ir vēl viens veids, kā tiek strukturēta Rīgas telpa. Mājokļu apsaimniekošanas teritoriālās vienības ir daudzveidīgas, jo šo funkciju var veikt gan ēku vai dzīvokļu īpašnieki, gan viņu dibinātas organizācijas (piemēram, dzīvokļu un ēku apsaimniekošanas kooperatīvi, biedrības), kā arī apsaimniekošanas funkciju iespējams nodot kādai citai organizācijai – gan privātuzņēmumam, gan pašvaldības uzņēmumam. Lielākais ēku apsaimniekotājs Rīgā ir Rīgas pašvaldības SIA „Rīgas Namu pārvaldnieks”, kura pārraudzībā kopumā ir ap 4300 ēkām Rīgā ar kopējo apsaimniekojamo platību virs 8 miljoniem m² (Rīgas Namu pārvaldnieks 2012), kas no kopējā dzīvojamā fonda Rīgā veido ap 45%. RP SIA „Rīgas Namu pārvaldnieks” tika izveidots 2010.gada beigās, apvienojot 15 pašvaldības namu pārvaldes. Patlaban uzņēmumam ir 10 iecirkņi (Rīgas Namu pārvaldnieks 2012), uz kā bāzes balstās arī Rīgas pilsētas telpiskā

strukturēšana teritoriālajās vienībās. Katrs iecirknis ir sadalīts vēl mazākās vienībās (daļai iecirkņu ir apakšnodaļas), savukārt viena namu pārziņa pārraudzībā ir ap 70 ēku (Silovs 2012). Tas nozīmē, ka namu pārzinim ir vistiešākā sadarbība ar iedzīvotājiem un viņš varētu būt tas, kas darbojas kā starpnieks starp iedzīvotājiem un pašvaldību. Protams, RP SIA Rīgas Namu pārvaldnieks ir tikai viens no iespējamajiem namu apsaimniekotājiem Rīgas pilsētā, tāpēc ne visus Rīgas iedzīvotājus ikdienā ietekmē šī uzņēmuma pilsētas telpiskā strukturēšana. Tomēr, lai izvēlētos līgumu slēgt ar citu apsaimniekotāju vai apsaimniekot paši, iedzīvotājiem ir līdz tam jānonāk un savstarpēji jāvienojas, kas no teritoriālo kopienu veidošanās skatupunkta ir vērtējama kā pozitīva iezīme.

Rīgas pilsētā pēdējos gados arvien aktuālāka kļuvusi **apkaimju** ideja - telpas strukturēšana apkaimēs. Patlaban Rīgā priekšstatu par apkaimēm veido Rīgas Domes speciālisti, jau vairākus gadus īstenojot „Apkaimju projektu”, kurā visa Rīgas pilsētas teritorija ir sadalīta 58 vienībās (3.4. attēls). Tās ir teritorijas ar skaidri iezīmētām robežām, un tiek sagaidīts, ka to iedzīvotājiem būs noteikta piederība.

3.4.attēls. Apkaimes Rīgas pilsētā (vizualizācija sagatavota, balstoties uz www.apkaimes.lv).

Rīgas domes speciālistu nodalītās apkaimes nav administratīvas vienības, tās sākotnēji tikušas iecerētas kā statistiski analītiskas vienības, t.i., atšķirībā no statistikas vienībām, apkaimju iedalījumā statistikas datu analīzei zināmu skaidrojumu var dot teritorijas ģeogrāfiskais konteksts. Vēlāk šo redzējumu papildināja ideja ne tikai identificēt apkaimes kā teritoriālas vienības, bet arī to telpiskos un sociālos centrus (Ruskuls 2012b). Apkaimju robežas noteiktas, ņemot vērā četrus kritērijus: ielas

(galvenokārt maģistrālās), dzelzceļa līnijas, dabiskos šķēršļus (ūdenstilpnes krasta līnijas, meži), vēsturiskos aspektus (1930.gadu statistisko iedalījumu kā pamatu, apkaimju toponīmus) (Ruskuls 2012b).

Apkaimju projekts no visiem apskatītajiem Rīgas telpiskās strukturēšanas gadījumiem visciešāk ir saistīts ar teritoriālo kopienu veidošanos pilsētā. Rīgas domes speciālisti, apkaimju veidotāji, atzīst, ka apkaimju projekta ietvaros līdzās citām aktivitātēm, paredzēts veicināt rīdzinieku piederības sajūtu noteiktai teritorijai (Ruskuls 2012a), kas tiešā mērā sasaucas ar vienu no teritoriālo kopienu raksturojošajām pazīmēm – kopīgu teritoriju (un piederību tai). Projekta ietvaros paredzēts arī sekmēt iedzīvotāju līdzdalību un iesaisti pilsētplānošanas procesos, darbojoties apkaimju līmenī, kas norāda uz pārējām divām teritoriālo kopienu raksturojošām pazīmēm – kopīgām saiknēm un mijiedarbību.

Telpa Rīgas pilsētā tiek strukturēta dažādās teritoriālās vienībās – dažāda mēroga, ar dažādiem mērķiem. Minētie Rīgas pilsētas telpas strukturēšanas gadījumi „no augšas” ne tikai strukturē pilsētas telpu ģeogrāfiskās vienībās, bet zināmā mērā funkcionē kā iedzīvotāju piesaistītāji noteiktai teritorijai un piederības sajūtas veicinātāji. Lai gan vairāki pētnieki ir atzinuši, ka iedzīvotāji neievēro apkaimju u.c. telpisko struktūru novilktais robežas no augšas – viņi neseko administratīvām robežām, bet gan paši izvēlas ikdienas ceļus un vietas (e.g. Coulton et.al. 2001), autore tomēr gribētu uzsvērt no augšas novilkto robežu lomu indivīdu ikdienas dzīvēs. Apskatītajiem Rīgas telpas strukturēšanas gadījumiem, kad šīm telpiskajām struktūrām ir kāda pārvaldes iestāde, ko iedzīvotāji izmanto, ir nozīme iedzīvotāju ikdienas ceļos. Lai veicinātu iedzīvotāju piederību noteiktai apkaimei, būtu jādomā par Rīgas telpisko strukturēšanu atbilstoši iedzīvotāju izmantotajām telpām un apkaimes izjūtai. Šajā gadījumā runa nav tikai par „Apkaimju projektu” un tā ietvaros novilktajām apkaimju robežām, bet arī citiem telpas strukturēšanas gadījumiem, kas, piemēram, atklājas skolu mikrorajonos. Tieši robežu nesakritība (piemēram, Rīgas apkaimēm un skolu mikrorajoniem) un to novilkšanas neskaidrība sašķel potenciālo vienas apkaimes teritoriālo kopienu. Rīgas telpiskā strukturēšana varētu notikt savstarpēji saistītāk, ņemot vērā iedzīvotāju izmantotās pakalpojumu, izglītības u.c. iestādes, iedzīvotāju piederības sajūtu. Saskaņoti veidojot telpiskās (un līdz ar to arī iedzīvotāju grupu) struktūras „no augšas”, tās varētu efektīvāk darboties gan iedzīvotāju līdzdalības veicināšanai, gan teritoriālo kopienu veidošanā, piederības apkaimei veicināšanā.

Pilsētas pārvaldes iniciatīvas, kas veicina iedzīvotāju līdzdalību

Bez minētajiem telpas strukturēšanas jeb rajonēšanas gadījumiem pilsētas mērogā, teritoriālo kopienu veidošanās „no augšas” ietekmēšana notiek arī atsevišķās mazāka mēroga teritorijās, kas līdz šim ir bijuši izņēmuma gadījumi nevis pilsētas politika. Konkrētie gadījumi ir funkcionējuši kā izmēģinājumi, piemēram, Mūrnieku ielas gadījums, ko īstenoja Rīgas Austrumu izpilddirekcija.

Mūrnieku ielā no 2003. gada līdz 2007. gadam notika Latgales priekšpilsētas izpilddirekcijas (tagad Rīgas Austrumu izpilddirekcijas) iniciēts pilotprojekts. Pilotprojekta mērķis bija nodrošināt dzīvojamā fonda saglabāšanu un uzlabošanu,

veicinot īpašnieku – gan ēku, gan dzīvokļu, resursu piesaisti, kā arī īrnieku tiešu līdzdalību pagalmu teritorijas labiekārtošanā. Projekta laikā tika renovēta iela, atjaunots vēsturiskais segums ar visām inženiertehniskajām komunikācijām, vēsturiskais apgaismojums; sadarbībā ar iedzīvotājiem labiekārtoti pagalmi, atjaunoti žogi, tika labiekārtots skvērs Mūrnieku un Matīsa ielas stūrī un citi pasākumi (Kosīte 2010). Papildus fiziskajiem ielas uzlabojumiem tika veikta iedzīvotāju iesaiste notiekošajos ielas renovācijas procesos, kas ir ļoti nozīmīgi tieši kopienas veidošanas kontekstā. Šis bija viens no pirmajiem šādiem izpilddirekcijas un iedzīvotāju sadarbības pilsētvides reģenerācijas projektiem (Briede 2010, Zālīte 2010). Austrumu izpilddirekcija iedzīvotāju viedokļa apzināšanas praksi un iesaisti ir turpinājusi arī pēc Mūrnieku ielas projekta, piemēram, Daugavas promenādes labiekārtošanas gaitā, kā arī īstenojot projektu *Droša Māja* un *Caddies* projektu, kura mērķis ir parādīt iedzīvotājiem, ka laba dzīvošana bieži vien ir pašu rokās, un ka brīnišķīgus rezultātus apkārtējās vides veidošanā un sakopšanā var sasniegt pašu spēkiem (Zālīte 2010). Tādējādi Austrumu izpilddirekcija aktīvi iesaista iedzīvotājus apkārtējās vides sakopšanā un veicina iedzīvotāju iniciatīvas.

Pēc Mūrnieku ielas fiziskās vides reģenerācijas projekta, izpilddirekcija turpināja Mūrnieku ielas kultūras dzīves, kaimiņu attiecību veidošanas veicināšanu šajā ielā. Mūrnieku ielā pāris reizes gadā (līdz 2010.gadam) notika svētki, koncerti, piemēram, Rīgas svētku ietvaros, Kaimiņu diena. Šie pasākumi tematiski tika vērsti uz apkaimes vēstures apzināšanu, dzeju, dziesmām, kas runā par Grīziņkalnu – apkaimi, kur atrodas Mūrnieku iela. Sociāli tie ir vērsti uz Mūrnieku ielas iedzīvotāju un tuvējās apkaimes iedzīvotāju satikšanos, priecāšanos kopā.

Mūrnieku ielā pēc projekta beigšanās bez vides reģenerācijas, tika identificēta minēto pasākumu ietekme uz teritoriālās kopienas veidošanos. Šeit var runāt par divu mērogu kopienu – ielas mēroga un pagalma mēroga. Pagalmā teritoriālā kopiena koncentrējas ap saimnieciskām darbībām. Pagalma mēroga kopienu raksturo kopīgā daļēji publiskā teritorija – pagalmi, kas šajā piemērā atklājas kā būtisks priekšnoteikums kopienas attīstībai. Savstarpējo saikņu veidošanās ir saistīta ar pagalma labiekārtošanu un kopīgajiem pasākumiem pagalmā. Ielas mērogā atklājas identificēšanās ar šo teritoriju (kā iedzīvotāji to sauc – „Mūrniekiem”). Kā kopīgas saiknes šajā gadījumā parādās ielas atjaunošana un problēmas, jautājumi, risinājumi, kas saistīti ar to. Savstarpējā saskarsme ielas mēroga kopienā lielākoties ir notikusi ielas atjaunošanas projekta laikā – sapulcēs, tikšanās reizēs. Ielas mēroga kopienai ir arī savi pasākumi un svētki, taču tie nav iedzīvotāju iniciēti. Izpilddirekcija, kas jau kopš ielas reģenerācijas projekta ir bijusi iniciatore visām aktivitātēm ielā un pēc šī projekta noslēgšanās ir turpinājusi veidot ielā svētkus, labprāt vismaz daļēji nodotu šo iniciatīvas un līdera funkciju kādam citam, taču tas nav iespējams, jo ne iedzīvotāji, ne uzņēmēji to neuzņemas.

Minētajā Mūrnieku ielas piemērā atklājas „no augšas” nākušas iniciatīvas attīstības gaita, t.i., iedzīvotāji labprāt piedalās šajā iniciatīvā, taču nav gatavi paši darboties kā līderi. Tajā pašā laikā minētais piemērs ir viens no nedaudziem Rīgas pilsētā, kur iniciatīva „no augšas” ir tik tieši nostrādājusi uz teritoriālo kopienu veidošanos.

3.1.2. Iedzīvotāju līdzdalība un iesaistīšanās pilsētas attīstības procesos

Šajā nodaļā tiks apskatīti piemēri vai un kādu ietekmi Rīgas pilsētas telpiskā strukturēšana jeb rajonēšana atstāj iedzīvotāju līdzdalību un iespējām iesaistīties pilsētas attīstības procesos un līdz ar to – tās ietekmi uz teritoriālo kopienų veidošanos pilsētā.

Tiešā veidā iedzīvotāju līdzdalība pašvaldības attīstības procesos gan Rīgā gan Pierīgā var notikt, sekojot līdzī pašvaldību sēdēm un piedaloties sabiedriskajās apspriešanās. Pašvaldības līmenī ir vieglāk nekā valsts līmenī īstenot iedzīvotāju līdzdalību. Pašvaldībām ir arī būtiska nozīme iedzīvotāju iesaistīšanā, jo tās atrodas vistuvāk iedzīvotājiem, turklāt pašvaldību darbības mērķis ir vērsts tieši uz attiecīgās teritorijas iedzīvotāju labklājības celšanu (Latvijas pilsoniskā alianse 2012).

Likums par pašvaldībām (26.pants) paredz, ka domes/padomes sēdes ir atklātas (Likums „Par pašvaldībām”, 2012). Tādējādi jebkurš interesents var piedalīties kā klausītājs, ievērojot pašvaldības nolikumā noteikto reglamentu. Ķekavas novada domes sēdes interesenti var vērot un sekot tām līdzī video ekrānā, kas izvietots Ķekavas domē, kā arī Ķekavas domes interneta vietnē. Ķekavas domes interneta vietnē pieejami arī notikušu sēžu audio ieraksti un protokoli, plānoto sēžu grafiks. Rīgas domes interneta vietnē arī iespējams sekot līdzī domes sēžu tiešraidēm, kā arī noklausīties sēžu ierakstus.

Teritorijas plānošanas likums un Būvniecības likums nosaka, ka pašvaldībai ir pienākums nodrošināt sabiedriskās apspriedes rīkošanu. Pētījumā par Nevalstisko organizāciju pārstāvju viedokļiem par līdzdarbošanos Rīgas pilsētas attīstībā, secināts, ka Rīgas domes Pilsētas Attīstības departamenta (RD PAD) darbībā pēdējo gadu laikā notikušas pozitīvas izmaiņas, arī sabiedrisko apspriešanu organizēšana un norise kļuvusi krietni vien veiksmīgāka un jēgpilnāka, tomēr uz kopējā negatīvo emociju fona un vispārējās neuzticēšanās ietekmē, lielākā daļa respondentu uzskata, ka šie pasākumi tiek organizēti tikai formāli (Tirgus un Sabiedriskās domas pētījumu centrs 2011, 36). Kā galvenie trūkumi, uz ko norādījuši NVO pārstāvji, ir sajūta, ka Sabiedriskās apspriešanas tiek rīkotas, jo tā ir noteikts likumā, taču ieinteresētība NVO pārstāvju viedokļos, kopēju risinājumu meklēšana nenotiek. Iedzīvotāji ir gatavi piedalīties, ja ir redzams rezultāts, ja ideja tiek noraidīta, tad viņi vēlas saņemt skaidrojumus (Tirgus un Sabiedriskās domas pētījumu centrs 2011).

Nozīmīgs aspekts sabiedriskajās apspriešanās ir informācijas sniegšanai iedzīvotājiem – informācijas noformulēšanai un ziņu nodošanas kanāliem, kas tiek izmantoti, lai informāciju nodotu iedzīvotājiem. Informācija par gaidāmajām sabiedriskajām apspriešanām un to norises laikiem ir pieejama gan Ķekavas novada interneta vietnē, gan RD PAD interneta vietnē. Ķekavas novada dome informāciju par sabiedriskajām apspriešanām izplata arī attiecīgajās teritorijās (ciemos), uz kurām šī apspriešana attiecas – paziņojumi par sabiedriskajām apspriešanām tiek piesprausti pie oficiālajiem afišu stabiem. Tomēr Ķekavas novada domes ziņu par sabiedriskajām apspriešanām izplatīšanas veidā tiks konstatēti būtiski trūkumi: 1) ziņas par sabiedriskām apspriešanām tiek formulētas ļoti sarežģīti, izmantojot profesionālus terminus, ko vienkāršs teritorijas iedzīvotājs nesaprot; 2) oficiālie afišu stabi/dēļi nav

izvietoti vietās, kuras iedzīvotāji faktiski izmanto šim mērķim, daļa no tiem ir grūti pieejami un atrodas vietās, kur paziņojumus izlasa maz cilvēku (pielikums nr.14.).

Rīgā informācijas par sabiedriskajām apspriešanām parādās RD PAD interneta vietnē sadaļā *Līdzdalība*. Šeit publicēta informācija par visām sabiedriskajām apspriešanām, savukārt mājas lapā *apkaimes.lv*, kas ir iepriekšējā nodaļā analizētās apkaimju rajonēšanas interneta vietne, jaunumi, t.sk., informācija par sabiedriskajām apspriešanām, pieejama arī sastrukturēti pa konkrētām apkaimēm. Informācijas strukturēšanas veids pa apkaimēm ir ērts, taču tas notiek tikai elektroniskajā vidē. Reālajā telpā informācija par sabiedrisko apspriešanu tiek izlikta kā plakāts konkrētajā objektā. Citos veidos nenotiek informācijas izplatīšana apkaimē, uz kuru tā attiecas, t.i., nav iespējas šo informāciju uzzināt pie afitu stabiem, sabiedriskā transporta pieturvietās, veikalos, apkaimes skolās u.c. vietās apkaimē, kur iedzīvotāji koncentrējas, ko izmanto ikdienā. Tas nozīmē, ka Rīgas domes komunikācija ir vairāk vērsta uz ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, kas ikdienā izmanto elektroniskos resursus.

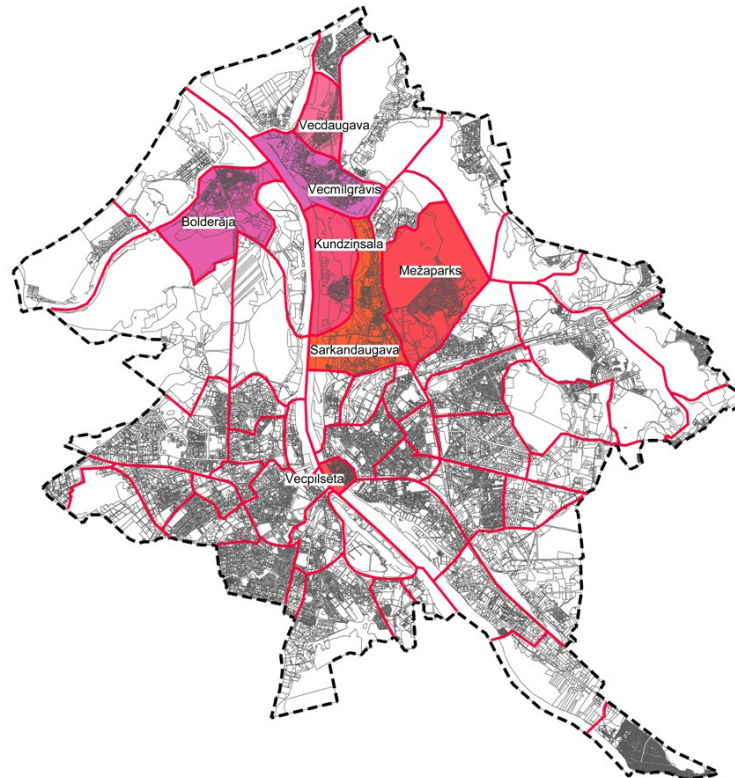
3.1.3. Apkaimju organizācijas Rīgas pilsētā

Pēdējo gadu laikā vairākās Rīgas apkaimēs, piemēram, Bolderājā, Kundziņsalā, Mežaparkā, Vecmīlgrāvī, Vecrīgā u.c. ir attīstījušās iedzīvotāju veidotas nevalstiskās apkaimju organizācijas (NVO), kurām ir noteikts mērķis un intereses, kas vērstas uz tuvāko apkārtni (3.4.attēls).

Mežaparka attīstības biedrība ir dibināta 1997.gadā un ir pirmā apkaimes sabiedriskā organizācija Latvijā. Mežaparka attīstības biedrības mērķis ir saglabāt un attīstīt Mežaparka ekonomisko, kultūrvēsturisko un vides vērtību, apvienojot Mežaparka iedzīvotājus kopējai darbībai un interešu aizstāvībai. Savā pastāvēšanas laikā Mežaparka attīstības biedrība aktīvi ir iesaistījusies gan sabiedrisku pasākumu organizēšana, gan apkaimes interešu pārstāvēšanā pilsētas līmenī.

Biedrība „Kundziņsala” izveidojās, lai pārstāvētu iedzīvotāju intereses Rīgas brīvostas paplašināšanas projektā (Jansons 2012). Sarkandaugavas attīstības biedrība ir viena no jaunākajām apkaimju organizācijām Rīgā. Tā tika izveidota šī gada martā. Biedrības mērķis ir veicināt Sarkandaugavas apkaimes attīstību un iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanu: pārstāvēt Sarkandaugavas apkaimes iedzīvotāju intereses Rīgas pašvaldības institūcijās un būt kā kontaktpunktam ideju apmaiņai starp aktīvajiem Sarkandaugavas apkaimes iedzīvotājiem, kā arī veicināt apkaimes iedzīvotāju līdzatbildību par vidi sev apkārt un savstarpējo toleranci (Sarkandaugavas attīstības biedrība 2012).

Lai gan Rīgas pilsētas centrs ir ļoti aktīvs un daudzveidīgs bez „vietēja” mēroga centra iezīmēm, arī Vecrīgā ir izveidojusies iedzīvotāju biedrība „Vecrīgas biedrība”, kas apvieno Vecrīgas iedzīvotājus, uzņēmējus un citus interesentus organizētā struktūrā, lai sekmētu kvalitatīvas pilsētvides attīstību Vecrīgā un piedalītos Rīgas pilsētas pašvaldības lēmumu pieņemšanā attiecībā uz Vecrīgas attīstības jautājumiem (Stirna 2011).

3.4.attēls. Apkaimes Rīgas pilsētā, kurās ir iedzīvotāju veidotas apkaimes mēroga teritoriālas NVO – Vecpilsēta, Sarkandaugava, Mežaparks, Kundziņsala, Vecmīlgrāvis, Bolderāja, Vecdaugava.

Vairākām apkaimju NVO ir savas interneta vietnes (piemēram, Mežaparka attīstības biedrībai, Sarkandaugavas attīstības biedrībai, Vecpilsētas biedrībai), kur tiek publicēta informācija par NVO aktivitātēm, mērķi un uzdevumiem, biedru iesaistes formu, jaunumiem un aktualitātēm. NVO darbojas arī sociālajos tīklos, kas veicina NVO jaunumu un aktivitāšu izplatīšanu iedzīvotāju vidū.

Apkaimēs veidojas arī mazāka mēroga teritoriālās NVO, kas biežāk ir saistītas ar aktivitātēm konkrētā, telpiski nodalītā vai nodalāmā teritorijā, arī ar konkrētās teritorijas apsaimniekošanas jautājumiem. Piemēram, Mežciema apkaimē ir izveidojusies iedzīvotāju Biedrība „Mežciems”, kas pārstāv dzīvojamo ēku iedzīvotājus Biķernieku iela 122-Biķernieku iela 128 (3.5.attēls), kas ir jauns daudzdzīvokļu ēku rajons. Biedrības mērķis ir pārstāvēt konkrētā dzīvojamā rajona iedzīvotāju intereses gan attiecībā uz apsaimniekošanas jautājumiem un komunālajiem pakalpojumiem, gan citās sfērās. Šī biedrība faktiski nefunkcionē kā Mežciema apkaimi pārstāvoša institūcija, bet gan kā telpiski noslēgtas Mežciema apkaimes daļas pārstāvoša organizācija.

NVO ir veids, kā apkaimes iedzīvotāji var formalizēt savu darbību un padarīt to oficiālu. Esošās apkaimju NVO pārstāv apkaimes iedzīvotājus noteiktos jautājumos sadarbībā ar Rīgas domi. Tomēr neatbildēts paliek jautājums – cik plašu loku faktiski pārstāv šīs organizācijas un vai tās ir tiesīgas runāt apkaimes vārdā.

Attēls 3.5. Biedrības „Mežciems” pārstāvētais dzīvojamais rajons Mežciema apkaimē (sagatavojsi autore).

Pēdējā laikā aprādās iezīme, ka apkaimju NVO sāk sadarboties savā starpā, lai risinātu kopējas problēmas. Agrāk šādas darbības nenotika, jo apkaimju NVO bija izkaisītas pa dažādām apkaimēm, kas neatradās viena otrai līdzās. Bet tagad, kad apkaimju NVO ir vairāk apkaimēs, ir iespējama sadarbība starp blakus esošām apkaimēm (piemēram, Kundziņsala, Sarkandaugava, Mežaparks), starp apkaimēm, ko skar līdzīgas problēmas (piemēram, ostas gadījumā – Bolderāja, Kundziņsala).

Rīgā, līdzās apkaimju iniciatīvām, arvien aktīvāk notiek radošas iniciatīvas. Jau 2009.gadā šīs iniciatīvas tika apsektas, analizētas un grāmatā „Process 2” tika publicēts pētījums „Rīgas radošie kvartāli”. Tajā tika izdalītas un apskatītas septiņas vietas jeb rajoni, kuros sapulcējušās radošas iniciatīvas Rīgā - VEF teritorija Teikas apkaimē; kvartāls starp Annas, A.Briāna un Miera ielu; Baznīcas iela; kvartāls starp Kr.Barona, Blaumaņa, Tērbatas un Bruņinieku ielu Centra apkaimē; Andrejsala Pētersalas-Andrejsalas apkaimē; Spīķeri Maskavas forštates apkaimē un Kalnciema ielas kvartāls Āgenskalna apkaimē. Pašos aizsākumos iniciatīvu realizētāji neatkarīgi no iecerētās darbības virziena un teritoriālā izvietojuma pilsēttelpā, vēlējas veidot vietu sev un draugiem, un, kā atzīmē Evelīna Ozola, savas vietas radītā prieka bija pietiekami, lai dalītos tajā ar citiem (Ozola 2009). Pēdējo gadu laikā šis process ir attīstījies vēl tālāk un ir parādījušās iniciatīvas radošajos kvartālos, kas ne tikai apvienojas savā starpā, bet arī cenšas iesaistīt savās grupās un organizācijās vietējos iedzīvotājus. Kā viena no tādām jāmin Biedrība „Miera ielas republika”, kas tika

izveidota 2011.gadā. Biedrībā iesaistījušās radošās vietas, kas atrodas Miera ielā, t.sk., kafejnīcas „Taka” un „DAD cafe”, tējnīca „Illuseum”, telpaugu apmaiņas punkts „Mājas svētība”, rokdarbu salons „Taša”, stikla taras pieņemšanas punkts un pārstrāde „Buteljons” u.c. Vienlaikus Biedrība cenšas apzināt vietējo iedzīvotāju potenciālu, resursus un iespējas iesaistīties Biedrības darbībā - pasākumu organizēšanā, vietas identitātes veidošanā. Tā, piemēram, šogad 26.maijā notika Miera ielas svētki, ko rīkoja Biedrība „Miera ielas republika”. Svētku koncertā līdzās daudz citiem māksliniekiem, uzstājās arī komponists Jēkabs Nīmanis, kas dzīvo Miera ielā. Svētkos viņš izpildīja brīnišķīgu dziesmu par savas mājas pagalmu, kur notika koncerts: „Mieriēlas svētki pirmo reiz/ Manas mājas pagalmā/ Cik labi spēlēt/ Savas mājas pagalmā”.

Minētā iezīme – apvienot vietējos radošos uzņēmumus un iesaistīt organizācijās vietējos iedzīvotājus ir vērtējama ļoti pozitīvi – tās savstarpēji papildina viena otru un kopīgi veido vietas identitāti. Radošie uzņēmumi pamatoti var darboties apkaimes jautājumu risināšanā, jo tām ir gan zināšanas par vietēja mēroga vajadzībām, tai skaitā, iedzīvotāju vajadzībām, gan parasti resursi un zināšanas šo vajadzību noformulēšanā, organizēšanā un problēmu risināšanas vadīšanā.

3.2. Teritoriālo kopienu pazīmes un to veidošanos ietekmējošie faktori Rīgā

Šajā nodaļā autore vairāk koncentrēsies uz iedzīvo teritoriālo kopienu veidošanos „no apakšas”, t.i., uz dabisku iedzīvotāju teritoriālu strukturēšanos teritoriālajās kopienās. Nodaļā vispirms tiks dots priekšstats par izpētes teritorijām – faktoriem, kas noteica to veidošanos un attīstības gaitu, kā arī faktiskajām attīstības tendencēm attiecībā uz teritoriālo kopienu veidošanos. Pēc tam tiks analizētas pazīmes, kas raksturo teritoriālās kopienas Rīgā, kā arī faktori, kas ietekmējuši to veidošanos. Šī nodaļa balstīta uz literatūras analīzi, intervijām ar ekspertiem, daļēji strukturēto padziļināto interviju ar apkaimju iedzīvotājiem analīzi, kā arī autores novērojumiem.

3.2.1 Teritoriālo kopienu veidošanās apstākļi izpētes teritorijās

Kā tika ieskicēts 2.3. nodaļā – pētījuma veikšanai ir izvēlētas četras teritorijas Rīgā. Pētījumā Rīga netiek skatīta administratīvi, bet gan funkcionāli – faktiski Rīgas administratīvajā teritorijā atrodas trīs piemērteritorijas un ar Rīgas administratīvo teritoriju robežojas viena piemērteritorija. Par izpētes piemērteritorijām ir izvēlētas no teritoriju plānošanas viedokļa atšķirīgas Rīgas apkaimes - apkaimes ir plānotas un attīstījušās dažādās politiskajās, ekonomiskajās un sociālajās sistēmās un tās plānojot ir bijis atšķirīgs uzstādījums un redzējums par to, kādi faktori ir būtiski dzīves telpas veidotāji. Apkaimes mūsdienās veido mazāka mēroga telpiskas struktūras un teritoriālas kopienas.

Āgenskalns

Āgenskalna apkaimes oficiālā platība ir 461,3 ha, tajā dzīvo 28 741 iedzīvotājs, no tiem darbaspējas vecuma – 18 486 (Rīgas dome 2009). Apkaimē nodarbināti 14 571 cilvēks (Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments 2012), kas nozīmē, ka Āgenskalna apkaimē ir potenciāli pietiekami daudz darbavietu, lai lielākā daļa darbaspējas vecuma cilvēku varētu strādāt tuvu mājām.

Daļa tagadējās Āgenskalna apkaimes tika iekļauta Rīgas pilsētas robežās 1786. un 1828.gadā. – teritorija ap tagadējo Nometņu un Mārupes ielu. Nosaukums šai apkaimē veidojies no kādreizējās Āgenskalna muižiņas, kas 17.gs piederējusi zemes īpašniekam fon Hāgenam. 19.gs. muižiņa piederējusi Švarcu ģimenei un kopš tā laika saukta par Švarcmuižu, savukārt Āgenskalna nosaukums saglabājies plašākai Pārdaugavas apkaimē starp Torņkalnu un Zaslauku. Āgenskalna apkaimē atrodas Pārdaugavas senākais vienlaidu apbūves rajons starp Nometņu, Slokas, Smiļģa un Talsu ielu (Zalcmanis *et.al* 2001b). Šis rajons Āgenskalnā ir viens no retajiem Rīgā, kas saglabājies no 19.gs.sākuma un ko 1812.gadā nenopostīja ugunsgrēks. Tagad tas veido šķietami haotisku, daudzviet neasfaltētu ielu tīklu ar savu dzīves ritmu un iedzīvotājiem.

19.gs.beigās dzīvesvietu mazstāvu koka ēkās Āgenskalnā izvēlējās arī turīgi baltvācieši. Šajās respektablajās koka ēkās mita divas līdz četras ģimenes salīdzinoši lielos dzīvokļos (3-6 istabas), un tās vēl joprojām raksturo stiklota veranda, reizēm balkons dārza pusē (Blūms 2001) Gan viena, gan otra tipa dzīvojamās koka ēkas raksturoja kopīga pazīme – iežogots pagalmi kopīgai kaimiņu lietošanai. Pagalmos parasti atradās malkas šķūnīši, kurināšana notika ar malku vai akmeņoglēm. Ūdeni mājās nesa no pumpīšiem, kas atradās vai nu pagalmos vai uz ielas.

Padomju gadus raksturoja vairākas izmaiņas cilvēku dzīvē mazstāvu ēkās. Pēc Otrā pasaules kara tika veidoti komunālie dzīvokļi, kas Āgenskalnā īpašu lomu spēlēja iepriekš minētajos lielajos dzīvokļos. Tā, piemēram, kādā Kalnciema ielas nama dzīvoklī, kur iepriekš bija dzīvojuši 3 cilvēki, pēc dzīvokļa „komunalizācijas”, tajā dzīvoja 13 (Intervija nr.6.). Veiksmīgākajos gadījumos šie pieliktie cilvēki bija radnieki, t.i., vairākas radu ģimenes pārvācās uz vienu dzīvokli, lai nebūtu jādzīvo kopā ar svešiniekiem.

Padomju laika periodu raksturoja arī žogu, kas iekļāva teritoriju ap māju – pagalmu, nojaukšana. Līdz ar to mājas vai vairāku māju (piemēram, ja kopīgs pagalmi bija fasādes un sētas mājai) pagalmi kļuva caurstaigājams, vairs nebija daļēji publiskās telpas, kas pieejama tikai noteiktiem iedzīvotājiem un kas, līdz ar kopīgām rūpēm par teritoriju, apvienoja iedzīvotājus.

1958.-1962.gadā Melnsila ielas apkaimē kādreizējās kāpas vietā tika izbūvēts brīva plānojuma tipveida dzīvojamās apbūves mikrorajons Āgenskalna priedes (Zalcmanis *et.al* 2001b), kas bija pirmais daudzstāvu mikrorajons Rīgā.

Mūsdienās Āgenskalna apkaimes centru iezīmē Āgenskalna tirgus – gan kā centrālā iepirkšanās vieta ne tikai tirgū, bet arī tuvējā apkārtnē izvietotajos veikalos, gan arī kā sabiedriskā transporta mezglpunkts. Pēdējo gadu laikā Āgenskalnā iezīmējies arī jauns kultūras un sabiedriskās dzīves centrs – Kalnciema kvartāls (pielikums nr.2.), iepriekš arī saukts par Kalnciema komūnu. Šo kvartālu veido brāļu

Dambergu atjaunots koka ēku komplekss Kalnciema un Melnsila ielu stūrī, kur telpas izīrē dažādas radošas un idejiski koka arhitektūru atbalstošas organizācijas un uzņēmumi. Kalnciema kvartāla pagalms ir atvērts apmeklētājiem, tajā ziemas sezonā reizi divās nedēļās tiek organizēti lauku labumu tirdziņi, bet vasaras sezonā – tirdziņi un koncerti reizi nedēļā, kā arī izstādes, radošas darbnīcas un citi kultūras notikumi. Kalnciema kvartāls un tā pasākumi nav vērsti tikai uz vietējās apkārtnes iedzīvotājiem, bet gan uz visiem Rīgas iedzīvotājiem, eko subkultūras pārstāvjiem, vienlaicīgi radošiem un aktīviem.

Bez Āgenskalna priedēm, Āgenskalna tirgus apkārtnes un Kalnciema kvartāla, Āgenskalnā šobrīd pastāv mazāka mēroga iedzīvotāju identificētas teritoriālas struktūras un kopienas, piemēram, Āgenskalna iela, kurā divas reizes iedzīvotāji sarīkoja Āgenskalna ielas svētkus (pielikums nr.3.). Līdzīgi, ielu svētki pēc Āgenskalna ielas 2007.gadā notika arī Kuldīgas ielā. Iedzīvotājiem savu kaimiņu un draugu lokā veidojas arī savi vietvārdi, kas raksturo noteiktu teritoriālu vienību apkaimē. Piemēram, Smiļģa ielas sākumu pie Smiļģa muzeja dēvē par „Smiļģiem”, savukārt kādreiz esošās kafejnīcas „Dārta”, kas atradās Smiļģa ielā pastāvīgi apmeklētāji mēdza Smiļģu ielu dēvēt par Dārtas ielu (Intervija nr. 8.) – šādi ielu sauca līdz 1966.gadam. Iedzīvotājiem nozīmīgas teritoriālas struktūras un kopienas veidojas arī ap pagalmiem, kas Āgenskalna apkaimē ir ļoti tipiska iezīme – pagalmu parasti daļa vairāki nami un šajos pagalmos biežāk nekā citās Rīgas apkaimēs veidojas sava pagalmu dzīve – pagalmu kopšana, dārziņu iekopšana, malkas skaldīšana, vakarēšana (pielikums nr.4.) u.c.

Āgenskalna apkaimes vecākajā rajonā – starp Nometņu, Slokas, Smiļģa ielām uz ielām iedzīvotāji mēdz „iznest” pagalmu funkcijas un tādējādi jaukt publiskās un daļēji publiskās telpas robežas (pielikums nr.5.). Piemēram, uz Strazdu ielas regulāri tiek spēlēts basketbols un florbols, kur, atšķirībā no citām Rīgas ielām, priekšroka ir spēlēm nevis automašīnām.

Āgenskalna apkaimē darbojas sešas valsts vidusskolas, viena valsts pamatskola un trīs privātās skolas. No tām piecās notiek mācības latviešu valodā, četrās – krievu valodā un vienā – abās valodās.

Kopumā Āgenskalna apkaimē ir ļoti daudzslāņaina, ņemot vērā atsevišķu apkaimes rajonu veidošanās laiku un attīstību – sākot ar 19.gs.sākuma koka ēkām, 20.gs.sākuma jūgendstila paraugiem, līdz pat pirmajam Padomju gadu mikrorajonam Rīgā un pēdējā desmitgadē tapušiem daudzdzīvokļu namiem.

Mežaparks

Mežaparka apkaimes oficiālā platība ir 1182 ha, tajā dzīvo 4529 iedzīvotāji, no kuriem 2247 ir darbaspējas vecuma (Rīgas dome 2009). Apkaimē nodarbināti 1526 cilvēki (Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments 2012).

Līdz 18.gs.vidum tagadējā Mežaparka apkaimē bijis Jumpravmuižai piederošais Ezermalas pagasts. 18.gs.šī apkaimē sākusi veidoties par atpūtas un izklaides vietu, savukārt 1901.gadā, atzīmējot Rīgas 700 gadu jubileju, šajā teritorijā sāka veidot pilsētas sabiedrisko parku un daļu teritorijas izmantot vasarnīcu celtniecībai. 1902.gadā sāka celt pirmās ēkas jaunajā rajonā, šajā gadā sākās arī pirmo ielu

ierīkošana (Viese 2001). Savu nosaukumu Mežaparks oficiāli ieguva 1923.gadā, kad Ķeizarmežu pārdēvēja par Mežparku (Zalcmanis *et.al* 2001b).

Mežaparks ir viena no agrāk īstenotajiem *dārzu pilsētas* paraugiem Eiropā. Mežparkā galvenie dārzu pilsētas veidošanas iniciatori un projektētāji bija tālaika Rīgas galvenais inženieris Gustavs Ādolfs Agte un Rīgas parku un ainavu arhitekts Georgs Kūfalts. Tika paredzēts apbūvēt ne vairāk kā 1/5 Mežparka teritorijas, atstājot rīdžiniekiem brīvu pieeju mežam un ezeram. 20. gs. sākumā Mežparkā tika izveidotas pirmās ielas, ievērojot un izmantojot vietas īpatnības – reljefu, mežus, ezera tuvumu. Attiecībā uz ēku būvniecību, tika pieņemti būvieroģojumi, kas regulēja ēku augstumu, lielumu, novietojumu, neapbūvējamās teritorijas proporcijas lielumu u.c. (Rīgas domes Pilsētas attīstības deprataments 2012).

Pēc Pirmā pasaules kara Mežparkā sāka dzīvot arvien vairāk latviešu sabiedriskie, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieki. Ar viņu iniciatīvu tapa sabiedriskā organizācija „Mežparka Labiekārtošanas biedrība”, kas rūpējās par peldētavas ierīkošanu, apkārtnes labiekārtošanu u.tml.

1941.gadā 143 Mežparka iedzīvotāju tika deportēti uz Sibīriju. Liela daļa iedzīvotāju, ko neskāra šis liktenis, 2.pasaules kara beigās devās bēgļu gaitās uz R (Zalcmanis *et.al* 2001b), baltvācu ģimenes repatriējās. Padomju gados Mežparkā, līdzīgi kā citās Rīgas apkaimēs, ieplūda lielas cilvēku masa no citām Padomju republikām, notika ēku un dzīvokļu „komunalizācija”, t.i., tie bieži vien kļuva par komunālajiem dzīvokļiem. Padomju gados Mežparka apkaimē tika arī uzceltas vairākas daudzstāvu dzīvojamās ēkas.

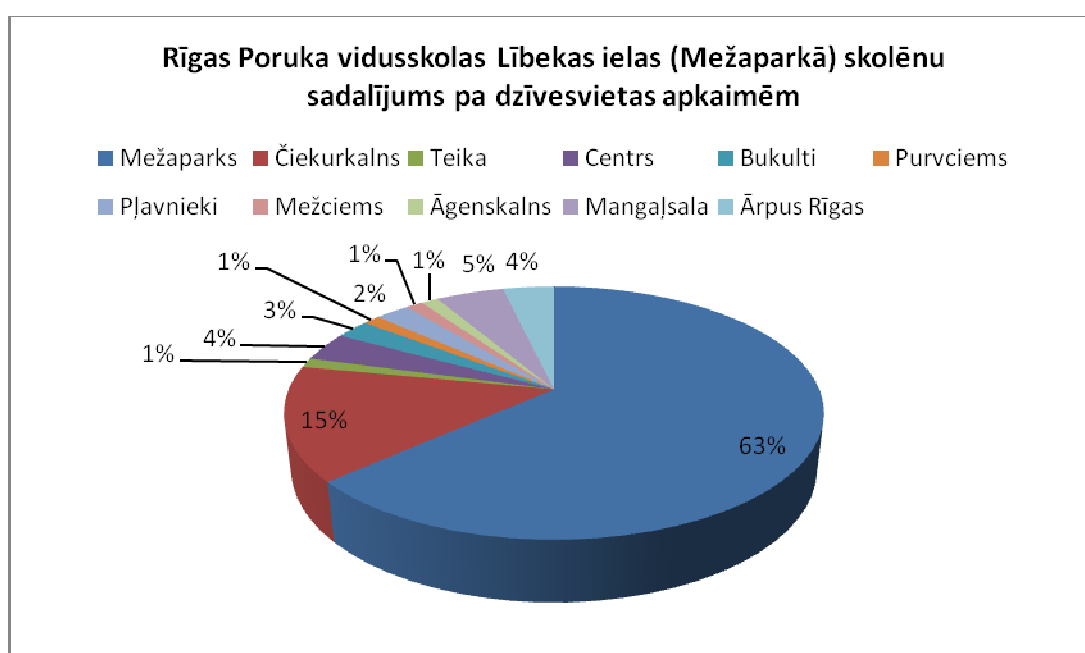
Mūsdienās Mežparka apkaimes centru iezīmē Stokholmas ielas, Visbijas prospekta, Kokneses prospekta un Pēterupes ielas krustojums (pielikums nr.6). Tā tuvumā atrodas arī sabiedriskās iestādes – pasts, kafejnīca „Gustavs Ādolfs”, neliels pārtikas veikals, aptieka, kurpnieks. Otra pakalpojumu koncentrēšanās vieta ir ap Zoodārzu. Šeit izvietotos pakalpojumus vairāk izmanto atbraucēji no citām apkaimēm, kas dodas pastaigās, skrituļslido pa parku, dodas uz bērnu laukumu, uz Zoodārzu (pielikums nr.7).

1997.gadā Mežparka apkaimē tika dibināta „Mežparka attīstības biedrība”, lai ar izglītojošu un kultūras pasākumu palīdzību veicinātu Mežparka līdzsvarotu attīstību, saglabātu esošo kultūrvēsturisko un dabas mantojumu, nodrošinātu kvalitatīvu dzīves vidi pašreizējām un nākošajām Mežparka iedzīvotāju paaudzēm (Zīlāns 2008). Mežparka attīstības biedrība mūsdienās aktīvi darbojas un patlaban tās dienaskārtībā ir jautājumi par apkaimes skolas izveidošanu, nekustamā īpašuma nodokļu pārskatīšanu u.c.

1992. gadā Mežparkā tika nodibināta Mežparka sākumskola, savukārt slēgta tā tika 2009.gada augustā. Kopš tā laika skola darbojas Rīgas Jāņa Poruka vidusskolas sastāvā, t.i., šajā skolā ir paralēlās 1.-6.klases, no kurām a klase apmeklē Jāņa Poruka vidusskolas ēku Gaujas ielā, bet b klase – skolas ēku Lībekas ielā Mežparkā. Mežparka attīstības biedrība un skolēnu vecāki aktīvi cenšas komunicēt ar Rīgas domi, lai atjaunotu vietējo apkaimes skolu.

Patlaban Lībekas ielā 6 klasēs mācās 82 bērni (Kleščevska 2012), no kuriem lielākā daļa ir no Mežparka apkaimes (3.5.attēls).

Kā redzams 3.5.attēlā – 63% skolēnu, kas mācās Rīgas Poruka vidusskolas Lībekas ielas klasēs, ir no Mežaparka apkaimes, kam ar 15% seko Čiekurkalna apkaimē, kas atrodas blakus Mežaparkam un kurā atrodas Rīgas Poruka vidusskolas galvenā ēka. Protams, jāņem vērā, ka šis skolēnu dzīvesvietu atspoguļojums ir balstīts uz deklarētajām dzīvesvietām, kas var atšķirties no faktiskajām. Šis rezultāts norāda uz faktu, ka, neskatoties uz to, ka Mežaparka sākumskola tika slēgta - pievienota Rīgas Poruka vidusskolai, šajā skolā turpina mācīties bērni no Mežaparka. Tā kā šī vienīgā apkaimes skola ir atvērta vecākiem, citiem apkaimes iedzīvotājiem, tur savulaik notikušas Mežaparka attīstības biedrības sapulces, tā funkcionē ne tikai kā izglītības iestāde, bet arī kā tikšanās vieta. Turklāt, skola un cīņa par savu skolu apkaimē funkcionē kā būtisks iedzīvotājus vienojošs faktors. Mežaparka attīstības biedrībā ir sava darba grupa, kas strādā tieši ar skolas jautājumiem.

3.5.attēls. Rīgas Poruka vidusskolas Lībekas ielas sākumskolas (1.-6. klase) skolēnu sadalījums pa deklarēto dzīvesvietu apkaimēm (sagatavojusi autore, balstoties uz Kleščevska, 2012).

Tajā pašā laikā, balstoties uz datiem (Rīgas dome 2009) par noteiktas vecuma grupas iedzīvotāju skaitu Mežaparka apkaimē, redzams, ka vietējo skolu apmeklē tikai ap 25% no bērniem, kas 2012. gadā būtu 8-12 gadu veci (pielikums nr. 8), t.i., viņu vecums atbilstu sākumskolas apmeklēšanai. Protams, šo datu analizē jāņem vērā, kā skolas vecuma bērnu skaits rēķināts, balstoties uz 2009.gada datiem un šie dati var būt mainījušies, kā arī uz faktoru, ka, līdz ar Mežaparka sākumskolas nolikvidēšanu, daļa bērnu vairs neturpināja apmeklēt vietējo skolu, kas turpināja darboties kā Rīgas Poruka vidusskola, bet gan sāka vest bērnus uz Centra skolām, kas, no teritoriālo kopienu veidošanās viedokļa, nav vērtējams pozitīvi.

Vēl viena būtiska iezīme, kas saistīta ar Mežaparka apkaimi pēc Padomju gados, ir sabiedrības nomaiņa šajā apkaimē. Uz faktu, ka Mežaparka apkaimē sabiedrība

nomainās, t.sk., mainās komunikācijas un savstarpējo kaimiņu attiecību kultūra, intervijās autorei norādīja visi respondenti. Sabiedrības nomaiņu, pirmkārt, ietekmēja politiskie procesi – pēc Padomju Savienības sabrukuma īpašnieki atguva savus nacionalizētos īpašumus, t.sk., īpašumus Mežaparkā. Līdz ar to ēkas vairs nebija komunālie īpašumi, bet gan privāti nami. Otrkārt, notika diezgan strauja nekustamo īpašumu pirkšana un pārdošana Mežaparkā – Mežaparks kļuva par ļoti prestižu dzīvojamo rajonu. Līdz ar sabiedrības nomaiņu, mainījies kaimiņu attiecību kultūra Mežaparkā, uz ko atsaucas gan ilgzinotāji, gan jaunienācēji apkaimē.

Mežciems

Mežciema apkaimes oficiālā platība ir 766,7 ha, tajā dzīvo 15884 iedzīvotāji, no tiem 10702 darbspējas vecuma (Rīgas dome 2009). Apkaimē nodarbināti 10954 cilvēki (Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments 2012).

Mežciema apkaimes kodols ir lielmēroga dzīvojamais rajons (mikrorajons), kas tika uzcelts 1975-1986.gadā. Mežciems atrodas 9km uz A no Rīgas Centra. Mežciema Z daļa tika iekļauta Rīgas pilsētā 1934.gadā, bet D daļa – 1974.gadā. Padomju gadu Mežciema attīstību var iedalīt divos posmos. Pirmajā posmā Mežciema Z daļā starp vienģimeņu dzīvojamajām ēkām tika celtas daudzstāvu blokmājas ar 5, 9 un 16 stāviem. Otrajā periodā dzīvojamais rajons ar 9 un 16 stāvu blokmājām tika veidots zaļā teritorijā. Mežciema D daļa ir teritorija, kas ataino Padomju laika būvniecības un mikrorajonu plānošanas ideālus – tas tika plānots kā viens konceptuāli pabeigts rajons. Blakus dzīvojamajai teritorijai 1974.-1982. gadā tika uzcelta slimnīca. Mežciema apkaimē ir plašas rekreācijas iespējas rajonu ietverošajos mežos – Mežciema mikrorajonu no divām pusēm ieskauj mežs, tā apkārtnē atrodas 4 ezeri.

Mežciema plānojuma pamatprincips bija: teritorijas vidū tiek veidota viena liela un plaša gājēju telpa (pielikums nr.9), kas savieno teritorijas Z un D galos izvietotos apkalpes objektus. Ap šo gājēju ielu ir izvietotas dzīvojamās ēkas, skolas un bērnudārzs. Tādējādi visi iedzīvotājiem ikdienā nepieciešamie pakalpojumi ir sasniedzami dažu minūšu laikā, ejot ar kājām. Lai tajos nokļūtu, nav jāšķērso ielas. Mežciemā, līdzīgi kā citos Rīgas mikrorajonos, viss pakalpojumu klāsts rajona plānošanas laikā tika optimāli izskaitļots un paredzēts uz konkrēto iedzīvotāju skaitu. Tātad rajonā tika paredzēta dzīves vieta 15 000 cilvēku. Nākamais posms aiz bija individuālu ēku projektu izstrāde. Šajā posmā detālplānojumā paredzētais varēja tikt mainīts, piemēram, varēja palielināt ieeju skaitu ēkā, tādējādi samazinot izmaksas, t.i., ēka bija garāka, līdzekļi tika ietaupīti uz gala sienu rēķina.

Mežciemā, izstrādājot ēku projektus, tie tika pielāgoti noteiktām iedzīvotāju grupām. Pirmie ēku stāvi tika paredzēti daudz bērnu ģimenēm, tādēļ tajos tika iekļauti 5 istabu dzīvokļi. Augšējā stāvā ēkās tika veidotas mākslinieku darbnīcas ar lieliem logiem. Tādējādi ar individuālo ēku plānojumu palīdzību jau daļēji tika noteikts turpmāko iedzīvotāju sastāvs.

Tā kā nauda tika piešķirta konkrētas ēkas būvniecībai, nevis visa mikrorajona attīstīšanai, Padomju Savienībā bieži radās situācijas, ka mikrorajonos netika izbūvētas visas paredzētās iestādes. Visbiežāk cieta sabiedriskie, sociālie, kultūras objekti. Tā tas ir arī Mežciema gadījumā. Tā kā sabiedriskie centri tika izbūvēti tikai

daļēji, Mežciema centrālās gājēju telpas funkcija daļēji zūd. It kā šī teritorija ir gājējiem pieejama un izmantojama, taču tā nekur īsti neved. Bija iecere izveidot parku, taču tā netika īstenota. Mežciems, pretēji iecerētajam ideālam, kur iedzīvotājiem ir pieejams viss nepieciešamais, tai skaitā kultūras iestādes, ir izveidojies par daudzstāvu blokmāju rajonu ar dažiem veikaliem, divām skolām, bērnudārzu un slimnīcu.

Daudzviet būvniecībā izmantoja ne visai kvalitatīvus būvmateriālus, kā arī nenodrošināja kvalitatīvu būvniecību, tā rezultātā tika panākta arī šī relatīvi jaunā dzīvojamā fonda priekšlaicīga novecošanās. „Šobrīd katrs atbild par savu dzīvokli, bet par māju visi kopā, tātad - neviens. Viss atkarīgs no cilvēku spējas pašorganizēties. Namu apsaimniekošana aiz inerces vēl kaut kā notiek. Protams, tiem namiem, kas būvēti pirms 50-60 gadiem, sasniedzot 70-80 gadu vecumu, to amortizācija vienkārši būs izsmelta” (Lejnieks 2012).

Mūsdienās Mežciema ārtelpā dominē neapbūvētā telpa, kas nav pienācīgi iekārtota un kopta. Lielākajā daļā ceļu un laukumu segums ir maz kvalitatīvs, zālieni ir zemas kvalitātes, neiekultivēti; iekārtas – soli, rotaļlaukumi nolietotas, dažkārt izdemolētas. Iekšējie ceļi un pagalmi tiek plaši izmantoti iedzīvotāju automašīnu novietošanai.

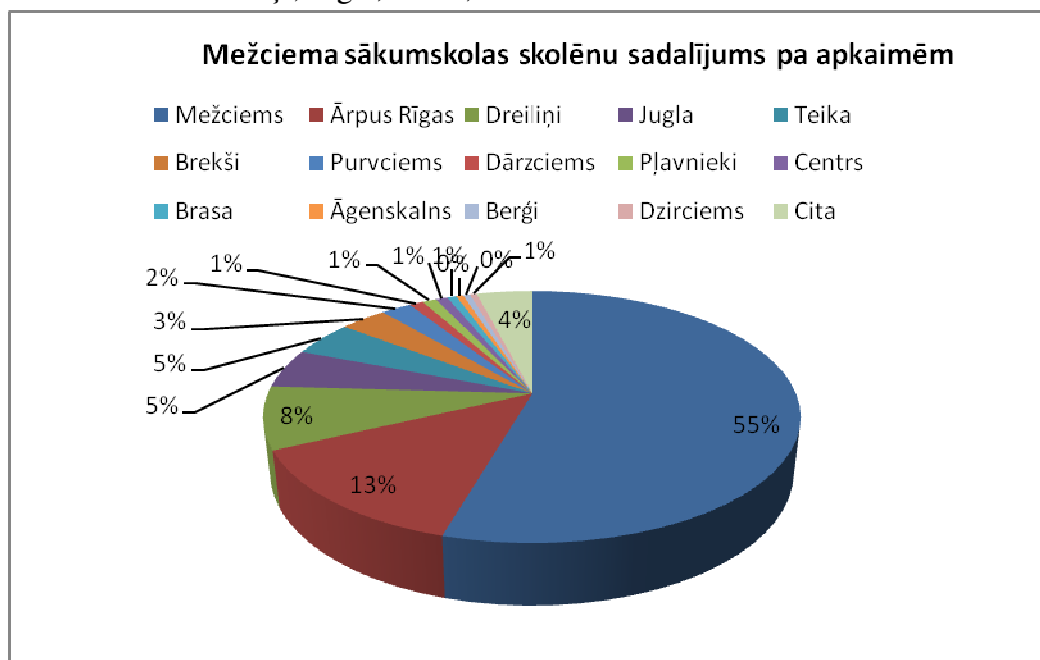
Lai izprastu situāciju par kopīgo teritoriju Mežciema mikrorajonā, jārunā par īpašuma piederības attiecībām šajā teritorijā. Pēc Padomju Savienības sabrukuma Latvijā notika zemes reforma, kuras laikā nacionalizēto zemju īpašnieki varēja pieteikties un atgūt savā vai savu senču īpašumā bijušo zemi. Tas attiecās arī uz apbūvētajām zemēm pilsētā. Līdz ar to veidojās situācijas, kad viena konceptuāli veidota mikrorajona zeme varēja piederēt vairākiem īpašniekiem (pielikums nr.10). Daudzstāvu dzīvojamo ēku apsaimniekošanai tika noteikts zemes daudzums, kas piesaistīts konkrētai ēkai un par ko ēkas īpašniekiem ir jāuzņemas atbildība. Taču tas tika darīts formāli, neņemot vērā reālo situāciju. Līdz ar to ir izveidojusies situācija, kad ceļš, kas ved uz vienu māju, ir jākopj kādai citai vai arī zemes īpašniekam, ko viņš bieži vien nedara, jo nav ieinteresēts. Tādējādi Mežciema dzīvojamo ēku teritorija, kurā tās plānošanas un būvniecības laikā tika paredzēta telpa iedzīvotāju pastaigām, ārpus mājas aktivitātēm, bērnu laukumiem, politisko pārmaiņu rezultātā, ir kļuvusi nekopta, netīra un iedzīvotājiem nepievilcīga.

Mežciems mūsdienās ir viens no pilsētas guļamrajoniem, kur lielākā daļa iedzīvotāju pavada vēlus vakarus, naktis un dažreiz brīvdienas. Ir arī noteiktas iedzīvotāju grupas, kas Mežciemā pavada visu laiku - mazi bērni un viņu mammas, daļa skolnieku, pensionāri, bezdarbnieki un noteiktu profesiju pārstāvji – slimnīcas un veikalu darbinieki, sētnieki. Iedzīvotāju ikdienas dzīves telpa veidojas ap viņu mājokļiem, veikaliem, sabiedriskā transporta pieturvietām. Daļa iedzīvotāju izmanto apkārt esošos dabas resursus – mežu, ezera apkārtni rekreācijas vajadzībām – ziemā dodoties pastaigās vai slēpojot, vasarā – pastaigājoties, skrienot, peldoties ezeros vai braukājot ar velosipēdu.

Mežciema apkārtnes salīdzinoši plašā teritorija un dabas tuvums šķituši vilinoši vairākiem jaunu dzīvojamo ēku projektu attīstītājiem. Tā pēdējo pāris gadu laikā te

sākuši slieties namu kompleksi „Dzimtā sēta” Kaivas ielā un „Mežaciems” Biķernieku ielā (Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments 2012).

Mežciema apkaimē ir divas valsts skolas – Rīgas 89.vidusskola (ar krievu mācību valodu) un Mežciema pamatskola (ar latviešu mācību valodu). Netālu Mežciema apkaimei atrodas Ezerkrastu vidusskola, kuras skolas mikrorajons atrodas arī Mežciema apkaimē (3.3.attēls). Lai saprastu skolas nozīmi Mežciema iedzīvotāju ikdienas dzīvē, tika analizēti dati par Mežciema sākumskolas skolēnu dzīvesvietām (3.6.attēls). Kā redzams, lielākā daļa skolēnu – 55% ir no Mežciema apkaimes, kam seko bērni, kas deklarēti ārpus Rīgas, pēc tam – apkaimes, kas atrodas blakus Mežciemam – Dreiliņi, Jugla, Teika, Brekši.

3.6. attēls. Mežciema sākumskolas skolēnu sadalījums pa apkaimēm (sagatavojuši autore, balstoties uz Ārniece 2012).

Iveta Sproģe savā pētījumā par Mežciema, Dreiliņu un Teikas apkaimēm ir atzinusi, ka apkaimes bērni izvēlas mācības centra prestižajās skolās, savukārt, apkaimju skolu klasēs ir labi situētu ģimeņu bērni no Rīgas rajona. Kā vienu no iemesliem, kas liek iedzīvotājiem izvēlēties Centra skolas, viņa minējusi sociāli nestabilo, riska ģimeņu atvases apkaimes skolās, kas sociālās spriedzes apstākļos, noslāņošanās rezultātā, skolā veido nelabvēlīgu mikroklīmatu: alkohola, narkomānijas un nikotīna lietotāju „kopienu”. Šī iemesla dēļ, ja vien iespējams, tiek meklēta skola, kurā mācās pozitīvi un uz mācību procesu motivētu vecāku bērni (Sproģe 2008).

Bez skolas kā iedzīvotāju vienojošā apstākļa apkaimē, ir bijušas vairākas iniciatīvas no ēku apsaimniekotājiem, kas mēģinājušas iesaistīt iedzīvotājus rūpēs par viņu mājokļiem. Viena no iniciatīvām bija ieviest „mājokļu novērošanu” (*neighbourhood watch*), kuras galvenais mērķis bija kaimiņu savstarpējā iepazīšanās un savstarpēja ēku, automašīnu u.c. lietu uzraudzīšana, savas tuvējās apkaimes pārzināšana. Šī iniciatīva nāca no toreizējās „Mežciema namsaimnieka” vadītājas G.Juhņevičas, taču iedzīvotāju nelielās atsaucības dēļ, kā arī tādēļ, ka namu

apsaimniekotājā nomainījās vadība, netika īstenota. Otra iniciatīva tika uzsākta 2008.gadā un to arī veica „Mežciema namsaimnieks”, kas pie iedzīvotājiem vērsās ar ideju par „mājas vecāko” – cilvēku, kas būtu daudzstāvu ēkā galvenais, kas vienotos ar pārējiem iedzīvotājiem par noteiktām apsaimniekošanas lietām, kas būtu kā starpnieks starp Mežciema namsaimnieku un konkrēto ēku. Šis bija paredzēts kā brīvprātīgs darbs ar nosacījumu, ka, ja ēkai nepieteiksies neviens „mājas vecākais” no iedzīvotāju vidus, tai tiks iecelts administrators no „Mežciema namsaimnieka” puses un par to ēkas iedzīvotājiem būs jāmaksā. 2008.gadā tika noslēgti līgumi ar 5 „mājas vecākajiem”, 2009.gadā – 14 līgumi. Pēc laika daļa no „mājas vecākajiem” atteicās no šī posteņa, māju administratori netika iecelti un patlaban reāli darbojas tikai daži „māju vecākie”. Šāda iniciatīva kopumā vērtējama kā pozitīva, taču tai būtu jābūt arī kaut nelielam finansiālam atbalstam – ja ne algas veidā, tad vismaz telefona rēķinu, kancelejas preču u.c. „mājas vecākā” amata pildīšanai nepieciešamo resursu veidā.

Mežciema apkaimē notiek arī dažas neformālas iniciatīvas. Kā viena no tā ir neoficiālas lauku labumu tirgošanas vietas, t.i., zemnieki atved pienu, piena produktus, dārzeņus un noteiktās vietās noteiktos laikos tos tirgo no mašīnām Mežciema mikrorajonā – starp ēkām (pielikums nr.11.). Informāciju par tirgošanās vietām un laikiem iedzīvotāji gan nodod savstarpēji no mutes mutē, gan jau ir pieraduši un zina noteiktos laikus, kad atbrauks zemnieki.

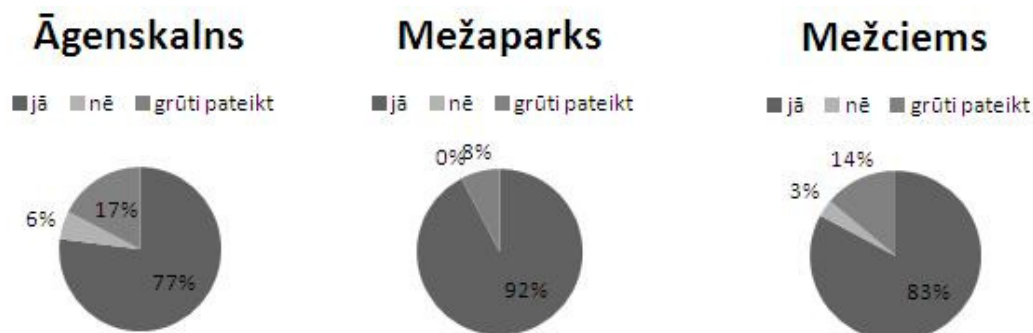
Iedzīvotāji pie daudzstāvu dzīvojamajām ēkām dažviet arī iekopj nelielus dārziņus. Pie kādas Eizenšteina ielas ēkas bieži ir satopams vīrietis, kas tur iekārtojies grāmatu apmaiņas punktu, pats bieži tajā uzturas, lasa, runājas ar citiem iedzīvotājiem. Šīs nelielās iniciatīvas padara Mežciema mikrorajonu cilvēcīgāku, tajā ir patīkamāk uzturēties.

Kā tika minēts 3.1.3. apakšnodaļā – apkaimēs Rīgā tiek veidotas ne tikai apkaimes mēroga NVO, bet arī mazāka mēroga organizācijas un viena no tām ir Mežciemā funkcionējošā Biedrība „Mežciems”, kas apvieno jauna daudzdzīvokļu ēku rajona iedzīvotājus (attēls 3.5.) un pārstāv konkrētā dzīvojamā rajona iedzīvotāju intereses gan attiecībā uz apsaimniekošanas jautājumiem un komunālajiem pakalpojumiem, gan citās sfērās. Līdzīgi atsevišķās ēkās funkcionē iedzīvotāju veidotas organizācijas, kas apsaimnieko savu dzīvojamo ēku. Faktiski šobrīd iedzīvotāji paši apsaimnieko divas ēkas padomju laika mikrorajonā.

Tātad, katra no apkaimēm veidojusies savā laika posmā, ar savu idejisko pilsētplānošanas uzstādījumu. Tas nozīmē, ka teritoriālie faktori, kas potenciāli varētu ietekmēt teritoriālo kopienu veidošanos, katrā apkaimē ir atšķirīgi. Arī sabiedrības grupas, kas apkaimēs dzīvojušas, vēsturiski ir bijušas atšķirīgas. Lai labāk izprastu ikdienas dzīves apstākļus un iedzīvotāju sajūtas par apkaimes teritoriju un iedzīvotājiem, zemāk tiks analizēti dati par iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi apkaimē, ar apkaimes sakoptību, labiekārtotību un kaimiņiem.

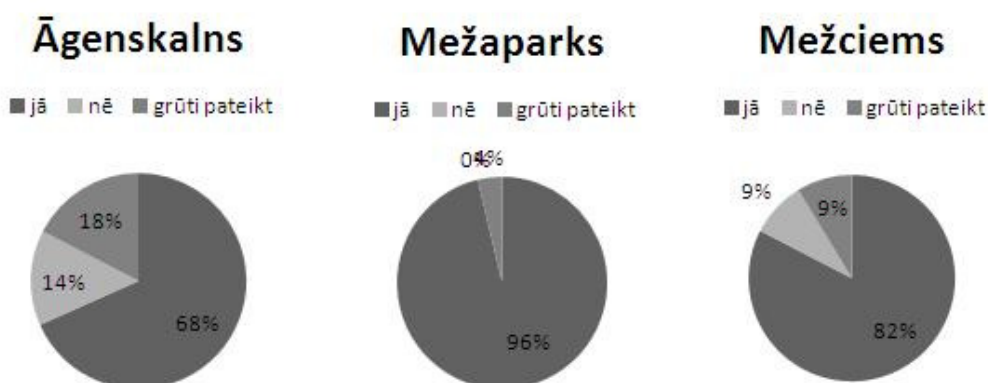
Kā redzams 3.7.attēlā, vislielākajam procentam no aptaujātajiem iedzīvotājiem patīk dzīvot Mežaparka apkaimē (92%), tam seko Mežciema apkaime ar 83% un Āgenskalna apkaime ar 77%. Āgenskalna apkaime ir tā, kurā visvairāk respondentu ir norādījuši, ka viņiem dzīvot šajā apkaimē nepatīk – 6%.

Vai jums patīk dzīvot apkaimē?

3.7.attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi apkaimē, Āgenskalns n=161, Mežaparks n=26, Mežciems n=93 (sagatavojsi autore, balstoties uz Latvijas Universitāte 2012).

Vai jūs apmierina apkaimes sakoptība?

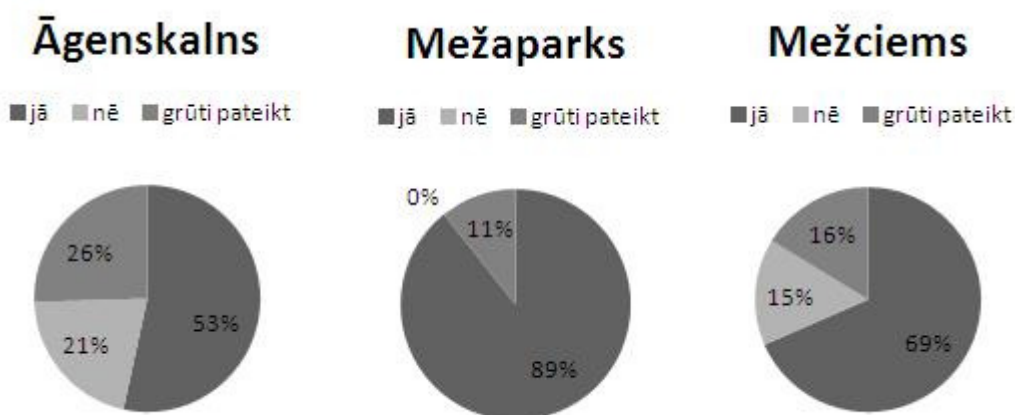

3.8. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar apkaimes sakoptību, Āgenskalns n=161, Mežaparks n=26, Mežciems n=93 (sagatavojsi autore, balstoties uz Latvijas Universitāte 2012).

Analizējot iegūtos rezultātus par apkaimes sakoptību (3.8.attēls) un apkaimes labiekārtojumu (3.9.attēls), kas norāda un teritoriālajiem apstākļiem apkaimē, redzams, ka rezultāti parādās līdzīgi apmierinātībai ar dzīvi apkaimē. Visapmierinātākie ar apkaimes fizisko vidi ir Mežaparka iedzīvotāji, kamēr vismazāk apmierinātie ir Āgenskalnā. Tas varētu būt skaidrojams gan ar faktu, ka faktiski no finansiālās puses lielākā daļa Mežaparka iedzīvotāju var izvēlēties dzīvesvietu jebkurā Rīgas apkaimē, jo Mežaparks ir viens no dārgākajiem nekustamo īpašumu dzīvojamajiem rajoniem Rīgā, kas nozīmē, ja iedzīvotāji var atļauties dzīvot šajā apkaimē, viņi visdrīzāk var atļauties dzīvot arī citās apkaimēs. Turklāt Mežaparkā pārsvarā atrodas privātās dzīvojamās ēkas, līdz ar to ēku īpašnieki lielā mērā paši veido vidi (pagalmu), kurā viņi pavada laiku ārpus mājas. Mežciema apkaimē iedzīvotāji ļoti novērtē mežu un ezeru tuvumu, bieži šīs vietas min kā brīvā laika

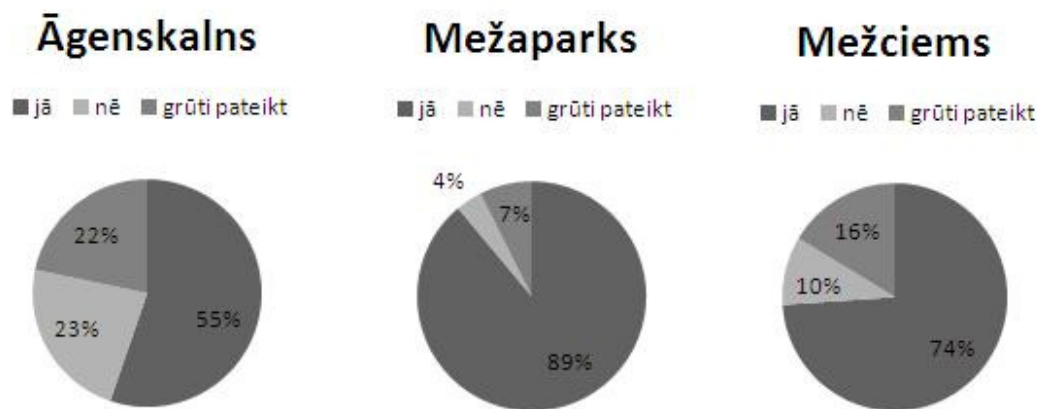
pavadīšanas vietas. Līdz ar to iedzīvotāji varētu būt apmierināti ar fizisko vidi Mežciemā tieši šīs apkaimes novietojuma dēļ – tai blakus atrodas Biķernieku mežs un trīs ezeri.

Vai jūs apmierina apkaimes labiekārtojums?

3.9. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar apkaimes labiekārtojumu, Āgenskalns n=161, Mežaparks n=26, Mežciems n=93 (sagatavojsi autore, balstoties uz Latvijas Universitāte 2012).

Vai jūs apmierina kaimiņi/attiecības ar kaimiņiem?

3.10. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar kaimiņu attiecībām, Āgenskalns n=161, Mežaparks n=26, Mežciems n=93 (sagatavojsi autore, balstoties uz Latvijas Universitāte 2012).

Atsevišķi tika analizēta arī iedzīvotāju apmierinātība ar kaimiņiem un kaimiņu attiecībām. Kā redzams 3.10.attēlā, arī šajā jautājumā visapmierinātākie ir Mežaparka apkaimes iedzīvotāji. Arī šie rezultāti varētu tikt skaidroti ar faktu, ka Mežaparkā dzīvojamo fondu pārsvarā veido privātmājas, kas nozīmē, ka saskarsme ar kaimiņiem (un līdz ar to arī iespējamā traucēšana) nav tik liela kā apkaimēs, kur pārsvarā atrodas daudzdzīvokļu ēkas. Āgenskalna apkaime, kurā aptaujas rezultāti ir visnegatīvākie –

visvairāk ir iedzīvotāju, kam nepatīk dzīvot savā apkaimē, kas neapmierināti ar tās fizisko vidi, kā arī attiecībām ar kaimiņiem varētu būt skaidrojami ar šīs apkaimes daudzveidību – dažāda veida un laikā celtām dzīvojamajām ēkām, dažāda sociālā slāņa iedzīvotājiem un dažādi uzturētu fizisko vidi. Šī daudzveidība gan no pilsētu veidošanas viedokļa ir pozitīvi vērtējama arī no Rīgas domes pārstāvju puses (Ruskuls 2012).

Katlakalna un Rāmavas ciemi

Rāmavas un Katlakalna ciemi atrodas Ķekavas novadā, tiem ir tieša robeža ar Rīgas administratīvo teritoriju. Rāmavas ciema administratīvā teritorija aizņem 2,2 km², kur deklarējušies 640 iedzīvotāji, savukārt Katlakalna ciema teritorija aizņem 6,3 km², kur deklarējušies 2800 iedzīvotāji. Šie ciemi labi reprezentē Rīgas piepilsētu attīstības tendences.

Rāmavas un Katlakalna ciemos visstraujākā attīstība notika pēc 2.Pasaules kara neskatoties uz to, ka Padomju Rīgas piepilsētas tika veidotas kompaktas un tipizētas. Padomju laikā arī Rāmavas ciemā tika izveidots dārzkopības kooperatīvs „Ziedonis”. Pirmajā dekādē pēc neatkarības atgūšanas apdzīvojums tika veidots kā loģiski paplašinājumi esošajām telpiskajām struktūrām (pielikums nr.12), bet pēdējās dekādes laikā 1.1.5. un 3.1.1 nodaļā minēto piepilsētu haotiskās attīstības tendenču dēļ iepriekš esošajai lauksaimniecības zemei tika mainīts zonējums, tā tika strauji apbūvēta ar izkaisītiem, zema blīvuma, fragmentētiem dzīvojamajiem rajoniem.

Spēkā esošais Ķekavas novada teritorijas attīstības plāns nosaka, ka 73% no kopējās Rāmavas un Katlakalna ciemu teritorijas var tikt attīstītas par dzīvojamās apbūves teritorijām un 7% - jaukta tipa dzīvojamās/darījumu rajonu apbūvei (Ķekavas pagasta teritorijas plānojums 2009). Patlaban liela daļa no bijušajām lauksaimniecības zemēm ir neapbūvēta, daļa no tām tiek izmantota rurālām vajadzībām (piemērām, ganībām, dārziem u.c.). Jauno apbūvēto teritoriju struktūras ir fragmentētas (saistītas galvenokārt ar īpašnieka finansiālajām iespējām). Fragmentētās struktūras raksturo dažādu attīstības stadiju būvniecības process, sākot ar atsevišķiem neapbūvētiem zemes gabaliem starp dzīvojamajām ēkām līdz vizuāli pabeigtām, bet neapdzīvotām ēkām (pielikums nr.13.).

No sociālās un apbūves struktūras viedokļa izpētes teritorija ir ļoti daudzveidīga. Apbūves struktūru Rāmavā un Katlakalnā var iedalīt (1) “vecajā apbūvē” - līdz 1991.gadam, ko veido teritoriju centri, kodoli, raksturo kompakta, blīvāka apbūve; (2) jaunie ciemati, ko raksturo privātmāju apbūve, kas pēdējā dekādē lielākoties veikta uz zaļo teritoriju rēķina; (3) dārziņu kooperatīvs *Ziedonis*, kas pirmsākumos paredzēts kā teritorija mazdārziņiem, bet vēlāk transformēts par dzīvojamo zonu, patlaban tajā visu gadu dzīvo apmēram 35% no visiem kooperatīva iedzīvotājiem (pielikums nr.13.). Līdz ar to šīs teritorijas raksturo ne tikai atšķirīga apbūve, plānojums, bet arī atšķirīgi iedzīvotāju dzīvesveidi, dienas ritms utt., kas tieši ietekmē kopienas veidošanās procesus.

Vecās apbūves teritorijās ir pieejami lielākā daļa pakalpojumu, līdz ar to šeit dzīvojošie cilvēki vairāk izmanto šeit pieejamos pakalpojumus. Katlakalna ciema centrā atrodas vietējā skola – Pļavniekkalna pamatskola, Kultūras nams un bibliotēka,

pārtikas veikals un pasta nodaļa. Šeit dzīvojošie arī ir ciešāk saistīti ar savu dzīvesvietu, izjūt tai lielāku piederību.

Jaunās apbūves privātmāju ciematus bieži raksturo no kopējās telpas struktūras atrauts plānojums – šie nelielie ciemati bieži vien ir plānoti katrs pats par sevi, nesaskaņojot to detālpānus savā starpā. Šī un citu faktoru dēļ šajās teritorijās ir izveidojušās milzīgas infrastruktūras problēmas – pirms zemes gabalu pārdošanas un ēku būvniecības, nav tikušas ievilkta komunikācijas, to īstenošana ir iedzīvotāju problēma. Šajās teritorijās nav publiskās telpas, jo pilnīgi visa zeme, t.sk., ielas mēdz būt pašu ēku privātpašnieku rokās. Tādējādi – visa atbildība par ielu uzturēšanu, labiekārtošanu ir šo cilvēku rokās. Minētās problēmas ir cieši saistītas ar savstarpējo komunikāciju - spēju vienoties savā starpā, atrast labāko risinājumu dzīves telpas labiekārtošanai un finanšu izdevumiem. Tomēr jāatzīst, ka savstarpēja vienošanās bieži vien netiek panākta. Iedzīvotāji šajās teritorijās ir ekonomiski aktīvi, pārsvarā strādā Rīgā un veic dažādas citas nepieciešamās aktivitātes – iepirkšanos, izklaidi, sporto utt., Rīgā. Bieži vien šie cilvēki ir mazāk saistīti ar sava ciema centru nekā ar Rīgu, jo visa viņu dzīve notiek Rīgā.

Viena no respondentēm, kas Katlakalnā dzīvo un strādā vairāk nekā 20 gadus, atzina, ka: *“Ir vietējie iedzīmtie, kam šī vieta ir ļoti augstā vērtē. Un cilvēki varbūt pat drusciņ īpatnēji ar izteikti tādu lepnumu par savu vietu. Tad ir jaunienācēji, kas pamazām piesaistās šai vietai, un izjūt šo vietu kā vērtību. Un ir tādi jaunie apmulsušie, kas ir šeit uzbūvējuši to māju, bet viņam vēl ir jāiedzīvojas”* (intervija nr.45.). Šis citāts labi atspoguļo it kā vienas administratīvas teritorijas – viena ciema, dažādo cilvēku ieinteresētību un attieksmi pret teritoriju. Tā skaidrojama ar iepriekš minēto dažādo nodzīvoto gadu skaitu un atšķirīgajām vajadzībām teritorijā.

Sadzīviskas situācijas, piemēram, kanalizācijas un ceļu apsaimniekošanas nepieciešamība, zādzību uzliesmojums vieno iedzīvotājus kopīgo risinājumu meklēšanā. Jaunajos „pļavu ciemos” vietām veidojas arī draudzīgas kaimiņattiecības, pasvītrotot to iedzīvotāja saka: *„nav tā, ka 100% visus zin, bet man, piemēram, somā ir sarakstiņš ar telefonu numuriem”*. Turpinot par neformālajām aktivitātēm apkaimē iedzīvotāja piezīme, ka *” izņemot bērnu kristīšanu un kopīgu jubileju svinēšanu”* tiek *„rīkotas talkas, rekreācijai sakopta nelielā teritorija pie Olektes, pēc vienošanas tiek pieskatīti bērni, turklāt vienā privātmājā ir organizēts neformālais bērnu dārzs, kur nelielu bērnu grupu pieskata viena no māmiņām. Apkaimē ir sava vietēja friziere, vietēja manikīra meistare, notāre, jurists, ogļu vecis, kas apgāda visus kaimiņus ar dārza piknikiem nepieciešamajām oglēm”* (intervija nr.55.). Tas nozīmē, ka šajās jaunapgūtajās dzīvojamajās teritorijās lielāka nozīme ir neformālajiem tīkliem, kopīgas lietas tiek izdarītas, balstoties uz savstarpēju pazīšanos. Šīs attiecības un grupas netiek padarītas formālas – tās nefunkcionē kā oficiālas organizācijas, līdz ar to tās var apzināt un izpētīt tikai iedziļinoties konkrētajā sabiedrībā un teritorijā.

Kopumā analizējot teritoriālos un sociālos apstākļus izpētes teritorijās, tiek apstiprināta to ciešā saikne ar šajās teritorijās dzīvojošo sabiedrību. Teritorijās nomainoties iedzīvotājiem vai ienākot jauniem, mainās šeit dzīvojošās sabiedrības paradumi. Iedzīvotāji, kas paaudzēs dzīvojuši vienā vietā, nes līdzīgi vēsturisku redzējumu un sapratni par vietējo identitāti, savstarpējo attiecību veidošanu, vietējo

kultūru. Teritorijās, kur nav šīs paaudžu pieredzes, attieksme pret savu dzīvesvietu veidojas sakņota laikā, kad dzīvojamais rajons/apkaime plānota un attīstīta. Dzīvojamā rajona plānošanas laiks un konkrētā laika izpratne par piemērotu dzīvesvietu reprezentējas arī pašā dzīvojamajā rajonā – plānotajās telpās konkrētai izmantošanai, izmantotajos materiālos, arhitektūrā utt.

3.2.2. Teritoriālo kopienu pazīmes un tipi

Līdzīgi kā pētījumos, kas tika analizēti 1.nodaļā, teritoriālās kopienas Rīgā tiek analizētas, balstoties uz trīs dimensijām – kopīgu teritoriju, saiknēm un mijiedarbību. Kopīgā teritorija attiecas uz teritoriju, ko kopienas iedzīvotāji apdzīvo. Tā var būt dažāda mēroga (gan „vietēja” mēroga, gan mazākas) un iedzīvotāji pār to var izjust dažāda līmeņa atbildību, kas visdrīzāk atspoguļojas viņu darbībās telpā. Kopīgās saiknes visbiežāk ir saistītas ar kopīgajām darbībām savā teritorijā – sakopšanu, labiekārtošanu, aizsargāšanu. Dažreiz tās saistītas ar teritorijai nepiesaistītām interesēm. Savukārt iedzīvotāju savstarpējā mijiedarbība attiecas uz interpersonālo komunikāciju, kas parasti notiek vai nu daļēji publiskajā telpā vai pie iedzīvotājiem mājās, bet retos gadījumos arī publiskajā telpā. Balstoties uz trīs minēto pazīmju intensitāti, to nozīmīgumu kopienas dzīvē, kā arī attiecībām ar citām pazīmēm, autore ir izdalījusi teritoriālo kopienu tipus Rīgā (tabula 3.1.). Jāpiemin, ka kopienu tipi izdalīti ne tikai formālajām teritoriālajām kopienām (piemēram, teritoriālajām kopienām, kas nodibinājušas NVO), bet arī neformālajām kopienām, kas tika identificētas pētījumā.

3.1.tabula.

Teritoriālo kopienu tipi Rīgā un to galvenās raksturojošās pazīmes (veidojusi autore, balstoties uz pētījumā iegūtajiem datiem)

Teritoriālo kopienu tipi	Teritoriālo kopienu raksturojošās galvenās pazīmes
Saimnieciskā kopiena	Kopiena balstīta uz daļēji publisko telpu, tās labiekārtošanu, par ko rūpējās cilvēki, kas dzīvo tai blakus.
Riska faktoru kopiena	Kopiena balstīta uz savas vai tuvumā (apkaimē) esošas teritorijas vai objekta apdraudējumu. Iedzīvotāji apvienojas, lai cīnītos „par” kaut ko vai „pret” kaut ko.
Pasākumu kopiena	Kopiena balstīta uz kopīga pasākuma, notikuma organizēšanu.
Interesu kopiena	Kopiena balstīta uz kopīgām interesēm, kas nav tieši saistītas ar kopīgo teritoriju. Tās var veidoties uz dažādu sociālo tīklu bāzes, piemēram, kopīgu skolu.
Ikdienas komunikācijas kopiena	Kopiena balstīta uz ikdienas komunikāciju – parasti sasveicināšanos, īsām sarunām, visdrīzāk tuvāko kaimiņu starpā. Šāda tipa kopiena var pastāvēt pati par sevi vai funkcionēt kā pamats citu tipu kopienām.

Teritoriālo kopienu tipi atspoguļo galveno mērķi, kāpēc teritoriāla kopiena ir izveidojusies. Teritoriālo kopienu var raksturo viens no tiem vai arī vairāki tipi

vienlaicīgi, t.i., kopiena var funkcionēt dažādos virzienos ar dažādiem mērķiem. Zemāk tiks minēti divi piemēri.

Pagalma kopiena Kalnciema ielā Āgenskalnā. Pagalma kopienā iesaistīti viena pagalma iedzīvotāji no divām ēkām – fasādes ēkas un pagalma ēkas. Pagalms ir norobežots ar žogu, taču nav noslēgts – tajā no ielas var brīvi ieiet. Kopiena balstīta uz vienā no dzīvokļiem dzīvojoša pāra iniciatīvu sakopt un labiekārtot daļēji publisko telpu – kāpņu telpu un pagalmu: *“Stimuls ir tas, ka mums patīk dzīvots skaistā, sakārtotā vidē un viss(...) faktiski tās visas idejas nāk no mums. Tālāk ejam pie kaimiņiem, runājam - gribat, negribat? Nu „gribam” parasti, un tad jau viss notiekās”* (intervija nr.5). Kopiena veidojusies pamazām, šim pārim uzrunājot kaimiņus, piedāvājot labiekārtošanas variantus un pašiem šos darbus darot, t.sk., ēkas renovācija (ar Rīgas Domes atbalstu), kāpņu telpas remonts, pagalma norobežošana, puķu dobju iekopšana, cīņa ar namu apsaimniekotāju par neizdarītiem darbiem u.c. Kopienai ir izteikts līderis (vienā no dzīvokļiem dzīvojošs pāris) un atbalstītāji, kas radušies pamazām, redzot, ka darbi izdodas un ēka tiešām kļuvusi sakoptāka. Kopienas līderi kopējā labuma vārdā iegulda gan laiku, gan darbu, gan finanšu resursus, bet pārējie kaimiņi – finanšu resursus. Visi pagalma kaimiņi pazīst viens otru, sasveicinās un sarunājas, parasti par savu kopīgo telpu. Komunikācija ar kaimiņiem notiek gan daļēji publiskajā telpā – pagalmā un kāpņu telpā, gan dzīvokļos. Kopiena ir izteikts saimnieciskās kopienas piemērs, kurā, protams, neiztikt bez ikdienas komunikācijas. Atsevišķās kopienas darbībās parādās arī pretdarbība – cīņa ar namu apsaimniekotāju. Tātad šajā teritoriālajā kopienā atspoguļojas trīs kopienu tipu iezīmes, no kurām izteikti dominē saimnieciskās kopienas tips.

Pilnīgi atšķirīgs ir piemērs par nesen bijušu, bet vairs neeksistējošu unikālu **Smiļģa ielas (Dārtas ielas) kopienu** Āgenskalnā. Kopienu teritoriāli raksturoja noteikta tikšanās vieta – kafejnīca/veikaliņš „Dārta” Smiļģa un Augļu ielas stūrī. Nosaukums veikaliņam atspoguļo iepriekšējo Smiļģa ielas nosaukumu, kas līdz 1966.gadam bija Dārtas iela. Kafejnīca/veikaliņš bija vietējas nozīmes un funkcionēja ne tikai kā preču iegādes vieta, bet arī kā komunikācijas un interešu kopienas tikšanās vieta. Šī kopiena izveidojās sagādīšanās pēc, kad kafejnīcas saimnieks un daži tuvējie Āgenskalna iedzīvotāji pamazām atklāja kopīgas intereses: *„Sanāksšanas vietu raksturoja bohēmiska gaisotne, ar to saprotot atraisītību, asprātību, domu apmaiņu. Tā bija sava veida interešu kopība. Bet reāli – tie bija pastāvīgie kafejnīcas viesi; nav runa par pārmērīgu alkohola lietošanu. Šai kopienai, atšķirība no gadījumiem, kad veči satiekas iedzert aliņu, bija vēl kas cits – esperanto, vēsture, literatūra...Kopienu raksturoja neformāla gaisotne – nekādas biedru naudas, tikšanās no gadījuma uz gadījumu..Nebija arī sociālās šķirošanas – visi kopā – kāds, kam interesē, kāds, kas grib uzzināt, kāds – kas pastāstīt. Liela loma – cilvēka pieredzei, dzīvesstāstiem”* (intervija nr.7). Kopienu raksturoja spontanitāte, tikšanās no gadījuma uz gadījumu. Šajā piemērā var runāt par interešu kopienu, kurā lielu nozīmi spēlē teritoriālais aspekts – gan fakts, ka kopienai bija noteikta tikšanās vieta, gan fakts, ka tajā iesaistījās tuvējās apkārtnes iedzīvotāji ar līdzīgām interesēm. Līdz ar tikšanās vietas izzušanu, jo konkurences dēļ kafejnīca bija jāslēdz, izbeidzās arī kopiena. Kopienas

veidošanās balstīta uz ikdienas komunikāciju – vispirms ar kafejnīcas saimnieku, vēlāk ar citiem apmeklētājiem, laika gaitā tā bija kļuvusi par interešu kopienu.

Minētajos divos kopienu piemēros atklājas dažādi teritoriālo kopienu tipi – viena ir izteikta saimnieciskā kopiena, bet otra – interešu kopiena. Vienlaicīgi šajās kopienās atklājas dažādas vajadzības – saimnieciskā kopiena funkcionē teritorijas sakopšanai un labiekārtošanai, t.i., savas apkārtējās vides sakārtošanai, savukārt interešu kopienai nav izteikts sasniedzamais mērķis, tā vairāk darbojas kā process interesantākai, patīkamākai ikdienas dzīvei savā apkaimē (tabula 3.2.). Abās kopienās būtisku lomu spēlē teritoriālais aspekts.

3.2.tabula

Mērķa un procesa teritoriālo kopienu pazīmes un kopienu tipi, kas tās raksturo (veidojusi autore, balstoties uz pētījumā iegūtajiem datiem)

Mērķa kopiena	Procesa kopiena
Kopiena orientēta uz konkrētu mērķu (kas saistīti ar teritoriju) sasniegšanu; Iniciatīvas izriet no kopienas mērķa; Bieži – kopienas darbība saistīta ar riska faktoru pārvarēšanu; Kopienas struktūra: iniciators (līderis); darba grupa; atbalstītāji/sekotāji.	Kopiena kā ikdienas dzīves daļa; Kopiena kā kvalitatīvas dzīves telpas raksturotāja; Kopienā nav izteiktu līderu, mērķu.
Kopienu tipi (balstīti uz 3.1.tabulu)	
Saimnieciskā kopiena	Interešu kopiena
Riska faktoru kopiena	Ikdienas komunikācijas kopiena
Pasākumu kopiena	

Balstoties uz izpētītajiem piemēriem, autore ir izdalījusi divus kopienu veidus pēc to darbības principa – mērķa kopiena jeb uz mērķi orientēta kopiena un procesa kopiena (3.2.tabula). Nosaukumi skaidri iezīmē kopienas darbības principu – mērķa kopienas funkcionē, lai sasniegtu konkrētus nospraustus mērķus, un pēc mērķa sasniegšanas tajās vai nu tiek nosprausts nākamais mērķis (tas var notikt arī paralēli iepriekšējā mērķa sasniegšanai) vai arī kopiena savu darbību beidz. Pēc tam tā iespējams funkcionē kā ikdienas komunikācijas kopiena. Savukārt procesa kopienām nav noteikta mērķa, tās darbojas, lai radītu patīkamāku, interesantāku ikdienas dzīvi un tām, atšķirībā no mērķa kopienām, nav izteiktas kopienas struktūras ar līderi un sekotājiem/atbalstītājiem. Atbilstoši mērķa kopienu parasti raksturo saimnieciskās, pret darbības vai pasākumu kopienu tipi, savukārt procesa – interešu un ikdienas komunikācijas kopienu tipi.

Kopumā Rīgā pēc teritoriālo kopienu raksturojošām pazīmēm – kopīgas teritorijas, saiknēm un savstarpējās mijiedarbības ir izdalīti pieci kopienu tipi, kurā minētās pazīmes izpaužas ar dažādu intensitāti un atšķirīgām savstarpējām attiecībām. Šie kopienu tipi - saimnieciskā kopiena, riska faktoru kopiena, pasākumu kopiena, interešu kopiena un ikdienas komunikācijas kopiena, raksturo teritoriālo kopienu dažādību Rīgā. Pēc teritoriālās kopienas funkcionēšanas veida tiek izdalītas mērķa

kopienas un procesa kopienas, kur būtiskākās atšķirības atklājas gan kopienas darbībā, gan struktūrā – uz mērķi orientētās kopienas funkcionē noteiktu mērķu sasniegšanai un tām ir izteikts līderis/iniciators un atbalstītāji, sekotāji, kamēr procesa kopienām nav izteiktu mērķu un līderu.

3.2.3. Teritoriālo kopienu veidošanas ietekmējošie faktori Rīgā

Teritoriālo kopienu veidošanās notiek dažādu faktoru ietekmē, to savstarpējās mijiedarbības rezultātā. Lai gan teritoriālo kopienu veidošanās apstākļi izpētes teritorijās ir atšķirīgi, ir iespējams runāt par pazīmēm un tendencēm, kas atklājas visās teritorijās. Analizējot izpētes teritorijās iegūtos datus, autore sastrukturējusi teritoriālo kopienu veidošanas ietekmējošos faktoros (tabula 3.3.). Šajā tabulā atainotas gan kopienu veidošanas ietekmējošās dimensijas – teritorija; iniciatīvas, līdzdalība, komunikācija, gan katru no dimensijām paskaidrojošo faktoru kopums.

3.3.tabula

Teritoriālo kopienu veidošanas ietekmējošie faktori Rīgā (veidojusi autore, balstoties uz citu pētnieku atzītiem faktoriem, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanas (1.3. tabulu) un šajā pētījumā iegūtajiem datiem)

Teritoriālie faktori	Iniciatīvas	Līdzdalība	Komunikācija
Apbūves mērogs	Atbildības	Spēja vienoties	Ikdienas
Pilsētvides plānojums	uzņemšanās Spēja uzņemties	Prioritātes un resursi (laika, finanšu)	komunikācija Interesu
Īpašumattiecības	līdera lomu, organizēt	Pretdarbība	komunikācija
Tikšanās vietas	Centieni īstenot	apdraudējumiem	Nepeiciešamība
Daļēji publiskā telpa	teritoriālās kopienas iniciatīvas	Aktivitāšu/pasākumu mērogs	sociālajām grupām pēc komunikācijas
	Sadarbība ar formālajām/pārvaldes struktūrām	Pozitīvie piemēri	Sociālie tīkli apkaimē

Kā redzams, 3.3.tabulā – teritoriālo kopienu veidošanas ietekmē četras dimensijas, savukārt 1.3. tabulā ir izdalītas divas dimensijas – teritoriālie un sociāli strukturālie faktori. Veicot pētījumu, autore secināja, ka Rīgas gadījumā apkaimju mērogā bieži būtiskāki par sociāli strukturālajiem faktoriem, ir faktori, kas saistīti ar iniciatīvu veidošanas un iedzīvotāju līdzdalību, tāpēc šīs dimensijas izdalītas atsevišķi. Šī atšķirība skaidrojama ar Rietumeiropā un ASV izdalītajiem pētījumiem, uz kuriem balstīta 1.3. tabula, savukārt post-sociālistiskajā telpā, kur pilsoniskās sabiedrības veidošanās procesi ir krasi atšķirīgi no Rietumu pasaules, arī iniciatīvu un līdzdalības kultūra ir atšķirīga un teritoriālo kopienu veidošanās gadījumā spēlē būtisku lomu. Konkrētāk visi 3.3.tabulā minētie faktori analizēti zemāk.

Teritoriālie faktori

Pilsētu studijās ir veikti daudzi pētījumi par to, kā apkārtējā vide ietekmē vietas izjūtu, rīcību telpā (piem., Yancey 1971, Grannis 1998, Kuo et.al. 1998). Šajos pētījumos iegūtie rezultāti norāda uz visdažādākajiem vides aspektiem, kas varētu ietekmēt indivīdu savstarpējo attiecību veidošanos, komunikāciju, taču vienlaicīgi tie mēdz būt pretrunīgi. Piemēram, ir pētījumi, kas pierāda, ka zaļo zonu esamība pilsētvidē veicina ciešāku kaimiņu savstarpējo saikņu veidošanos (Kuo et.al. 1998). Tajā pašā laikā pētījumā, kurā tika salīdzināta sociālā mijiedarbība divās apkaimēs ar atšķirīgu zaļo zonu daudzumu, atšķirības sociālajā mijiedarbībā netika identificētas (Brunson 1999, citēts Sullivan, et.al 2004). Autores pētījumā teritoriālo faktoru dimensija identificēta caur apkārtējās vides faktoru ietekmi uz teritoriālo kopienu veidošanos – apkārtējās vides (ēku, ielu, u.c.) mērogu, teritorijas plānojumu un daļēji publiskās telpas, kā arī tikšanās vietu esamību izpētes teritorijās.

Apbūves mērogs attiecas uz apkārtējo objektu mērogu – ēku stāvu skaitu, ielu platumu un intensitāti, kam savukārt ir tieša ietekme uz iespēju notikt t.s. pasīvajiem un aktīvajiem ikdienas kontaktiem. Pasīvie kontakti attiecas uz savstarpēju atpazīšanu bez- komunikācijas kontaktu rezultātā, t.i., atrodoties ārpus privātās telpas, iedzīvotāji, kas viens otru regulāri redz, sāk atpazīt pēc sejas, sāk sveicināties, uzsākt sarunu utt.

Apbūves mērogs ietekmē iedzīvotāju skaitu, kas atrodas ārpus privātās telpas un līdz ar to arī pasīvos un aktīvos kontaktus. Jo ēkas ir augstākas, jo tajās ir vairāk dzīvokļu un iedzīvotāju, jo vairāk cilvēku atrodas ārpus privātās telpas – kāpņu telpā, pagalmā, uz tuvējās ielas vai veikalā.

„Nu, cik es komunicēju ar cilvēkiem uz ielas, pārsvarā pārdevējiem, viņas, manuprāt, ir tādas runīgākas nekā, piemēram, centrā. Par cik te arī tas cilvēku loks ir ierobežotāks, vairāk vai mazāk citus pazīsti. Tirgū arī jau tevi atpazīst. Es eju pirkt olas pie vienas konkrētas pārdevējas, kartupeļus pie citas. Ā, tagad tajā Straupes veikaliņā, kas ir Nometņu ielā, tur arī jau pirmajā dienā, kad es iegāju, pārdevēja atplauka smaidā, tā mēs arī katru reizi aprunājamies” (intervija nr. 11).

Šajā piemērā no Āgenskalna apkaimes iedzīvotāja min, ka pazīst cilvēkus pēc sejas, tirgū un veikalā ar pārdevējām veidojas personisks kontakts, jo pārdevējas klientus atpazīst, ievēro un atceras. Šādas iezīmes, piemēram, neatklājas lielmēroga dzīvojamajā rajonā Mežciemā. Pirmkārt, tur iedzīvotāji pasīvo kontaktu rezultātā, atpazīst pārsvarā savas kāpņu telpas kaimiņus. Otrkārt, šajā teritorijā praktiski nav vietējo mazo veikaliņu, kafejnīcu kur varētu notikt vietējam mērogam atbilstoša komunikācija.

Apbūves mēroga ietekme uz teritoriālo kopienu veidošanos atklājas arī izpratnē par to, kas ir kaimiņš. Iedzīvotājam no deviņu stāvu ēkas ir daudz vairāk potenciālo kaimiņu no viņa kāpņu telpas, no viņa mājas un blakus ēkām nekā mazstāvu dzīvojamo ēku iedzīvotājam. Tādējādi arī kaimiņu attiecības veidojas atšķirīgas. Piemēram, lielmēroga dzīvojamajās ēkās par kaimiņiem tiek uzskatīti iedzīvotāji no blakus dzīvokļiem vai no tās pašas kāpņu telpas. Iedzīvotāji pazīst daļu no savas kāpņu telpas iedzīvotājiem, ciešāki kontakti veidojas starp viena stāva kaimiņiem,

savukārt vienas ēkas citu kāpņutelpu iedzīvotāji ir tikpat sveši kā citu ēku iedzīvotāji. Mazstāvu dzīvojamajos rajonos kaimiņi ir iedzīvotāji, kam ir kopējs pagalms, dažkārt – kopēja iela vai kvartāls.

„Āgenskalns pats ir humāns rajons – mājas humānā augstumā. Cilvēks, kas dzīvo kaimiņu ielā ir kaimiņš. Te tie mērogi sajūk” (intervija nr. 7).

Kā īpašs vides aspekts, kas saistīts gan ar ēku mērogu, gan ēku plānojumu, kas neveicina kaimiņu pazīšanu un ikdienas komunikāciju lielmēroga dzīvojamajos rajonos, jāmin lifti. Padomju laika ēkās lifti ir pietiekami mazi, lai tajos neapspiežoties būtu vieta vien pāris cilvēkiem. Kaimiņi nesatiekas, jo tikai tad, kad viens ar liftu ir nokļuvis līdz sev nepieciešamajam stāvam, liftu sāk izmantot cits. Līdz ar to kaimiņu pazīšana vaigā, kas ir pirmais solis uz gadījuma rakstura komunikāciju, ir zema.

Līdz ar izpratni un sajūtām par kaimiņiem, kā arī pazīstamo cilvēku loku tuvējā apkārtnē, atklājas apbūves mēroga ietekme uz vietējām **tikšanās vietām** t.sk. „trešajām vietām” (Oldenburg 1989), kas spēlē nozīmīgu lomu kopienu veidošanā. Autore izpētes teritorijās no oficiālām vietām kā „trešās vietas” atklājas kafejnīcas un vietēja mēroga veikaliņi. Kafejnīcas kā tikšanās vietas, kurās nozīmīgu lomu spēlē fakts, ka cilvēki, kas tās apmeklē un īpašnieki vai kafejnīcu darbinieki ir iepriekš redzēti, pazīstami pēc izskata vai pat tuvāk pazīstami.

„Kafejnīcas Āgenskalnā baigā lieta ir. Viņas taču ir pilnīgi savādākas. Nu es nezinu, es neesmu citos rajonos bijusi, bet salīdzinot ar centra kafejnīcām pilnīgi savādāk(...)Viņām nav tas glamūrs, vai kā, lai to nosauc, kas man īpaši nepatīk. Viņām, nezinu, kā lai to nosauc, atmosfēra tāda mājīga. Ka tu ieej kafejnīcā, tad tu jūties, ka tu esi atnācis pie cilvēka mājās” (intervija nr.3).

Pazīšanās notiek atkārtotu pasīvu vai aktīvu kontaktu rezultātā, taču lielmēroga dzīvojamajā rajonā Mežciemā „trešo vietu” loma savstarpējā komunikācijā neatklājas, jo iedzīvotāji, kas potenciāli varētu apmeklēt kafejnīcas, dara to citās apkaimēs (visbiežāk Rīgas centrā). Uz to norāda arī kafejnīcu nelielais skaits Mežciema apkaimē – kopā 5 kafejnīcas/bāri. Savukārt Āgenskalna apkaimē kafejnīcu skaits, t.sk., ar regulāriem apmeklētājiem, it īpaši Nometņu ielā, ir ievērības cienīgs (piemēram, Nometņu ielā kopumā ir 11 kafejnīcas/bāri), bet Mežaparkā kā apkaimes iedzīvotāju tikšanās vieta ārpus mājām funkcionē viena kafejnīca – „Gustavs Ādols”. Pārējās apkaimes kafejnīcas, kas izvietotas Zoodārza un pie Ķīsezera tuvumā, vairāk funkcionē kā vietas atbraucējiem no citām apkaimēm.

Kā jau tika minēts, kā „trešās vietas” pētījuma apkaimēs atklājas arī vietējie veikaliņi, kam ir ne tikai produktu pārdošanas funkcija (kā tas ir lielveikaliem), bet arī sociāla funkcija. Mazie veikaliņi mēdz funkcionēt kā apkaimes jaunumu nodošanas vietas. Piemēram, Mežaparkā vietējā pārtikas veikaliņā tika atstāta parakstu vākšanas mape, līdz ar to, tā klienti varēja parakstīties pret nekustamā īpašuma nodokļu celšanu.

„Kaut gan, tagad, kad pret nodokļiem ir parakstīšanās, tad veikaliņā ļoti daudz šie paraksti tiek savākti tai vienā veikaliņā. Uz palodzes nolika, un tur pārdevēja ir, kas var parunāties, šī mazo veikaliņu neatsveramā loma, ka šeit nav lielveikals, ko es kategoriski būtu pret (...) tā ir degradācija attiecībā un produktu kvalitātei, tur nav

pārdevēja, kas pateiks, jā, lūk, šitais siers man atnāca baigi garšīgs, nogaršojiet šito te sieru. Lielveikalā nekad mūžā. Nu tur kaimiņš, blakus pircējs teiks „tas siers ir labs”, bet te veikaliņā ir tās sarunas, ka cilvēki vispār sāk runāt, vai turpina kaut cik runāt” (intervija nr. 15).

Pētījumā tika identificēti arī īpaši gadījumi, kad teritoriāla kopiena veidojas ap šādu „trešo vietu” – piemēram, 3.2.2. nodaļā minēto kafejnīcu „Dārta”, kas izveidojās kā tikšanās vieta interešu kopienai, kurā pulcējās iedzīvotāji no tuvējās apkārtnes, un kura bija atvērta arī citiem interesentiem. Šajā kopienā tieši tikšanās vietai ir īpaša loma, jo pēc kafejnīcas slēgšanas, kopiena izzuda.

Kā tikšanās vietas apkaimēs funkcionē ne tikai šim mērķim paredzētas vietas. Minētās „trešās vietas” saistās ar noteiktiem finanšu resursiem, kas ne visām sociālajām grupām – jauniešiem un pensionāriem, ir pieejami. Tieši šīm sociālajām grupas, līdzās maziem bērniem un viņu vecākiem, ir tās, kurām ikdienas kontakti apkaimē ir būtiski, jo tās ir mazāk mobilas par darbības vecuma iedzīvotājiem. Neparedzētas tikšanās vietas izmanto jaunieši, kuriem kā sociālajai grupai ir īpaši svarīgi nozust no pieaugušo acīm un darīt savas lietas. Piemēram, Mežciema apkaimē šāda vieta ir neuzbūvētais Dzemdību nams, Mototrāse.

Kaimiņu tikšanās ar mērķi izrunāt un vienoties par saimnieciskiem jautājumiem visbiežāk notiek **daļēji publiskajā telpā** – uz ielas, pagalmā, kāpņu telpā. Lai gan Zvirgzdiņš daļēji publisko telpu definē kā ārtelpu ar noteiktām iezīmēm (skat. 1.1.2.nodaļu), autore negribētu pus publisko telpu ierobežot ar ārtelpu, jo faktiski tā var atrasties arī iekštelpās, piemēram, kāpņu telpa. Daļēji publiskā telpa ir būtiska kopienas veidošanās procesā, jo tā ir vieta, kur kaimiņiem tikties, iepazīties, ko apstiprina arī Flemings ar kolēģiem (Fleming, Baum and Singer, 1985), norādot, ka noteiktas indivīdu grupas kopīgā telpa (e.g., vienas ēkas kaimiņiem tas ir pagalmi), ir svarīgākā šo cilvēku tikšanās un ikdienas kontaktu vieta.

Šajā pētījumā spilgti iezīmējās, ka daļēji publiskā telpa ir telpa, kurā ne tikai tikties iedzīvotājiem, bet arī telpa, par kuru kopīgi rūpēties un būt atbildīgiem. Tieši ar daļēji publiskās telpas sakopšanu un labiekārtošanu ir saistītas dažādas saimniecisko kopienu iniciatīvas – daļēji publisko pagalmu sakopšana, labiekārtošana, kāpņu telpu remonts, vienošanās par velosipēdu, bērnu ratiņu u.c. lietu turēšanu kāpņu telpā, pagrabu tīrīšana u.c.

Savukārt apbūves mērogs kā kopienu veidošanos ietekmējošs faktors būtisks ir visu tipu kopienām – gan saimnieciskajām, riska faktoru un pasākumu – lai savāktos un vienotos par kopīgām lietām, gan interešu un komunikācijas – lai pasīvu kontaktu rezultātā iepazītos ar apkārtējiem iedzīvotājiem. Tikšanās vietas un to esamība spēlē būtisku lomu pasīvu kontaktu biežumam un līdz ar to – apkārtējo iedzīvotāju pazīšanai vaigā, komunikācijas uzsākšanai.

Iniciatīvas, to īstenošana

Lai pilsētā veidotos teritoriālās kopienas, it sevišķi uz mērķi orientētās, ir jābūt noteiktām iniciatīvām no iedzīvotāju vidus – idejām, kas saistītas ar tuvējo apkārtni un kas ir aktuālas vairākiem šīs teritorijas iedzīvotājiem. Iniciatīvas īstenojot iedzīvotāji savstarpēji sadarbojas, iepazīstas. Daudzos gadījumos iniciatīvas ir

saistītas ar dažāda mēroga apkārtējās teritorijas sakopšanu, labiekārtošanu – sākot no mājas kāpņu telpas tīrīšanas, pagalmu sakopšanas līdz teritoriālo kopienu nevalstiskajām organizācijām, kas var pārstāvēt noteikto teritoriju plašākā – pilsētas mērogā, un aizstāvēt tās intereses, iesaistīties pilsētas attīstības procesos.

Konkrētas iniciatīvas nāk no atsevišķiem iedzīvotājiem, kas ir aktīvi, spēj pulcēt ap sevi citus tuvējās apkārtnes iedzīvotājus un aizraut viņus ar savām idejām. Iniciatīvu rašanās sākas ar atbildības uzņemšanos par apkārtējo teritoriju. Iniciatīvu īstenošana notiek, piesaistot citus iedzīvotājus, organizējot tos ap iniciatīvu, kā arī plašākā mērogā – sadarbojoties ar pārvaldes institūcijām.

Attiecībā uz **atbildības uzņemšanos** par savu tuvējo apkārtni, šajā gadījumā ar to saprotot gan daļēji publisko telpu, gan plašāka mēroga vietēju teritoriju – apkaimi, iedzīvotājus var iedalīt divās lielās grupās: 1) iedzīvotāji, kas uzskata, ka tuvējā apkārtne viņi ar savu rīcību kaut ko var ietekmēt un mainīt; 2) iedzīvotāji, kas uzskata, ka paši vai kopā ar kaimiņiem nevar neko izmainīt, tāpēc gaida, kādas būs ietekmes no malas. Iemesli, kas likuši būt vienas vai otras grupas ideju atbalstītājiem ir dažādi – tā ir gan personiska saskare ar konkrētu apkaimes vai kaimiņu projektu izdošanas/neizdošanas, gan novērotie procesi sabiedrībā un pilsētvidē. Līdzīgi un arī papildinoši minētajam skaidrojuma, Hovards ir atzinis, ka Post-sociālistisko valstu iedzīvotāji neiesaistās aktivitātēs, jo neuzticas brīvprātīgo organizācijām (piemēram, NVO) savas Padomju laika pieredzes dēļ – personīgi nepazīstamiem cilvēkiem nedrīkst uzticēties (Howard 2003).

Iedzīvotāji, kas netic, ka paši vai kopā ar kaimiņiem var kaut ko darīt apkārtējās vides labā mēdz uzskatīt, ka par apkārtējo telpu viņi nav atbildīgi, bet ir atbildīgs kāds cits – sētnieks, apsaimniekotājs, pilsēta.

Atbildības uzņemšanās ir cieši saistīta arī ar daļēji publisko telpu – telpu, kuru noteiktas teritorijas iedzīvotāji izjūt kā savējo, kurā viņi ir ja ne fiziski, tad sajūtu līmenī - „saimnieki”; telpu par kuras kārtību, izskatu un iekārtojumu var vienoties ar citiem šīs daļēji publiskās telpas pārstāvjiem un to ievērot. Ja nav šādas daļēji publiskās telpas, iedzīvotājiem nav piederības sajūtas noteiktai teritorijai ārpus privātās teritorijas, kā arī ir sarežģītāk izmainīt esošos paradumus attiecībā pret apkārtējo vidi, jo nenotiek vienošanās ar citiem telpas izmantotājiem.

„Es te kādreiz esmu uzņēmusies..es eju staigāt ar suni, uzvilku cimds un visus šitos papīrus te lasīju. Bet tas ir bezjēdzīgi. Nākošā dienā atkal viss tāpat ir. Atmetu ar roku..” (Intervija nr.25)

Šajā citātā spilgi iezīmējas individuālas rīcības/iniciatīvas sekas publiskajā telpā – iedzīvotājam, kurai publiskajā pastaigu telpā ir vēlme savākt atkritumus un cerība, ka tie tur vairs neparādīsies, iniciatīva tiek apslāpēta ar atkārtotu piesārņošanu. Līdzīgi citu iedzīvotāju negatīve kļūst atbildīgiem par apkārtējo vidi un savu rīcību tajā, atklājas arī situācijās, kad iniciatīvā ir iesaistījies ne tikai viens, bet vairāki apkaimes iedzīvotāji. Tomēr sociālās vides negatīve pieņemt izmaiņas, atstāj sekas arī uz šo iniciatīvu publiski pieejamā telpā, konkrētajā piemērā – kapos.

„Un viss tas beidzās ar to, ka es sapratu, ka ar šādu iniciatīvu var panākt būtisku stāvokļa uzlabošanu, bet, ja vide tam nav gatava - sociālā vide, tad tas ir jūras smaltīšana ar duršlaku(...)Jo pēc tiem diviem gadiem, pagāja vasara,

1.septembrī (...) pēc skolas pēdējā zvana (...) visi tie salīmētie pieminēkli, viss tas bija gar zemi”. (Intervija nr.10.)

Atbildības uzņemšanās par apkārtējo vidi izpētes teritorijās atklājas divos līmeņos: pirmkārt, tā ir saimnieciskā atbildība par vietējo vidi – labiekārtošana, sakopšana u.c, kas visbiežāk attiecas uz daļēji publisko telpu un visbiežāk saistīta ar saimnieciskās teritoriālās kopienas tipu. Otrkārt, tā ir atbildība par plašāka mēroga teritoriju, kas tiek ietekmēta/mainīta no ārpuses – Rīgas pilsētas puses. Ja šīs ietekmes ir iedzīvotājiem nepieņemamas, tad pret tām efektīvi var darboties iedzīvotāju kopums, kas pārstāv noteikto teritoriju un tās iedzīvotāju intereses.

Kā atklājas iepriekšējos piemēros no intervijām ar apkaimju iedzīvotājiem – lai veidotos teritoriāla kopiena ar līdzīgu attieksmi pret apkārtējo vidi, nepietiek tikai ar individuālām iniciatīvām. Ir nepieciešami arī cilvēki/iniciatori, kam ir **spēja uzņemties līdera lomu** un **organizēt** ap savu ideju arī citus tuvējās apkārtnes iedzīvotājus, t.i., vajadzīgas ne tikai idejas, bet arī to īstenotāji un organizētāji, kuru loma īpaši spilgti iezīmējas uz mērķi orientētajās teritoriālajās kopienās. Tieši īstenotāju nevis ideju vai vajadzību trūkums atspoguļojas nākamajā piemērā no lielmēroga dzīvojamā rajona Mežciemā.

„Mums tur tā māja, saimniekošanas pārņemšanas neizdevās, jo cilvēki neatbalstīja. Bet cilvēkiem taisnība ir, tādu mazu māju nevar paši apsaimniekot, 30 dzīvokļi. Mums tā māja tāda atturīga. Tagad arī skatos pa logu – saka, vajadzētu taču izcirst..viņš arī nāk no laukiem un tur ir tā – ir kādam kāda problēma, sanāk visi kaimiņi kopā un izdara. Kad es dzīvoju Rīgā vecajās mājās, tad arī bija. Ja vienam bija kāda problēma, sanāk visi kaimiņi – krievi, poļi, latvieši, čigāni, kopā, un problēmu atrisina. Bet šeit nē(...)nav cilvēku, kas to organizētu. Varētu taču visi vīrieši, visiem tak ir mašīnas – sanākt vienu dienu un to sniegu notīrīt, lai ir kur likt mašīnas. Tas nozīmē, ka vienam ir jāuzņemās, kas staigātu pa dzīvokļiem un to organizētu. Bet to taču neviens negrib darīt, katrs aizņemts ar savu dzīvi” (Intervija nr. 36).

Līdzīgi piemēri par organizētāja trūkumu tika identificēti visās izpētes teritorijās. Šāda situācija skaidrojama ne tikai ar spēju uzņemties līdera lomu, bet arī ar nepieciešamību pēc konkrētās problēmas risinājuma vai idejas īstenošanas. Tajā pašā laikā visās izpētes teritorijās tika identificētas situācijas un piemēri ar iniciatīvu īstenošanu un izteiktiem līderiem, kas šīs iniciatīvas vada un pulcē ap sevi darba grupu un atbalstītājus. Šie līderi mēdz īstenot ne tikai vienu savu ideju, bet vairākas. Viņi uzrunā apkārtējos un aicina iesaistīties – ar laika, finanšu, zināšanu resursiem.

„Stimuls ir tas, ka mums patīk dzīvots skaistā, sakārtotā vidē un viss. Un to mēs arī darām – aiztaisām durvis ciet, ar kodu atslēgām, sastādām puķes, lai mums skaistas puķes zied vasarā, uztaisām sētu, lai mums sunīši nenāk čurāt(...)Faktiski tās visas idejas nāk no mums. Tālāk ejam pie kaimiņiem, runājam - gribat, negribat? Nu „gribam” parasti, un tad jau viss notiek(...)vīrs parasti tās tehniskās lietas, ja vajag – liek sētu, tīra jumtu. Es stādu puķes un faktiski es viena arī kopju tās puķes. Te visapkārt dobe un mums tur pie sāniem tie dzīvie koki. Pārējie ir piedalījušies finansiāli, bet tā kā tā ir mūsu ideja, es uzskatu, ka mums ir pienākums rūpēties par to iedomu vai izdomu augli, ko mēs esam radījuši” (Intervija nr.5.).

Šajā piemērā atspoguļojas viena pāra iniciatīva viena pagalma ietvaros Kalnciema ielā Āgenskalnā (šīs teritoriālās kopienas aprakstu sīkāk skatīt nodaļā 3.2.2.), ko kaimiņi pamatā atbalsta finansiāli. Taču ne vienmēr pietiek ar finansiālo atbalstu. Ir situācijas, kad daudz būtiskāks iniciatīvu īstenošanai ir tieši laika un ieguldītā darba atbalsts.

„Man šķiet, ka ir jābūt, kaut kādai viena divu cilvēku iniciatīvai, ja nav tādas krīzes situācijas, kuras ir jārisina. Un arī tad būs līdzīgi, ir jābūt kādam, no kā nāk tā enerģija ārā. Respektīvi, kurš pasaka to ideju. Mēs tur bijām kaut kādi astoņi, desmit cilvēki, kas tur nāca kopā pa vakariem. Un mēs tur runājām, pārspriedām, un domājām, kur dabūt naudu. Un sadalījām pienākumus” (Intervija nr.10.).

Ar spēju organizēt ap sevi apkārtējās teritorijas iedzīvotājus un uzņemties līdera lomu cieši saistīti ir **centieni īstenot teritoriālās kopienas iniciatīvas** – nepadošanās, atkārtoti mēģinājumi risināt problēmas gan teritoriālās kopienas iekšienē, gan sadarbojoties ar formālajām struktūrām – apsaimniekotāju, Rīgas domi un tās struktūrvienībām u.c. Lai pārvarētu šķēršļus, būtiska ir paļaušanās uz saviem un kopienas spēkiem nevis palīdzības gaidīšana no malas. Zemākie divi piemēri atspoguļo ticību saviem spēkiem un citiem teritoriālās kopienas pārstāvjiem, kam piemīt kopienai būtiskas kompetences, lai rastu problēmām risinājumu.

„Es nekad mūžā nepieļauju tādu domu, ka kaut kas neizdosies. Ir jau citos īpašumos problēmas, bet tad Alberts gāja vākt parakstus un tad cilvēki: „Ko tur var, tāpat neko neizdosies izdarīt...” Ar tādu attieksmi, protams, neko neizdarīs. Visiem tikai kraus, kraus, kraus uz galvas, kamēr sakraus un nospiedīs līdz zemei(...)Jā, nu jumtu mēs arī panācām!! Gājām, prasījām. Pilnīgi katra pozīcija ir izkarota vai izlūgta, vai panākta pašu spēkiem. Jo neviens jau cits...Kā citi tikai raud vai, vai, vai mums te..Nu tad ejiet kaut ko un dariet, savādāk nekā nebūs” (Intervija nr.5.).

Šajā piemērā iezīmējas noteikta mikronovietojuma un mikro sociālās vides nozīme iniciatīvu īstenošanā. Konkrētajā gadījumā tie ir divi novietojumi, kur vienā kopienas līdere ir pārliecināta par to, ka ir jādara, un tad daudz lietu izdosies sakārtot. Viņa ir pārliecināta par rezultātu, jo neskaitāmas reizes ir rakstījusi iesniegumus, sūdzības, gājusi un darījusi. Tai pašā laikā viņa salīdzinot min citu piemēru, kur viņas vīrs ir mēģinājis savākt parakstus noteiktas iniciatīvas īstenošanai, taču iedzīvotāji šajā vietā nav gatavi cīnīties par sev labvēlīgiem risinājumiem un netic, ka tas ir iespējams. Otrajā piemērā (skat.zemāk) teritoriālajai kopienai būtisku jautājumu risināšanai ne tikai kopienas mērogā, bet plašāk – sadarbojoties ar formālajām struktūrām, tiek meklēti kompetenti noteiktu profesiju pārstāvji kopienas iekšienē, kas būtu ieinteresēti palīdzēt un iesaistīties ar savām zināšanām.

„Tās Mežaparka vērtības, kas man patīk un kaimiņiem patīk, Rīgas pilsēta ļoti ietekmē caur saviem plāniem. Vai tas būtu Brīvības ielas dublieris vai Jaunais Mežaparks, vai Austrumu maģistrāle, un, ka viņa patiešām ļoti ietekmē, un tur ir tā motivācija, ka ir vajadzīgs spēks, ka ne tikai es, kas minimāli kaut ko saprot no pilsētplānošanas, ka ir vajadzīgs vēl kāds jurists, vēl kāds arhitekts un tad atkal šī biedrība (Mežaparka attīstības biedrība) ir patiešām kompetenču banka” (Intervija nr.15.).

Šajā piemērā atspoguļota ideja par to, ka, lai iesaistītos teritoriju plānošanas procesos pilsētas līmenī, nepieciešamas profesionālas zināšanas un iemaņas, kas vienam cilvēkam nevar piemist. Tāpēc teritoriālās kopienas iekšienē tiek meklēti cilvēki, kas ir ieinteresēti noteikto jautājumu risināšanā, jo tie attiecas uz viņu apkaimi un līdz ar – ir gatavi iesaistīties un palīdzēt ar savām kompetencēm. Šajā piemērā iezīmējas vēl viens aspekts, kas ietekmē iniciatīvu īstenošanu apkaimēs – **sadarbība ar formālajām/pārvaldes struktūrām**. Konkrētajā piemērā redzams, ka respondente tic, ka Rīgas pilsētā (ar to saprotot Rīgas domi) spēcīgām un kompetentām teritoriālajām kopienām iespējams cīnīties par sava teritorijas attīstības redzējuma ņemšanu vērā. Tajā pašā laikā pētījumā visās apkaimēs tika identificēti piemēri, kad iedzīvotājiem ir idejas par vietējās apkārtnes teritorijas apstākļu uzlabošanu, taču viņi netic, ka kāds, kas to realitātē varētu īstenot, tās ņems vērā. Šajā gadījumā runa ir par ēkas apsaimniekotāju (daudzos gadījumos Rīgā tās ir RP SIA „Rīgas namu pārvaldnieks” struktūrvienības), ceļazīmju (iebraukt aizliegts, gājēju pāreja u.c.) uzlikšanu, arī teritoriālo kopienu organizāciju jeb apkaimju organizāciju priekšlikumu ņemšanu vērā attiecībā uz pilsētas attīstību (Rīgas domē) u.c. Šī negatīvā un noraidošā attieksme no pārvaldes struktūrām kā pastāvoša tiek atzīta vairāku apstākļu dēļ: pirmkārt, iedzīvotāji šādi mēģina attaisnot savu neizdarību, apgalvojot, ka tāpat jau nekas nemainīsies un viņos neviens neklausīsies. Situācijās, uz kurām viņi atsaucas, paši nav bijuši tieši iesaistīti, tās ir kaut kur dzirdētas, piemēram, mēdijos.

„Skolotāja: Nu bet tie ierosinājumi jau nevienu neinteresē..

Maija: Jā? Jūs esat ierosinājusi kaut ko?

Skolotāja: Nē, tā personīgi nē. Kādreiz, kad paklausos TV, cilvēki līdzīgas lietas ierosina, tad pasaka, ka tas ir dārgi, ka tā ir liela nauda...” (Intervija nr. 36).

Otrkārt, iedzīvotāji ir paši tieši saskārušies ar neveiksmīgu sadarbību ar pārvaldes organizācijām, tāpēc ir negatīvi noskaņoti pret to/tām.

„Apsaimniekotājs ir namu pārvalde “Zemgale”(...)Mūsu nama namzīne (un diemžēl tā ir viena persona) ir misis Vienaldzība un Vatevers. Tikai tad, kad viņa ir slīma vai atvaļinājumā, ir iespējams sarunāt nepieciešamās lietas - pastkastīšu remontu, kanalizācijas cauruļu apskati, pagraba apskati, mājas tāmes aprēķināšanu, logu iestiklošanu, ūdens skaitītāju mainītājus utt., jo aizvietotāji ir pārsteidzoši nevienaldzīgi cilvēki...”(Intevrija nr.11.)

Iepriekšējā piemērā atklājas vienas ēkas iedzīvotāju neveiksmīgā sadarbība ar apsaimniekotāju, jo namu pārzinei ir vienalga, kas ēkā notiek, viņa nepilda savus pienākumus un nerisina konkrētās problēmas. Ēkas iedzīvotāja min arī piemēru par to, ka namu pārzīni var būt ieinteresēti un palīdzēt risināt problēmas, jo viņa pati un kaimiņi ar to ir saskārušies. Tātad šajā situācijā iespējama sadarbības veids ar apsaimniekotāju ir balstīts savā pieredzē un konkrētās ēkas iedzīvotāji pārzina situācijas, kad viņu un ēkas vajadzības uzklausa, un kad tās ignorē. Tādējādi viņiem veidojas noteikti sadarbības modeļi ar ēku apsaimniekotāju – iedzīvotāji zina, kurā brīdī, kuram namu pārzinim kādas problēmas var lūgt risināt, t.i., kurā brīdī ir jēga to darīt un kurā nav. Līdzīgi teritoriālajām kopienām, kas ilglaiīgi mēģinājušas sadarboties ar pilsētas pārvaldes struktūrām, ir liela pieredze šajos procesos. Šo kopienu locekļi pārzina sadarbības stratēģijas un efektīvākos veidus konkrētās

situācijās, kā ietekmēt noteiktu lēmumu pieņemšanu. Šāda pieredze veidojas tikai gadu laikā, atkārtoti darot un mēģinot risināt problēmas un sasāpējušos jautājumus.

„Ja mēs gribam kā iedzīvotāju kopums panākt savu šo te ļoti aktuālo mērķu sasniegšanu, tad mums ir jāizvēlas šī stratēģija, vai šoreiz ir izdevīgāk, kad Mežaparka biedrība uzraksta šo te vēstuli, un saka, ka Mežaparka iedzīvotāji ir griezušies ar lūgumu, un mēs pārstāvam viņus, vai daudz izdevīgāk ir atsevišķos gadījumos 200 vēstules atsevišķas un tad tas efekts ir” (Intervija nr.15.).

„Bet, kas ir forši, es mācos arī, kā tā sistēma strādā. Un tādas lietas, kas man agrāk būtu prasījušas lielu galvas laužšanu, es tagad varu vieglāk saprast un atrisināt, un zinu, kam zvanīt. Un es arī to politisko procesu labāk saprotu. Es varu taisīt mītiņus un veltīt nedēļu gatavojoties un organizējot, un es varu aiziet vienā dienā pie vienas komitejas deputātiem un izrunāties, un sasniegt vairāk vai vismaz tikpat daudz” (Jansons 2012).

Kopumā galvenais iniciatīvu veidošanās motivējošais faktors ir personiska vai kopēja interese, kas balstīta uz noteiktām problēmām dzīvesvietā – no neliela mēroga teritoriālām vienībām – ēkas vai pagalma, līdz pat apkaimes līmenim. Iniciatīvu īstenošana notiek, piesaistot apkārtējos iedzīvotājus, un mēdz funkcionēt kā teritoriālo kopienu centrs. Regulāru teritoriālu iniciatīvu īstenošanas rezultātā kopienās veidojas stratēģijas sadarbībai ar pārvaldes institūcijām, kas vērstas uz iniciatīvu īstenošanu.

Līdzdalība

Ar līdzdalību tiek saprasta dalība teritoriālās kopienas aktivitātēs – piedalīšanās iniciatīvu īstenošanā un to atbalstīšana. Balstoties uz tabulu 3.2. par mērķa un procesa kopienām, līdzdalības zemākais līmenis izpētes teritorijās ir iniciatīvu atbalstīšana (piem., parakstoties, nobalsojot utt.) un augstākais līmenis – dalība to īstenošanā jeb darba grupā. Pētījumā tika konstatēts, ka līdzdalību potenciālās teritoriālās kopienas aktivitātēs izpētes teritorijās ietekmē vairāki apstākļi - vienas teritoriālas vienības iedzīvotāju spēja vienoties par kopēju mērķi, iniciatīvu īstenošanu; līdzdalību bieži pastiprina dažādi riska faktori, kas liek iedzīvotājiem līdzdarboties pret to pārvarēšanu; pasākumu un iniciatīvu mērogs; kā arī iedzīvotāju gatavība ieguldīt savus resursus – finanšu, laika, zināšanu – iniciatīvu īstenošanai.

Spēja vienoties par noteiktām aktivitātēm un nepieciešamajiem pasākumiem Mežciema lielmēroga dzīvojamajā rajonā biežāk atklājās kā pretējā iezīme – nespēja vienoties par kopīgiem darbiem. To ietekmē vairāki apstākļi, kas atklājās arī citās izpētes teritorijās: (1) daļa iedzīvotāju uzskata, ka viņi nav atbildīgi par telpu ārpus savas privātās teritorijas (dzīvokļa), (2) iedzīvotājiem ir atšķirīgas ekspektācijas attiecībā uz koplietošanas telpām, to izskatu un izmantošanu, kā rezultātā ir grūti vienoties par vienu attīstības scenāriju, (3) iedzīvotāji nav gatavi finansiāli atbalstīt kopīgo telpu labiekārtošanu un uzturēšanu.

Nespēja vienoties un savākties uz kopīgiem un vajadzīgiem sakopšanas darbiem skaidrojama gan ar iedzīvotāju atbildības trūkumu, gan ēku nehumāno mērogu. Piemēram, vienā 9 stāvu ēkas kāpņutelpā dzīvo ap 80 cilvēku. Vienā mājā ir 3-8 kāpņutelpas, līdz ar to: 240-640 cilvēku.

„Šeit, kā lai saka, tas (talkas) nav diži modē...kā citi saka, ka tās ir krievu īpašības, bet man liekas, ka tās ir visīstākās latviešu īpašības, ka gatavs ir viens otru aprunāt, bet ir grūti vienoties. Nav bijis arī no namu apsaimniekotājiem, ka vajadzētu kaut ko darīt(...)Nav bijusi. Bet bija vienu reizi, kādus padsmīt gadus atpakaļ par kādu kociņu stādīšanu gāja runa un viss...Un vēl vienu reizi mēs te savācāmies, kad pagrabus tīrījām. Un tur bija šaumiģi tie pagrabi. Stipri daudz cilvēku sanāca. Bet saprotiet, 30 gadu laikā vienu reizi, varētu teikt, ka tas neskaitās” (Intervija nr.24).

Šajā piemērā no Mežciema lielmēroga dzīvojamo māju rajona atklājas ne tikai nespēja vienoties par noteiktām aktivitātēm, bet iepriekš minētās iezīmes – atbildības neuzņemšanās un iniciatīvas sagaidīšana no malas, organizatoru un līderu trūkums.

Arī maza mēroga ēkās ir situācijas, kad iedzīvotāji nevar vienoties, jo iedzīvotāju daļai neinteresē konkrēta iniciatīva. Neiesaistīšanos respondenti pamato arī ar **laika un/vai finanšu resursu trūkumu**, taču dažreiz tās ir tikai atrunas, jo nav intereses konkrētajā iniciatīvā, trūkst uzņēmības.

„Pagaidām man ir tas laiks, tāpēc es ar to arī ņemos. Bet arī citreiz, tad, ka nebija tā laika, es arī rakstīju un mēs darījām, jo vienkārši tas jau priekš pašiem, ne jau kā citādāk” (Intervija nr.5.).

„Tīri manas neuzņēmības dēļ un laika trūkuma, manas neizdarības, tur jābūt drusciņ, tur vajag kaut kā, ja tu ej, tad tu ej, tad tu tiešām tur uzņemies - kaut kādi pienākumi, kaut ko palīdzēt. Citādi nav jēgas tā, tā kā nē, tā kā jā” (Intervija nr.23).

Pētījumā tika novērota lielāka iedzīvotāju līdzdalība, ja parādījās kāds apdraudējums tuvējās apkārtnes teritorijai. Līdz ar to **pretdarbība apdraudējumam** funkcionē kā kopīga saikne, kas apvieno iedzīvotājus. Piemēri, pret ko iedzīvotāji apvienojas – cīņa ar namu apsaimniekotājiem, cīņa pret jaunu ēku būvniecība namu pagalmos, pret autostāvvietu ierīkošanu, plašākā – apkaimes mērogā – pret izmaiņām teritoriju zonējumā Rīgas attīstības plānā u.c. Cīņa pret kaut ko ir kopīgs, skaidrs mērķis, ko parasti vienas teritorijas iedzīvotāji atbalsta, jo apdraudējums ietekmē viņu ikdienas dzīves telpu.

Vēl viens aspekts, kas ietekmē iedzīvotāju līdzdalību noteiktās aktivitātēs, ir šo **aktivitāšu mērogs**. Mežaparka teritorija bija vienīgā no visām izpētes teritorijām, kur pasākumu un aktivitāšu mērogu kā ietekmējošo faktoru minēja vairāki iedzīvotāji, konkrēti runājot par aktivitātēm Zoologiskajā dārzā, Mežaparka lielajā estrādē un parkā, Keizarmeža atpūtas kompleksā, kā arī kafejnīcās u.c. publiskās iestādēs, kas atrodas šo objektu tuvumā. Iedzīvotāji norādīja uz šo vietu publiskumu, kas neuzrunā Mežaparka iedzīvotājus, pretēji „vietējam”, kas tiešā veidā uzrunā vietējos iedzīvotājus.

„Tas kas notiek Kultūras un atpūtas parkā –tas ir pārāk plaši, lai individuāli uzrunātu Mežaparkiešus” (Intervija nr.21.).

„Zoologiskais dārzs vismazāk, jo tas ir visvairāk publiski lietotais”. (Intervija nr.15.)

Šajos piemēros atklājas telpas un aktivitāšu strukturēšanās atbilstoši teorētiskajā nodaļā minētajai Loflandes rudimentārajai ģeogrāfijai. Šie piemēri tieši sasaucas ar „vietēja” mēroga sociālajām teritorijām, kas pētījuma pieejā tika minētas kā atbilstošs telpisks koncepts teritoriālajām kopienām.

Līdzdalību, iesaistīšanos sekmē arī **pozitīvo piemēru** izplatība. Redzot, ka noteiktas lietas izdodas izdarīt, iedzīvotāji ir gatavi iesaistīties un pat radikāli mainīt savu iepriekšējo nostāju. Iepriekš vai nu iedzīvotāji nav ticējuši, ka kaut kas izdosies, vai arī viņiem nav ienākusi prātā doma darīt konkrētās lietas. Pozitīvie piemēri, kas dod stimulu citiem iedzīvotājiem iesaistīties, funkcionē dažādos mērogos – gan ēkas un pagalma, gan apkaimes mērogā (piem., apkaimju NVO).

„Es pirmā uztaisīju puķu podu pie loga. Tad es skatos - vispirms augšējai kaimiņienei puķu podiņš pie loga, tad Svetai uzradās, tad trešajai, tad ceturtā iznesa pie durvīm māla podus” (Intervija nr.5.).

„Tajā brīdī, kad parādās tie pozitīvie rezultāti, tad tie cilvēki sāk ticēt, un viņi sāk piedalīties” (Intervija nr.10.).

„Mums te kāpņu telpā bija vai nu tumšs vai nu deg visu nakti gaisma, nu taču liels elektrības patēriņš. Uzliku sensoru. Augšējais kaimiņš arī uzreiz” (Intervija nr.4.).

„Es, teiksim, vēlēšanu dienā aizgāju uz vēlēšanu iecirkni un man pretim nāk tāda mana vecuma dāma ar ļoti krāšņu cepuri galvā un ārkārtīgi smalki ģērbusies. Un atpakaļ braucot pa Stokholmas ielu es redzu, ka cepure pakārta uz mietiņa un dāma vēl pēdējā brīdī rauj mājas priekšu, ielas malu, lai nebūtu kauns pa visu ģīmi un mēģina pēdējā brīdī sakopt” (nr.21).

Kā redzams šajos piemēros - viens labais piemērs dod ķēdes reakciju – uzlabot savu apkārtējo vidi, iesaistīties. No otras puses tas var būt kā latiņa, kas jāsasniedz, kas konkrētajā vietā ir kļuvusi par ikdienas parādību. Neizpildot noteiktas lietas, iedzīvotājs var kļūt par atkritēju, neiekļauties vietējā sabiedrībā, kultūrā.

Komunikācija

Dažādās apkaimēs un mazāka mēroga teritoriālās vienībās novērojama sava **ikdienas komunikācijas** kultūra. Piemēram, dažviet iedzīvotāji nesaveicinās ar savas kāpņu telpas iedzīvotājiem, dažviet sveicinās, apvaicājas, kā klājas, citur par kaimiņiem uzskata plašāka mēroga teritoriju un sveicina visus, ko tajā sastop. Dažās vietās kaimiņi iet iepazīties pie jaunatnākušiem kaimiņiem, citur kaimiņiem ir kopīgi pasākumi utt. Tādējādi ikdienas komunikācijas kultūra ir pats būtiskākais aspekts, kas ietekmē vietēja mēroga sociālās teritorijas apzināšanos, kas iezīmē ikdienas komunikācijas teritoriālās kopienas.

„Mēs ienācām oktobrī, un Ziemassvētkos jau bija pirmais pasākums, kur tie no kuriem mēs nopirkām īpašumu, viņi vēl joprojām dzīvo Stokholmas ielā tur tālāk. Viņi teica: „Mums ir Stokholmas ielas pasākums, mums ir ķekatas pa visu ielu.” Tas ir tāpēc, ka viņiem visiem bija mazi bērni, lai ir prieks Ziemassvētkos. Un tas arī ir, kad es iegāju šai sabiedrībā, kad es iepazīnu kaimiņus, ka nav : „Ā, tur tas dzīvo, bet es ar viņu nekad neesmu runājusi.” (Intervija nr.15.)

Noteiktā teritoriālā vienībā nomainoties iedzīvotājiem, var mainīties arī ikdienas komunikācijas kultūra. Iepriekšējā piemērā atklājas jaunpienācējas iekļaušanās vietējā kopienā, pieņemot tās kaimiņu attiecību modeli. Savukārt situācijās, kad nomainās salīdzinoši liels procents no vienas teritoriālas vienības iedzīvotājiem, šāda iekļaušanās vairs nenotiek, it sevišķi, ja jaunienācējiem ir atšķirīgas komunikācijas

vajadzības. Viskrasāk iedzīvotāju nomaiņa un arī kaimiņu attiecību un komunikācijas nomaiņa pēdējos gados no pētītajām apkaimēm notikusi tieši Mežaparka apkaimē. Zemāk minēti divi piemēri – pirmais no ilglaicīgas Mežaparka iedzīvotājas, kas šajā apkaimē nodzīvojusi ap 70 gadu, bet otrs – no Mežaparka apkaimes iedzīvotāja, kas iegādājies šeit īpašumu pirms 10 gadiem.

„Ja es satieku bijušos Mežaparka iedzīvotājus kaut kur Rīgā vai centrā, vai ne, tas ir tā kā tāda radnieku satikšanās – „nu kā iet?” – „kā iet?” Bet tas tiešām ir tā, ka tas ir apbrīnojami – tas, ka viņi ir bijušie Mežaparkieši – ar to pietiek, lai otram kristu ap kaklu. Tā, ka tu satiec savējos” (Intervija nr.21.).

„Šeit teiksim tuvākie kaimiņi, kas te ir apkārt, man ar viņiem visiem ir ļoti labas attiecības. Bet te vēl pirms desmit gadiem bija tādi kaimiņi, ka tu bez maz vari iet viņa dzīvoklī iekšā, un viņš domāja, ka viņš arī manā dzīvoklī drīkst nākt iekšā(...)Tā Anita, kas te visu mūžu dzīvojusi, kad sāk stāstīt tur tajā mājā, tajā mājā. Es nemaz nezināju, ka te netālu dzīvo, ir tāds muzikants. Pagājušajā ziemā nomira. Viņš pie Raimonda Paula vēl orķestrī spēlēja, viņš vēl arī komponists, bija kaut kādas dziesmiņas tur komponējis. (...)Un tad jā, tad es saprotu, ka tie cilvēki daudz labāk zināja, kas kuram notiek gan bēniņos, gan guļamistabās (Intervija nr.22).

Šie divi piemēri, kas tiešā veidā neatspoguļo, kāda ir tagad un ir bijusi agrāk ikdienas kaimiņu komunikācija Mežaparka apkaimē, bet gan norāda uz savstarpējām attiecībām – kādas tās Mežaparka apkaimē bijušas agrāk un kādas tās ir tagad, līdz ar lielas daļas iedzīvotāju nomaiņu. Nomainoties iedzīvotājiem, mainījies arī ikdienas komunikācija, kaimiņu attiecību tuvums.

Pārējās izpētes teritorijās tika identificēti noteikti kaimiņu ikdienas komunikācijas modeļi mazāka mēroga teritoriālās vienībās – kāpņu telpās vai pagalma mēroga kopienās, t.i., teritoriālās vienības, kas pēc Kusenbahas (Kusenbach 2008) izdalīto kopienu mērogam atbilst „mikronovietojumam” jeb mazākajam kopienu mērogam. Rīgā tās identificētas kā teritoriālas vienības, kurās iedzīvotāji cits citu pazīst un vismaz sasveicinās.

Pētījumā tika identificēts īpašs komunikācijas veids – **interesu komunikācija**, kas veidojas, kaimiņiem atrodot kopīgas intereses. Visbiežāk šī kopīgā interese ir suņi, kas tiek vesti pastaigās, kuru laikā kaimiņi pamana viens otru un iespējams iepazīstas. Tādējādi viņu komunikācijas uzsākšanai ir kopīgs temats – mājdzīvnieki, kas no vienas puses attaisno sarunas uzsākšanu, no otras puses – atļauj to uzturēt. Suņu saimnieki, atšķirībā no citiem iedzīvotājiem, labāk pazīst savus kaimiņus (it īpaši suņu īpašniekus), vairāk iepazīstas savā starpā bez kāda īpaša iemesla, kas nav raksturīgi citu iedzīvotāju vidū. Tas skaidrojams ar nesteidzīgajām ikdienas pastaigām ar saviem suņiem vismaz divas reizes dienā noteiktos laikos.

„Es, teiksim, ar saviem kaimiņiem pretim pāri ielai nesveicinājos, jo tie ir pilnīgi sveši cilvēki, cita pasaule. Bet, kopš viņiem ir iegādāts suns, mēs sākam atkal sarunāties, smieklīgi tā skan, bet principā tas tā ir vispār, ja. Mēs vedam ārā, viņi ved ārā, kaut kādas kopīgas problēmas ir. Faktiski tas ir vienīgais vienojošais man ar kaimiņiem” (Intervija nr.21).

Otra izteikta interešu komunikācijas grupa, ir vecāki, vecvecāki vai pieksatītāji ar maziem bērniem. Tie ir cilvēki, kas vairāk „piesieti” vietai, kas parasti vairāk laika

pavada mājās un tuvējā apkārtnē ap tām. Šie cilvēki bieži iet pastaigās ar bērniem un pamana uz ielas, iepazīstas ar citiem rajona iedzīvotājiem, kam ir mazi bērni un kas līdzīgi kā viņi – daudz laika pavada tuvējā apkārtnē.

„Man viena kaimiņiene saka, es viņai piepalīdzu zaķīti (bērnu) skatīties, viņa saka – viņa pricipā nepazīna kaimiņus, pirms sāka ar ratiņiem staigāt apkārt. Un tā sāk veidoties kontakti ar cilvēkiem, kas no jauna ir pārpirkuši mājas, bet tie ir kontakti, kas uz bērnu bāzes veidojas” (Intervija nr.21.).

Par interešu komunikāciju – komunikāciju, kas balstīta kopīgajā interesē, Šēglofs (Schegloff 1972) ir atzinis – ka saruna mēdz centrēties ap pieredzi vai jautājumiem, kuros sarunas dalībniekiem ir līdzīga perspektīva, un ka savā starpā nepazīstami dalībnieki visdrīzāk diskutēs par šo vienu kopīgo sarunas tematu. Šo Šēglofa domu apstiprina arī šajā pētījumā identificētā interešu komunikācija, kas centrējas ap kopīgo interešu objektu.

Komunikācija savas dzīvesvietas apkaimē būtiskāka ir noteiktām **sociālajām grupām**. Ja, piemēram, Mežciema lielmēroga dzīvojamajā rajonā darbības vecuma iedzīvotājiem un studentiem liela daļa „trešo vietu” atrodas ārpus vietējās apkaimes – Mežciema, tad vecāka gadagājuma cilvēkiem tā ir vietējā apkaimē, kur viņi īsteno pārsvarā visu savu ikdienas dzīvi. Viņi nedodas tik bieži uz Rīgas centru un citām apkaimēm, līdz ar to arī komunikācija ar vietējiem iedzīvotājiem viņiem ir svarīgāka nekā ikdienā mobilākiem iedzīvotājiem. Līdzīgi telpiski ikdienas dzīve veidojas arī ar tādām sociālajām grupām kā vecākiem (biežāk – mammām) ar maziem bērniem, cilvēkiem ar īpašajām vajadzībām, kas cieši sasaucas ar iepriekš analizēto interešu komunikāciju.

Vēl viens būtisks aspekts, kas ietekmē komunikāciju apkaimē, ir dažādu **sociālo tīklu esamība** un to pārklājums **apkaimē**. Kā tika skatīts teorētiskajā daļā, arī teritoriālo kopienu var skatītu caur tīklu teorijas prizmu, taču šajā gadījumā ar sociālajiem tīkliem tiek saprasti ārpus teritoriālu jautājumu interešu tīkli apkaimē. Pētījumā tika identificēti gan formāli, gan neformāli sociālie tīkli. Kā būtiskākie formālie sociālie tīkli kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos, tika identificētas vietējās apkaimes skolas, jo tajās iepazīstas gan apkaimes bērni, gan mazo bērnu vecāki, gan arī skolotāji un skolu darbinieki. Turklāt, skolas mēdz funkcionēt ne tikai kā izglītības iestādes, bet arī kā teritoriālo kopienu iniciatīvu īstenošanas un tikšanās vietas. Skolās parasti ir pieejamas sporta zāles, kas izmantojamas vietējām sportiskām aktivitātēm, bibliotēkas. Piemēram, Mežaparkā, vietējā skolā, ir notikušas vairākas Mežaparka attīstības biedrības sanāksmes. Vietējās skolas apkaimē ir tās vietas, kur sasniegt pietiekami daudz iedzīvotāju un kur tos personīgi ieinteresēt noteiktos ar apkaimi saistītos jautājumos. Kā citi formālie sociālie tīkli apkaimēs identificētas arī vietējās draudzes un bibliotēkas, kas funkcionē ne tikai kā grāmatu ņemšanas vietas, bet arī kā vietējās kultūras un tikšanās vietas.

„Līdz ar krīzi, atkal likvidēja – pārcēla pie Čiekurkalna bibliotēkas, jo lasītāju te nebija daudz – daži simti. Līdz ar to zuda viens tāds liels centrs. Tur S.Viese savulaik rīkoja dažādus literātiem veltītus vakarus, uzaicināja rakstniekus, dzejniekus. Tad bibliotēka bija kā liels kultūras centrs. Taisīja Mežaparkā dzīvojošo mākslinieku izstādes u.c.” (Intervija nr.18.)

Pētījumā tika identificēti arī dažādi neformāli sociālie tīkli, piemēram, bērnu pieskatīšanas, lauku labumu – maizes, piena, dārzeņu piegādes, kūku cepšanas vietas un ap tiem saistītie tīkli. Visi šie tīkli pastāv vienlaicīgi, līdzās cits citam. Daži no tajos iesaistītajiem iedzīvotājiem tīklos pārklājas, piesaista citu tīklu dalībniekus, iesaistās paši jaunās iniciatīvās un tīklos.

Respondente: „*Viens kaimiņš noorganizēja, ka to maizi ved uz šejieni pa taisno.*”

Bērns prasa : „*Kāds kaimiņš*” ?

Respondente: „*Armands. Atceries, mēs kādreiz pie viņa pēc maizes un piena gājām*”.

Bērns: „*Nē, nē. Mēs gājām pie Lienes*”

Respondente: „*Ā, jā, maize bija Lienei. Armandam bija piens. Un tas, kur pudelēs ved pienu*” (Intervija nr.15.).

„*Varētu būt kooperācija bērnu līmenī. Ja es nevaru, tad es varu palūgt Kristīni vai arī man ir vairāki sīcīši un tad kāds cits vēl piemet savējos klāt*” (Intervija nr.21).

„*(...)pēc vienošanas tiek pieskatīti bērni, turklāt vienā privātmājā ir organizēts neformālais bērnudārzs, kur nelielu bērnu grupu pieskata viena no māmiņām. Apkaimē ir sava vietēja friziere, vietēja manikīra meistare, notāre, jurists, ogļu vecis, kas apgāda visus kaimiņus ar dārza piknikiem nepieciešamajām oglēm*” (intervija nr.55.).

Tātad, savstarpējā kaimiņu komunikācijā izpētes teritorijās kā teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošs faktors tika identificēta kaimiņu komunikācijas kultūrā, interešu komunikācijā t.sk., komunikācijā, veidojas starp noteiktām sociālajām grupām, kā arī sociālajos tīklos apkaimē.

Kopumā izpētes teritorijās var runāt par četru faktoru dimensijām, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos – urbānas vides, iniciatīvu, līdzdalības un komunikācijas. Katrā no izpētes teritorijām šie faktori izpaužas dažādā intensitātē un spēlēja atšķirīgas nozīmes lomu.

3.3. Teritoriālo kopienu mērogi, vienojumi un ciešums

Līdz šim teritoriālās kopienas apkaimēs radušās kāda impulsa vadītas – kā pretdarbība kopīgās teritorijas apdraudējumam (piem., zemes lietojuma veida maiņai apkaimē, ēku būvniecībai pagalmos), ar mērķi sakopt, labiekārtot teritoriju, siltināt, renovēt vai remontēt ēku, iepazīties ar tuvējā apkārtnē dzīvojošajiem, kopā svinot svētkus, padarīt tuvāko dzīves telpu patīkamāku, draudzīgāku, drošāku. Vienlaicīgi darbojas arī apstākļi, kas ietekmē t.s. procesu kopienas – tā ir ikdienas komunikācijas kultūra, kaimiņu attiecību veidošana, kas tiešā veidā nav vērsta uz konkrēta mērķa sasniegšanu. Apkaimēs ir bijuši mēģinājumi arī veidot un organizēt iedzīvotājus – piemēram, 3.2.1. nodaļā minētie piemēri no Mežciema apkaimes. Tie ir funkcionējuši kā impulsi, taču bez ilgtermiņa atdeves. Līdzīgi tas bijis arī iniciatīvās citās apkaimēs, piemēram, Mūrnieku ielā.

Teritoriālo kopienu veidošanās, iniciatīvu esamība un īstenošana vismazāk izteikta no visām izpētes teritorijām ir Mežciema teritorijā, tomēr nevarētu apgalvot, ka šeit nevar atrast teritoriālas kopienas raksturojošas pazīmes. Šajā teritorijā būtisku lomu kopienu veidošanās procesos spēlē teritoriālie faktori – ēku mērogs, teritorijas

plānojums, daļēji publiskās telpas trūkums. Lielam skaitam iedzīvotāju, kas dzīvo vienā kāpņutelpā, ir grūti vienoties par kopīgiem darbiem. Tomēr arī šajā – Mežciema teritorijā, ir daži ar teritoriju saistīti projekti, ko iedzīvotāji ir īstenojuši – atsevišķa talka, slēdzenes uzlikšana kāpņu telpas ārdurvīm, pagrabu tīrīšana, apvienošanās pret ēkas celtniecību. Šeit kopienu pazīmes parādās īslaicīgi kādai cilvēku grupai uz noteiktas iniciatīvas īstenošanas laiku. Tāpēc Mežciema teritorijā izteikti var runāt par uz mērķi orientētām kopienām. Līdz ar to iespējas veicināt kopienu veidošanos ir jāskata caur kopīgu problēmu risināšanas prizmu. Kopīgās problēmas (ar kopīgās teritorijas sakopšanu saistītas) ir tās, ko vairums iedzīvotāju atzīst un ko labprāt risinātu, ja vien kāds to pastimulētu.

Āgenskalna apkaime ir salīdzinoši liela un daudzveidīga. Āgenskalna apkaimē veidojas daudz mazu, daļēji publiskajā telpā bāzētu teritoriālo kopienu, kas cieši saistīta ar ēku pagalmiem, to sakopšanu un labiekārtošanu. Apbūves mēroga dēļ iedzīvotājiem ir salīdzinoši viegli vienoties savā starpā, jo cilvēku skaits, ar ko jāvienojas, ir neliels, iedzīvotāji gan atpazīst savus kaimiņus vizuāli, gan sarunājas ar tiem. Āgenskalnā ir daudz t.s. „trešo vietu”, kas var funkcionēt kā teritoriālo kopienu tikšanās vietas. Šajā gadījumā runa ir par interešu un komunikācijas teritoriālajām kopienām.

Mežaparkā ir nozīmīga teritoriālā kopiena – tai ir sava formāla organizācija „Mežaparka attīstības biedrība”. Līdz ar to biedrības pārstāvji var pārstāvēt Mežaparka iedzīvotājus dažādos ar apkaimi, tās attīstību saistītos jautājumos. Šobrīd aktuālākie ir jautājumi, kas saistīti ar Mežaparka sākumskolu, kas jau 3 gadus ir likvidēta, bet kuru Mežaparka iedzīvotāji labprāt atjaunotu, kā arī jautājumi, kas saistīti ar nekustamā īpašuma nodokļa celšanu. Mežaparka biedrība regulāri veic pētījumus, lai noskaidrotu Mežaparka iedzīvotāju viedokli par dažādiem ar apkaimi saistītiem jautājumiem un reprezentētu to ārpus Mežaparka.

Mežaparka apkaimes iedzīvotāju vērtējumā spilgti iezīmējas apkaimes sadalījums vietās un funkcijās, ko apkaimes iedzīvotāji atzīst par „vietēja” mēroga un vietās un funkcijās, kas ir vērstas uz citu apkaimju iedzīvotājiem. Šis ir ļoti būtisks aspekts, izvērtējot citās vietās vietējo iedzīvotāju ikdienas telpas, apkaimē pieejamās funkcijas u.c. Var veidoties situācijas, kad apkaimē ir pieejama, piemēram, skola, taču vietējie iedzīvotāji to neatzīst, līdz ar to skola nenes vietējas skolas papildfunkcijas.

Mežaparkā arī spilgti iezīmējas vietējās komunikācijas kultūras un kaimiņu attiecību veidošanas paradumi, kas vēsturiski bāzēti šīs vietas sabiedrībā. Līdz ar sabiedrības nomaiņu Mežaparkā, mainās arī savstarpējo attiecību kultūra.

Katlakalna un Rāmavas ciemos, kas spilgti reprezentē mūsdienu Rīgas piepilsētu – pilsētas nekontrolēto izplešanos, savstarpēji nesaskaņotu, haotisku būvniecību, fragmentētas telpiskas struktūras un publiskās telpas neesamību, teritoriālā kopiena ir būtisks instruments problēmu risināšanai. Vietās, kur visa infrastruktūra, t.sk., ielas, ir iedzīvotāju rokās, iedzīvotājiem ir jāspēj savā starpā vienoties par visdažādākajām apsaimniekošanas lietām – sākot ar ielu tīrīšanu, atkritumu izvešanu un beidzot ar gāzes vada ievilkšanu. Šādā situācijā nozīmīga ir sadarbība arī ar pašvaldību, kuras veiksmīgai norisei, iedzīvotājiem jāspēj vienoties par kopēju viedokli. Katlakalna un Rāmavas ciemos pētījuma laikā tika identificētas

vairākas iedzīvotāju iniciatīvas, kas saistītas ar tuvējās apkārtnes labiekārtošanu, kā arī atsevišķi gadījumi, kad noteiktu iedzīvotāju kopumu (kvartālu vai ielu) komunikācijā ar pašvaldību pārstāvēja viens vai divi konkrētās teritorijas iedzīvotāji. Katlakalna un Rāmas gadījumā iedzīvotāji vēl nebija izveidojuši savas nevalstiskās organizācijas, lai veiksmīgāk darbotos vietējā apkārtņē, taču paredzams, ka šāds varētu būt attīstības scenārijs.

TERITORIĀLO KOPIENU VEIDOŠANA UN VEIDOŠANĀS: IESPĒJAS, IETEKMES, RISINĀJUMI

Pētījumā analizētas teritoriālo kopienu pazīmes Rīgas pilsētā un izstrādāta teritoriālo kopienu tipu klasifikācija, kas ļauj nošķirt un izprast atšķirīgus teritoriālo kopienu veidošanās procesus. Pētījumā uzsvērtā endogēno un eksogēno faktoru ietekme uz teritoriālo kopienu veidošanos Rīgā.

Teritoriālo kopienu raksturojošās pazīmes Rīgā

Teritoriālo kopienu veidošanās pazīmes Rīgā analizētas, balstoties uz vairāku autoru atzītām (*e.g.*, Hillery 1995, Olson 1982, Lyon 1999), vispārējām teritoriālo kopienu raksturojošām pazīmēm – noteiktu novietojumu, savstarpējām saiknēm un mijiedarbību. Pētījumā analizētas iedzīvotāju veidotas teritoriālas kopienas, taču iepriekš minētās teritoriālo kopienu vispārējās esības pazīmes var raksturot ne tikai konkrētā vietā dzīvojošu indivīdu grupu, bet arī, piemēram, šajā teritorijā strādājošos indivīdus. Šādā situācijā teritoriālo kopienu veidošanās nav saistīta tikai ar apkaimē dzīvojošajiem. Šādi piemēri Rīgā atklājas, piemēram, radošajos kvartālos, kur dažādas aktivitātes ir radošo industriju pārstāvju iniciētas, taču tās mēdz skart individuālos vietējos iedzīvotājus un vietējo teritoriālo kopienu tās kopumā. Tomēr tie ir atsevišķi gadījumi, tādēļ apkaimē nedzīvojošo indivīdu loma teritoriālo kopienu veidošanās procesos šajā darbā nav sīkāk analizēta, lai gan autore atzīst, ka tā noteiktās vietās un apstākļos to loma varētu būt būtiska.

Šajā pētījumā teritoriālās kopienas analizētas kā vietā bāzētas indivīdu grupas, ko raksturo noteiktas pazīmes - kopīga māju un sabiedriskās dzīves teritorija; kopīgas sociālās saiknes (piemēram, problēmas, intereses), ar vienoto teritoriju saistītā sociālā mijiedarbība. Tomēr, ņemot vērā mūsdienās notiekošos procesus – aktivitāšu telpas, indivīdu mobilitātes pieaugumu un teritoriālās kopienas kā vietā bāzētas parādības nozīmes mazināšanos (Bellah 1996, Putnam 1993, Suttles 1972), kopienas kā sociālo tīklu (Wellman 1969) nevis vietā bāzētu grupu redzējums ir vērā ņemams. Taču, tā kā šajā pētījumā tīklu kopienas nav analīzes gala objekts, autore šādu kopienu redzējumu sīkāk neanalizēja, taču kopienas kā sociālos tīklus noteikti būtu jāņem vērā, analizējot saikņu izplatību un nozīmību, kā arī izsverot vietēja mēroga teritoriālas kopienas lomu indivīdu ikdienas dzīvē. Tā kā nākotnē paredzams, ka indivīdu laika un saskarsmes blīvums samazināsies, attālumam būs vēl mazāka nozīme, iespējams, ka teritoriālo kopienu kā vietā bāzētu grupu nozīme samazināsies, it sevišķi sociāli aktīvu indivīdu vidū. Vienlaicīgi varētu mainīties arī vietā bāzētu teritoriālo kopienu mērogi (*e.g.* Kusenbach 2008), kur tuvākās kopienas (mikroapkaimes) mērogs varētu sarukt, iedzīvotājiem mazāk laika pavadot savā apkaimē ārpus mājas, savukārt plašāko kopienu mērogs – pieaugt, attāluma lomai samazinoties.

Pētījuma laikā izstrādāta teritoriālo kopienu tipu klasifikācija - saimnieciskā kopiena, riska faktoru kopiena, pasākumu kopiena, interešu kopiena, ikdienas komunikācijas kopiena. Teritoriālo kopienu tipi izdalīti, balstoties uz identificētajiem eksogēnajiem un endogēnajiem teritoriālo kopienu veidošanās procesiem. Vienlaicīgi, balstoties uz iepriekš veiktiem pētījumiem post-sociālistiskajā telpā, kuros atzīts, ka post-sociālistisko pilsētu iedzīvotāji izrāda pasivitāti uz iesaistīšanos nevalstiskajās

organizācijās un vairāk paļaujas uz saviem personiskajiem draugu un radu tīkliem (Murphy 2003, Howard 2003), autore atzīst, ka, iespējams, nav atklājusi kādu izteikti neformālu teritoriālo kopienu tipu, kas funkcionē post-sociālistiskajā telpā, taču ir noslēgts un pētniekam no malas problemātiski identificējams.

Pētījumā izstrādātā teritoriālo kopienu izpētes pieeja – eksogēno un endogēno faktoru analīze teritoriālo kopienu veidošanās procesos, sniedz kompleksu priekšstatu par teritoriālo kopienu veidošanos Rīgas pilsētā, vienlaikus atklājot šī procesa daudzšķaitņainību, kas atkarīga gan no vietējiem, gan pilsētas mērogā notiekošiem procesiem.

Eksogēno faktoru ietekme uz teritoriālo kopienu veidošanās procesiem

Rīgā

Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošo eksogēno faktoru izpēte dod izpratni par kontekstu mikro jeb apkaimes mērogā notiekošajiem teritoriālo kopienu veidošanās procesiem. Rīgas gadījumā pilsētas telpa rajonēšanas rezultātā ir sadalīta mazākās teritoriālās vienībās ar mērķi tās pārvaldīt, apsaimniekot, piesaistīt skolēnus u.c. Minētie Rīgas pilsētas telpas strukturēšanas gadījumi pilsētas mērogā ne tikai strukturē pilsētas telpu ģeogrāfiskās vienībās, bet zināmā mērā funkcionē kā iedzīvotāju piesaistītāji noteiktai teritorijai un piederības sajūtas veicinātāji. Apskatītajiem Rīgas telpas strukturēšanas gadījumiem, kad šīm telpiskajām struktūrām ir kāda pārvaldes iestāde, ko iedzīvotāji izmanto, ir nozīme iedzīvotāju ikdienas ceļos. Teritoriālo kopienu veidošanās kontekstā būtiskākā telpisko struktūru izdalīšana ir notikusi „Apkaimju projekta” ietvaros, kura laikā pilsēta ir tikusi sadalīta 58 apkaimēs. Patlaban apkaimju teritoriālās vienības Rīgas dome izmanto noteiktu Rīgas iedzīvotāju grupu sasniegšanai elektroniski – apkaimju projekta mājas lapā informācija tiek strukturēta atbilstoši apkaimju teritoriālajām vienībām. Tajā pašā laikā apkaimēm kā teritoriālām vienībām ir liels un neīstenots potenciāls lielākai iedzīvotāju iesaistei, informācijas nodošanai ne tikai elektroniski, bet arī reālajā telpā.

Lai veicinātu iedzīvotāju piederību noteiktai apkaimei, būtu jādomā par Rīgas telpisko strukturēšanu atbilstoši iedzīvotāju izmantotajām telpām un apkaimes izjūtai. Šajā gadījumā runa nav tikai par „Apkaimju projektu” un tā ietvaros novilktajām apkaimju robežām, bet arī citiem telpas strukturēšanas gadījumiem, kas, piemēram, atklājas skolu mikrorajonos. Tieši robežu nesakrītība (piemēram, Rīgas apkaimēm un skolu mikrorajoniem) neveicina potenciālo vienas apkaimes teritoriālo kopienu veidošanos. Šis aspekts ir īpaši svarīgs, ņemot vērā turpmākos „Apkaimju projekta” mērķus, no kuriem viens ir Apkaimju mācības ieviešana skolās (Ruskulis 2012b). Plānojot šādu mācību priekšmetu vai ārpuskolas aktivitāti, būtiski būtu saprast, kādas skolas/skolu mikrorajonam noteiktās apkaimes bērni ir piesaistīti, lai neveidotos situācija, ka Apkaimes mācības vietas/mērogs nesakrīt ar bērnu faktiski ikdienā izmantoto telpu. Līdz ar to kopumā Rīgas telpiskā strukturēšana varētu notikt savstarpēji saistītāk, ņemot vērā iedzīvotāju izmantotās pakalpojumu, izglītības u.c. iestādes, iedzīvotāju piederības sajūtu. Saskaņoti veidojot telpiskās (un līdz ar to arī iedzīvotāju grupu) struktūras – tās varētu efektīvāk darboties gan iedzīvotāju līdzdalības veicināšanai, gan teritoriālo kopienu veidošanā, piederības apkaimei veicināšanā.

Eksogēno faktoru ietekme uz teritoriālo kopienu veidošanos atklājas arī pilsētas politikā attiecībā uz sabiedrisko, kultūras, izglītības iestāžu izvietojumu pilsētā. Piemēram, izvērtējot skolu likvidāciju, apvienošanu, bibliotēku apvienošanu un pārcelšanu, no teritoriālo kopienu viedokļa ļoti būtiski būtu izvērtēt šo iestāžu neoficiālo jeb papildfunkciju, ko tās īsteno vietējās kopienas kontekstā. Par nepieciešamību integrēt skolas un skolu lomu pilsētas pārvaldes institūcijās runā arī pilsētu un reģionu plānotājs Džefrijs Vincents (*Jeffrey Vincent*), norādot, ka skolu problēmu risināšanā (gan izglītības funkciju, gan papildfunkciju) nepieciešama plānotāju un izglītības iestāžu/pārstāvju sadarbība (Vincent 2006).

Pētījuma laikā tika identificētas vairākas pārvaldes institūciju iniciatīvas, kas bija netieši vērstas uz teritoriālo kopienu veidošanos apkaimē – iedzīvotāju pašiniciatīvu veicināšanu, iesaistīšanos apsaimniekošanas jautājumos, ēkas iedzīvotāju pārstāvēšanā. Tās ir funkcionējušas kā stimuls teritoriālo kopienu veidošanās procesiem, taču tām nav novērots ilgtermiņa rezultāts – iedzīvotāji paši neuzņemas iniciatīvu iesāktā turpināšanai vai arī neizrāda lielu aktivitāti, lai iesaistītos organizētajās aktivitātēs. Kūtrumu un atturīgu attieksmi līdzās citiem personiskiem raksturlielumiem kā faktoros, kas ietekmē indivīdu (ne)iesaistīšanos apkaimes projektos ir minējusi arī Vilsone un Koisters (Wilson, Koester 2008), kas pētījuši vietējo kopienu iesaistīšanos apkaimes uzlabošanas projektos (iniciētos *no augšas*, t.i., valsts vai pašvaldības) post-sociālistiskajā telpā. Tādēļ, īstenojot iniciatīvas *no augšas*, būtu vienlaicīgi jāveicina iedzīvotāju pašiniciatīva, piemēram, aktīvi komunicējot pozitīvos iedzīvotāju pašiniciatīvas piemērus no citām apkaimēm, iepazīstinot iedzīvotājus ar potenciālajiem sadarbības modeļiem u.c.

Pētījumā tika identificētas atsevišķas situācijas, kad Rīgā arvien vairāk esošie radošie kvartāli sāk iesaistīt savās aktivitātēs vietējos iedzīvotājus, piemēram, Miera ielā (Biedrība „Miera ielas republika”). Šāda situācija iespējama tikai vietās, kur dzīvo vietējie iedzīvotāji un nebūtu iespējama tādos radošos kvartālos kā, piemēram, VEF, Spīķeri, Andrejsala. Minētā iezīme vērtējama pozitīvi, jo maziem, radošiem uzņēmumiem ir gan zināšanas par vietēja mēroga vajadzībām, tai skaitā, iedzīvotāju vajadzībām, gan parasti resursi un zināšanas šo vajadzību noformulēšanā, organizēšanā un problēmu risināšanas vadīšanā. Tādēļ šāda veida radošas iniciatīvas ar vietējo iedzīvotāju iesaisti būtu veicināmas.

Endogēno faktoru ietekme uz teritoriālo kopienu veidošanās procesiem

Rīgā

Pilsēta noteiktu lomu teritoriālo kopienu veidošanā varētu spēlēt arī veicinot iedzīvotāju mijiedarbību apkaimju līmenī, piemēram, veicinot pasīvo kontaktu biežumu publiskajā vai daļēji publiskajā telpā, t.sk., sabiedriskajās un izglītības iestādēs. Tas varētu notikt gan pārdomājot un saskaņoti strukturējot pilsētas telpu teritoriālās vienībās, gan veicinot publiskās telpas labiekārtošanu un iedzīvotāju atrašanos tajā, jo, kā atzinis Demerats un Levingers – visnozīmīgākās savstarpējās mijiedarbības iespējas rodas vienkārši no tā, ka indivīdi atrodas līdzās. Iespējamā mijiedarbība notiek spontāni (Demerath, Levinger 2003).

Pētot iedzīvotāju dabisko teritoriālo strukturēšanos apkaimēs, visās izpētes teritorijās tika identificētas četras faktoru dimensijas, kas ietekmē teritoriālo kopienu

veidošanos – teritoriālo faktoru, iniciatīvu, līdzdalības un komunikācijas. Katrā no dimensijām tika identificēti konkrēti faktori (skat. 2.tabulu). Minētie faktori kā teritoriālo kopienu veidošanos ietekmētāji attiecas uz visām izpētes teritorijām, taču katrā no teritorijām tie izpaudās dažādā intensitātē un spēlēja atšķirīgas nozīmes lomu. Šeit atklājas vietas apstākļu loma un ietekme teritoriālo kopienu veidošanās procesos. Vietas apstākļu ietekmē var runāt par faktoriem, kas noteiktās vietās intensīvi ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos, bet citās – nē. Piemēram, apkaimēs tika identificētas iedzīvotāju tīklošanās vietas, no kurām viena ļoti nozīmīga ir skola. Skolas nozīme ne tikai kā izglītības iegūšanas iestādes, bet arī kā bērnu un viņu vecāku iepazīšanās vietas nozīme. Taču skolas ārpus izglītības funkciju nozīmība ir cieši saistīta ar skolas atvērtību gan pret vecākiem, gan citiem apkaimes iedzīvotājiem. Skolas var būt fiziski vieglāk vai grūtāk pieejamas vecākiem (piemēram, atļauta ieeja skolā tikai ar skolēna apliecību), kas atstāj tiešu ietekmi uz vecāku savstarpējo pazīšanos. Skolām var atšķirties arī līmenis, kā tās atbalsta vecāku iniciatīvas, cik tās ir atvērtas pret apkaimes iedzīvotājiem, piemēram, vai ļauj tiem apmeklēt svētku koncertus, izmantot sporta zāli u.c. resursus. Šie aspekti atstāj ietekmi uz teritoriālas kopienas veidošanos apkaimē un skolu, lai gan nav tieši saistīti ar izglītības iegūšanu. Tādējādi vietējie apstākļi, šajā gadījumā – konkrētas skolas politika, vienā teritorijā var spēlēt būtiskāku lomu teritoriālās kopienas dzīvē nekā citā.

Līdzīgi teritorijās ar izteiktu vietējo komunikācijas un kaimiņu attiecības kultūru, būtisku ietekmi uz vietējo teritoriālo kopienu atstāj intensīva sabiedrības nomaiņa apkaimē, savukārt vietās, kas pašas ir jaunizveidotas, piemēram, Pierīgas jaunie ciemi, sabiedrības nomaiņa nespēlē tik lielu lomu vietējā kopienā. Tādējādi identificētajiem teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošajiem faktoriem ir situatīva nozīme – konkrētā vidē tie var spēlēt būtiskāku un mazāk būtisku lomu teritoriālo kopienu veidošanā, tie var arī transformēties, vienā situācijā ietekmējot teritoriālās kopienas veidošanos pozitīvi, bet citā – negatīvi.

Šajā darbā teritoriālās kopienas pētītas apkaimju mēroga un mazāka mēroga teritorijās. Šāds izpētes līmenis, kas ļauj runāt ne tikai par formālajām teritoriālajām kopienām, kas balstītas uz noteiktu organizāciju, piemēram, apkaimes NVO, ir īpaši svarīgs post-sociālistiskajā telpā, kur brīvprātīgo organizāciju darbību ietekmē vairāki aspekti. Piemēram, iedzīvotājiem nav iesaistīšanās prakses brīvprātīgās organizācijās un, otrkārt, iedzīvotāji tām mēdz neuzticēties. Šādus rezultātus apstiprina arī Hovards, atzīstot, ka post-sociālistisko valstu iedzīvotāji neuzticas brīvprātīgajām organizācijām savas padomju laika pieredzes dēļ. Viņi turpina izmantot draugu un paziņu tīklus, kas savukārt neveicina brīvprātīgo organizāciju veidošanos (Howard 2003).

Pētījumā identificētie teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie faktori izmantojami turpmākos pētījumos post-sociālistiskajā telpā, kur atšķirībā no Rietumu valstīm pilsoniskas sabiedrības veidošanās vēsture ir ļoti īsa, kur nav iedzīvotāju līdzdalības un kaimiņu kopienu kultūras. Kvalitatīvās analīzes rezultāti ļauj izvirzīt tālākai pārbaudei pieņēmumus par noteiktu faktoru nozīmību (skat. 3.3.tabulu) un ietekmi uz kopienu veidošanos, kā arī iekļaut tos tālākajā kvantitatīvajā izpētē. Turpmāk kvantitatīvi iespējams vērtēt noteiktu faktoru (piemēram teritorijas mēroga)

nozīmību teritoriālās kopienas veidošanās procesos, savstarpēji salīdzināt šo faktoru nozīmību (piemēram teritorijas mēroga un publiskās telpas labiekārtojuma ietekmes uz sociālās mijiedarbības procesiem izvērtēšanai), un tos iespējams savstarpēji korelēt.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

Promocijas darbā izvērtēti teritoriālo kopienu veidošanās procesi un to ietekmējošie faktori Rīgā, kā funkcionālas pilsētas telpā. Iepriekšējo pētījumu izvērtējums, darbā izmantotā kvantitatīvo datu un kvalitatīvās analīzes rezultātu interpretācija atspoguļo sekojošo:

1. Izstrādātā teritoriālo kopienu izpētes pieeja, kas balstījusies uz apkaimes mēroga teritoriālo kopienu veidošanās kompleksu un procesuālu izpratni Rīgas pilsētā, izmantojot identificēto eksogēno un endogēno faktoru ietekmes analīzi apkaimēs, kā arī izvērtējot gan iedzīvotāju iniciatīvas, gan pārvaldes institūciju prakses, vienlaikus ir gan darba metodoloģisks rezultāts, gan arī sniedz pilnīgāku izpratni par urbāno sociālo telpu attīstību Austrumeiropas sociāli politiskajā kontekstā.
2. Pētījumā izmantotā „līdziešanas” metode ļauj būtībai tuvāk lasīt tos endogēnos teritoriālo kopienu veidošanās procesus, kas balstīti ne tikai uz novērojumiem un/vai sarunām ar iedzīvotājiem, bet arī novērojot šos abus procesus integrēti un saistībā ar sociālo praksi telpā.
3. Līdziešanas metode ir rekomendējama izmantošanai turpmākos sociāli ģeogrāfiskajos pētījumos, kas pievēršas vietēja mēroga sociālo teritoriju izpētei it sevišķi gadījumos, kuros tiek analizēta telpas un grupu/individū mijiedarbība, piemēram, nozīmes piešķiršana telpai, piederības sajūtas veidošanās u.c.
4. Ņemot vērā vispārējos tipus – gan formālās (kopienas, kam ir savas organizācijas), gan neformālas teritoriālas kopienas, pētījumā izstrādātā kopienu funkcionālo tipu klasifikācija ļauj nošķirt un izprast atšķirīgus to veidošanās procesus – saimnieciskās kopienas, riska faktoru kopienas, pasākumu kopienas, interešu kopienas, ikdienas komunikācijas kopienas gadījumos.
5. Pēc teritoriālo kopienu veidošanās procesa un mērķa pazīmēm izstrādātā klasifikācija – uz mērķi orientētās teritorialās kopienas un uz procesu orientētās teritoriālās kopienas – ļauj atpazīt un raksturot dažādu teritoriālo kopienu veidošanās noturīgumu un struktūru.
6. Uz mērķi orientēto teritoriālo kopienu darbība bieži saistīta ar apdraudējumu kopienas telpiskajai struktūrai, tai ir izteikts iniciators un atbalstītāji, un tā aktīvi darbojas līdz konkrēta mērķa sasniegšanai. Uz procesu orientētās kopienas izteikti raksturo laika un kultūras apstākļi – šīs kopienas ir ilglaicīgākas.
7. Pētījumā identificēti faktori, kas ietekmē teritoriālo kopienu veidošanos post-sociālistiskajā pilsētā: pilsētvides plānojums, apbūves mērogs, īpašumattiecības, tikšanās vietas, daļēji publiskās telpas esamība, atbildības uzņemšanās, spēja uzņemties līdera lomu un organizēt, centieni īstenot teritoriālas kopienas iniciatīvas, sadarbība ar formālajām/pārvaldes struktūrām, spēja vienoties, prioritātes un pieejamie resursi, pret darbību apdraudējumam, aktivitāšu/pasākumu mērogs, pozitīvie piemēri, ikdienas komunikācija,

interestu komunikācija, nepieciešamība sociālajām grupām pēc komunikācijas, sociālie tīkli apkaimē.

8. Pētījumā identificētos teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošos faktoros un to lomu teritoriālo kopienu veidošanās procesā raksturo četras savstarpēji papildinošas dimensijas - teritoriālo faktoru dimensija, iniciatīvu dimensija, iedzīvotāju līdzdalības dimensija un komunikācijas dimensija.
9. Pētījumā identificētajiem teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošajiem faktoriem ir situatīva nozīme – konkrētā vidē tie var spēlēt būtiskāku un mazāk būtisku lomu teritoriālo kopienu veidošanā, tie var arī transformēties vienā situācijā, ietekmējot teritoriālās kopienas veidošanos pozitīvi, bet citā – negatīvi. Turklāt reprezentācijas ir atkarīgas no dažāda iedzīvotāju iesaistes stipruma teritoriālajā kopienā.
10. Pētījumā identificētie teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējošie faktori ir būtiski un atbilstoši post-sociālistiskās telpas kontekstiem.
11. Turpmākos pētījumos kvalitatīvās analīzes rezultāti ļauj izvirzīt tālākai pārbaudei pieņemumus par noteiktu faktoru nozīmību (teritoriālu, iniciatīvu, iedzīvotāju līdzdalības un komunikācijas kultūras) un ietekmi uz teritoriālo kopienu veidošanos, tālāk pakļaujot tos arī kvantitatīvai analīzei.
12. Pētījumā iegūtie rezultāti – izpratne par teritoriālo kopienu attīstības procesiem, ļauj labāk plānot, organizēt un paredzēt teritoriālo kopienu dzīvi, piemēram, iedzīvotāju iesaistīšanos sava mājokļa un dzīvojamās vides sakārtošanā un uzturēšanā, iedzīvotāju līdzdalības veicināšanā u.c.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Aleksander, E.R., 1995. *Approaches to Planning: Pntroducing Current Planning Theories, Concepts and Issues*. Gordon and Breach Science Publishers SA, Luxembourg.

Asaris G., Marana I., 1996. Riga, Latvia: Demography and Housing. *Ambio: A Journal of the Human Environment* 25(2), pp. 97-102.

Becker, H.S., 1973. *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. Free Press, New York.

Bellah, R., 1996 [1985]. *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley, CA:University of California Press.

Berry, J.M., Portney, K.E., Thomson, K., 1991. The Political Behavior of Poor People, in: C. Jencks and P. E. Peterson (eds.) *The Urban Underclass*. Washington, D.C., Brookings, pp. 235-273.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J., Klebanov, P. K., and Sealand, N., 1993. Do neighborhoods influence child and adolescent development? *American Journal of Sociology*, 99, pp. 353–395.

Brower, S., 1996. *Good Neighborhoods. A Study of In-Town & Suburban Residential Environments*. Praeger, London. 212 pp.

Buttimer A., 1969. Social space in interdisciplinary perspective. *The Geographical Review*, 59: 417–426.

Buttimer, A. 1976. Grasping the Dynamism of Lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers*, 66 (2), 277-292

Calthorpe, P. 1993. *The next American metropolis: Ecology, community and the American dream*. New York: Princeton Architectural Press. 175 pp.

Campbell, K.E., Lee, B.A, 1990. Gender Differences in Urban Neighboring. *The Sociological Quarterly* 31(4), pp. 495–512.

Catlaks, G., 1991. *Rīgas priekšpilsētas gadsimtu gaitā*. Rīga. 52 lpp.

Castells, M., 1996. *The Rise of the Network Society*. Oxford, Blackwell.

Chaskin, R.J. 1997. Perspectives on neighbourhood and community: a review of the literature. *The Social Service Review*, 71(4), 521-547.

Chavis, D.M., Newbrought, J.R., 1986. The meaning of „community” in community psychology. *Journal of Community Psychology*, 14(4)., pp. 335-340.

Chavis, D.M., Wandersman, A., 1990. Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), pp. 55-81.

Cohen, A. P., 1985. *The Symbolic Construction of Community*, London: Tavistock.

Coleman, J.S., 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94, pp. 95-120.

Coley, R.L., Kuo, F.E., Sullivan, W.C., 1997. Where does community grow? The social context created by nature in urban public housing. *Environment & Behavior*, 29(4), pp. 468-494.

Coulton, C.J., Korbin, J., Chan, T. and Su, M., 2001. Mapping residents' perception of neighborhood boundaries: a methodological note. *American Journal of Community Psychology*, 29 (2), 371-383.

Crenshaw, E., John, C.St., 1989. The Organizationally Dependent Community: A Comparative Study of Neighborhood Attachment. *Urban Affairs Quarterly* 24(3), pp.412-433.

Damberg A., Danga I., Stalidzāne I., Pastore A., Bērziņš A., 2007. *Apkaimes attīstības rokasgrāmata*. Valmieras Novada fonds. 58 lpp.

Danga, I. 2006. *No iedzīvotāju foruma līdz kopienu filantropijai iespējas un pieredze Latvijā: rokasgrāmata*, Talsu novada fonds.

Davies, W.K.D., Herbert, D.T., 1993. *Communities within Cities: An Urban Social Geography*. London: Belhaven Press.

Demerath, L., Levinger, D., 2003. The Social Qualities of Being on Foot: A Theoretical Analysis of Pedestrian Activity, Community, and Culture. *City & Community* 2(3), pp.217-237

Dorsner, C., 2004. Social Exclusion and Participation in Community Development Projects: Evidence from Senegal, *Social Policy & Administration* 38(4), pp.366–82.

Downs, R.M., Stea, D., 1973. Cognitive Maps and Spatial Behavior: Process and Products, in: R.M.Downs and D.Stea (eds.) *Image and Environment*, Chicago: Aldine, pp. 8-26

Duany, A. and Plater-Zyberk, E., 1992. The second coming of the American small town, *Wilson Quarterly*, 16, pp. 3-51

Earle, L., 2005. Community Development, “Tradition” and the Civil Society Strengthening Agenda in Central Asia. *Central Asian Survey* 24(3), pp. 245–60.

Edwards, M., D. Hulme, 1992. Scaling up the Developmental Impact of NGOs: Concepts and Experiences. In: M. Edwards and D. Hulme (eds) *Making a Difference:*

NGOs and Development in a Changing World. London: Earthscan Publications, pp. 13–27.

Escobar, A., 1995. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Feldman, M., 1999. Justice in space? The restitution of property rights in Tallinn, Estonia, *Ecumene* 6(2), pp. 165–182.

Flacks, R., 1988. *Making History: American Left and the American Mind*. New York, Columbia University Press.

Fischer, C.S., 1982. *To Dwell among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: University of Chicago Press.

Fleming, R., Baum, A. and Singer, J. E., 1985. Social support and the physical environment, in: S. Cohen and S.L.Syme (Eds) *Social Support and Health*, Orlando, FL: Academic Press, pp. 327-345.

Filipovic, M., 2008. Influences on the Sense of Neighborhood: Case of Slovenia. *Urba Affairs Review* 43 (5), pp. 718-732.

Frazer, E. (1999), *The Problem of Communitarian Politics. Unity and conflict*, Oxford: Oxford University Press.

French, R., 1995. *Plans, Pragmatism and People: The Legacy of Soviet Planning for Today's Cities*. UCL Press, London.

Flyvbjerg, B. 2006. Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* 12(2), pp. 219-245.

Gans, H., 1991. *People, Plans and Policies*. New York: Columbia University Press pp.123-169

Ghanbari-Parsa, A.R., Moatazed-Keivani, R., 1999. Development of real estate markets in Central Europe: the case of Prague, Warsaw, and Budapest, *Environment and Planning A* 31(8),pp. 1383–1399.

Gould, P., White, R., 1974. *Mental Maps*. Middlesex: Penguin.

Grannis, R., 1998. The importance of trivial streets: residential streets and residential seg-regation. *American Journal of Sociology* 103(6), pp.1530-1564.

Grava, S., 1993. The urban heritage of the Soviet regime: the case of Riga, Latvia. *Journal of the American Planning Association* 59 (1), pp. 9-30.

Grooteart, C., 1998. *Social Capital: the Missing Link?* Working paper no 3, The World Bank, Social Capital Initiative.

- Guest A.M., Lee, B.A., 1983. The Social Organization of Local Areas. *Urban Affairs Quarterly* 19 (2), pp. 217-240.
- Guest, A.M., Lee, B.A., 1984. How urbanites define their neighborhoods. *Population and Environment*, 7(1), pp.32–56.
- Guest, A.M., Wierzbicki, S.K., 1999. Social ties at the neighborhood level. *Urban Affairs Review*, 35(1), pp.92-111.
- Greenbaum, S. D., 1982. Bridging ties at the neighborhood level. *Social Networks*, 4, pp. 367-384.
- Hallman, H., 1984. *Neighborhoods: Their Place in Urban Life*. Beverly Hills, Calif. Sage.
- Haeberle, S.H., 1988. People or place: variations in community leaders' subjective definitions of neighborhood. *Urban Affairs Quarterly* 23 (4), pp. 616-634.
- Hampton, K., Wellman, B., 2003. Neighboring in Netville: How the Internet Supports Community and Social Capital in a Wired Suburb. *City & Community* 2(4), pp.277-311.
- Haney, W.G., and Knowles, E.S. (1978) Perception of Neighborhoods by City and Suburban Residents. *Human Ecology*, 6., pp. 201-214
- Healey, P., 1998. Institutional theory, social exclusion and governance, in: A. Madanipour, G. Cars, J. Allen (eds) *Social Exclusion in European Cities*, London: Jessica Kingsley Publishers, pp. 53 – 74.
- Hillery, G.A., 1955. Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology* 20, pp. 779–791
- Howard, M. M., 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-communist Europe*. Cambridge, CUP.
- Hunter, A., 1974. *Symbolic Communities*. Chicago: University of Chicago Press, 253 pp.
- Hunter A. 1975. The loss of community: an empirical test through replication. *American Sociological Review*, 40, 537-552.
- Hunter, A. 2007. Contemporary Conceptions of Community. In: *Handbook of Community Movements and Local Organizations*. Ram A.Cnaan, Carl Milofsky (eds.). Springer, pp.20-34.
- Hull, R.B. IV, 1992. Image, congruity, place attachment and community design, *The Journal of Architectural and Planning Research*, 9(3), 181-192.

Hyde, M., Chavis, D.M., 2007. Sense of Community and Community Building. In: *Handbook of Community Movements and Local Organizations*. Ram A.Cnaan, Carl Milofsky (eds.). Springer, pp. 179-256.

Iestāžu katalogs, 2012. Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments. Pieejams: <http://dati.e-skola.lv/Katalogs/RigaSkolaValCita> Skatīts: 19.05.2012.

Jacobs, J., 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage

Janowitz, M., 1952. *The Community Press in an Urban Setting: The Social Elements of Urbanism*. Chicago: University of Chicago Press, 275 pp.

Kahrik, A., Tammaru, T., 2008. Population Composition in New Suburban Settlements of the Tallinn Metropolitan Area. *Urban Studies* 45 (5&6), pp.1055-1078.

Kang, J., 2011. Understanding non-governmental organizations in community development: Strengths, limitations and suggestions. *International Social work* 54(2), pp. 223-237.

Kasarda J.D., Janowitz, M., 1974. Community Attachment in Mass Society. *American Sociological Review* 39, pp. 328-239.

Katual, N., 2002. Architecture as Crime Control. *The Yale Law Journal* 111, pp.1039-1117.

Keller, S., 1968. *The Urban Neighborhood: A Sociological Perspective*. New York: Random House.

Kennedy, M., 1996. *Transformative community planning: Empowerment through community development*. Paper presented at the Planners Network Conference, PICCED Resources. Available: <http://www.picced.org/resource/pn/combased.htm> (February 1997), citēts Turner, R.S., 1999. Entrepreneurial Neighborhood Initiatives: Political Capital in Community Development. *Economic Development Quarterly* 13(15), pp. 15-22.

Kingston, S., Mitchell, R., Florin, R., Stevenson, J., 1999. Sense of community in neighborhoods as a multi-level construct. *Journal of Community Psychology*, 27, pp. 681-694.

Koka Rīga, 2011. Grīziņkalna apkaime. Skatīts: 12.05.2011. Pieejams: http://www.kokariga.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=36&Itemid=10&lang=lv

Krastiņš, J. 2001. Ieskats Rīgas pilsētībūvnieciskās attīstības vēsturē. Grām.: *Rīgas ielas* 1.sējums. Apgāds priedaines, 14.-17.lpp

Kraut, R., Lundmark, V., Patterson, M., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., Scherlis, W., 1998. Internet Paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?, *American Psychologist* 53 (9), 1017–1031.

- Kroplijs, A., 2011. Promocijas darba specifika kvalitatīvu, teorētisku un metaanalītisku pētījumu gadījumā. Grām.: M. Raščevska (red.) *Psiholoģijas doktora studiju programmas un doktorantūras skolas vadlīnijas. Metodiskie norādījumi promocijas darba izstrādei*, 49.-67.lpp.
- Kuo, F.E., Sullivan, W.C., Coley, R.L., Brunson, L., 1998. Fertile ground for community: Inner-city neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology*, 26(1), pp. 823-851
- Kusenbach, M., 2003. Street-Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool, *Ethnography* 4(3), pp. 449-479.
- Kusenbach, M., 2006. Patterns of Neighboring: Practicing Community in the Parochial Realm, *Symbolic Interaction* 29(3), pp. 270-306.
- Kusenbach, M., 2008. A Hierarchy of Urban Communities: Observations on the Nested Character of Place. *City & Community*, 7 (3), 225-249.
- Ķekavas pagasta teritorijas plānojums 2009. – 2021. gadam, 2009. Ķekavas pagasta pašvaldība. Skatīts: 01.05.2011. Pieejams: <http://www.kekava.lv/pub/index.php?id=478>
- Latvijas pilsoniskā alianse, 2012. Līdzdalība. Skatīts: 31.05.2012. Pieejams: <http://www.nvo.lv/coop.php?lang=lv&id=43>
- Leavitt, J., Saegert, S., 1990. *From abandonment to hope: Community-households in Harlem*. New York, Columbia University Press.
- Lejnieks J., 2008. Rīgas apkaimju vēsturiskais apskats. Rīgas apkaimju forums 27.11.2012. Pieejams: http://www.rdpad.lv/apkaimes/rigas_apkaimes.lejnieks.pdf Skatīts: 19.05.2012.
- Lejnieks, J., 2012. Sarūkošā pilsēta Rīga. Intervija ar Jāni Lejnieku. Osvalds Zebris. Kultūras Diena 2012.gada 11.maijs.
- Lofland, L. 1998. *The Public Realm*. New York: Aldine de Gruyter.
- Logan, J.R., Collver, O.A., 1983. Residents' perceptions of suburban community differences. *American Sociological Review*, 48(3), pp.428-433.
- Lucey, N., 1973. The Effect of Sir Ebenezer Howard and the Garden City Movement on Twentieth Century Town Planning, Pieejams: <http://www.rickmansworthherts.freeserve.co.uk/howard1.htm#sna> Skatīts: 31.05.2012.
- Lyon, L., 1999. *The Community in Urban Society*. Prospect Heights, IL: Waveland Press, 320 pp.
- Lynch, K., 1960. *Image of the City*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Makoba, J.W., 2002. Nongovernmental Organizations (NGOS) and Third World Development: An Alternative Approach to Development, *Journal of Third World Studies* 19(1), pp. 53–63.

Mansuri, G., Rao, V., 2004. *Community-based and –driven development: a critical review*. Policy Research Working Paper 3209, The World Bank Development Research Group, Rural Development.

Marana, I., 1999. Rīgas mājoklis – vaur pagātņi nākotnē lūkojoties. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica* VII. Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, Rīga., pp. 116.-120.

Matei, S., Ball-Rokeach, S.J., 2001. Real and virtual social ties: connections in the everyday lives of seven ethnic neighborhoods. *American Behavioral Scientist* 45(3), pp.550-564.

McMillan, D.W., Chavis, D.M., 1986. Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14., pp.6-23.

Mitchell, J.C. (ed.), 1969. *Social networks in urban situations: Analyses of personal relationships in Central African Towns*. Manchester, UK: Manchester University Press.

Moe, E.O., 1959. Consulting with a Community System: A Case Study. *Journal of Social Issues* 15 (2), pp. 28-35.

Murphy, J., 2003. *Civil society and social capital in the post-socialist Russian north*. Havighurst Young Scholars' Conference, November 7-9. Pieejams: <http://www.units.muohio.edu/havighurstcenter/publications/documents/murphy.pdf>
Skatīts: 29.08.2012.

Nie N., Erbring L., 2000. *Internet and Society: A Preliminary Report*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society, Stanford, CA.

Oldenburg, R., 1989. *The Great Good Place*. New York: Paragon House.

Olson, P., 1982. Urban Neighborhoods Research: Its Development and Current Focus, *Urban Affairs Quarterly*, 17(4), pp. 491–518.

Ozola, E. 2009. Rīgas radošie kvartāli. Zībārte, I. (red.) *Process: Laikmetīgās arhitektūras grāmata Nr.2: Free entry*, Arhitektūras veicināšanas fonds.

Pacione, M., 2001. *Urban Geography: a Global perspective*. London, Routledge.

Peterman, W., 2000. *Neighborhood Planning and Community - Based Development*. The Potential and Limits of Grassroots Action, SAGE Publications.

Paddison, R., 2001. Communities in the City. *Handbook of Urban Studies*, London: SAGE Publications, pp.194-205

Parisi, D., Grice, M.S., Taquino, M., Gill, A.D., 2002. Building capacity for community development for economic development in Mississippi. *Journal of the Community Development Society*, 33, 19-38.

Perry, C., 1939. *Housing for the Machine Age*. New York: Russell Sage Foundation.

Pipere, A., 2011. Datu ieguves metodes pētījumā un to raksturojums. Grām: K.Mārtinsons, A.Pipere (red.), *Ievads pētniecībā: stratēģijas, dizaini, metodes*. Raka, Rīga, 157.-192.lpp.

Piselli, F., 2007. Communities, Places and Social Networks. *American Behavioral Scientist* 50(7), pp. 867-878.

Plas, J. M. and Lewis, S. E., 1996. Environmental factors and sense of community in a planned town. *American Journal of Community Psychology*, 24, pp. 109-143

Putnam, R., 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ, Princeton University Press.

Putnam, R.D., 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 6, pp. 65-78.

Rīga skaitļos. Pieejams: https://www.riga.lv/LV/Channels/About_Riga/Riga_in_numbers/default.htm Skatīts: 31.05.2012.

Rīgas dome, 2006. Rīgas attīstības plāns 2006.–2018.gadam. Rīgas Dome. Sk.11.11.2009. Pieejams: www.rdpad.lv/rpap/plans_downloads/

Rīgas dome, 2009. Rīgas teritorijas plānojums 2006.-2018.gadam ar grozījumiem. Galīgā redakcija. Paskaidrojuma raksts. Rīgas dome. Sk.31.05.2012. Pieejams: http://www.rdpad.lv/uploads/rpap_doc/RTP_Paskaidrojuma_raksts_ar_grozijumiem.pdf

Rīgas dome, 2010. *Rīgas attīstības programma 2010. - 2013. Gadam. Aktualizēta 2010. gadā, I daļa*. Rīgas Dome. Sk. 17.09.2011. Pieejams: http://www.rdpad.lv/uploads/rpap/programma_1.dala.pdf

Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments, 2012. Apkaimju projekta mājas lapa. Skatīts: 25.05.2012. Pieejams: <http://www.apkaimes.lv/>

Rīgas domes Saistošie noteikumi nr.134., pieņemti 02.09.2008 (*Grozījumi ar RD 08.12.2009. saistošajiem noteikumiem Nr.28*) Sk.: 22.05.2012. Pieejams: <http://www.e-skola.lv/public/31437.html>

Rīgas Namu pārvaldnieks, 2012. Rīgas pašvaldības SIA. Pieejams: <http://www.rnparvaldnieks.lv/index.php/par-mums> Skatīts: 19.05.2012.

Roseland M., Soots L. „Strengthening Local Economies” from State of the World 2007: Our Urban Future. In: S.M. Wheeler, T.Meatley. The Sustainable Urban Development Reader. Routledge, pp.241-252.

Ruskuls, G. 2012a. „Esplanādē 2012” saruna par piecdemīt astoņām Rīgām, Latvijas Televīzija. Pieejams: <http://www.ltv.lv/zinas/kultura/riga2014/esplanade-2014-saruna-par-piecdesmit-astonjam-riigam.a14821/> Skatīts: 14.09.2012.

Sampson, R.J., 1991. Linking the Micro- and Macrolevel Dimensions of Community Social Organization. *Social Forces* 70, pp. 43-64.

Sampson, R.J, Morenoff, J.D., Gannon-Rowley, T. 2002. Assessing “neighborhood effects”: social processes and new directions in research. *Annual Review of Sociology* 48, 443-478.

Sandelowski, M., 1995. Focus on qualitative methods: Sample sizes in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 18, pp. 179-183.

Schegloff, E. A., 1972. Notes on a Conversational Practice: Formulating Place, in: D.N. Sudnow (ed.) *Studies in Social Interaction*, New York: Free Press., pp. 75–119.

Schnell, I., and Benjamini, Y., 2005. Globalistaion and the Structure of Urban Social Space: The Lesson from Tel Aviv. *Urban Studies*, 42 (13): 2489–2510.

Schorr, L.B., 1997. *Common purpose: Strengthening families and neighborhoods to rebuild America*. New York, Anchor.

Scott, J., 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Conditions Have Failed*. New Haven, Conn: Yale University Press.

Sarkandaugavas attīstības biedrība, 2012. Par biedrību. Pieejams: <http://sabb.blog.com/biedriba/> Skatīts: 18.08.2012.

SIA „ARHO”, 2006. *Dzīvojamo rajonu apzināšana un inventarizācija Rīgas pilsētā dzīvojamo rajonu atdzīvināšanas (revitalizācijas) ietvaros*. Rīgas domes Pilsētas attīstības deprataments, Rīga.

SIA „BrandCom”, 2008. *Analītisks pārskats par realizētajiem un realizācijas procesā esošajiem investīciju projektiem Rīgas pilsētā*. Rīgas Dome. Sk. 07.06.2011. Pieejams: http://www.rdpad.lv/apkaimes/Investplusmas_final1.pdf

SIA „Latio”, 2007. *Analītiskais pārskats par nekustamā īpašuma tirgus tendencēm Rīgas pilsētā – Rīgas apkaimju nekustamā īpašuma tirgus tendenču analīze*. Rīgas Dome. Sk. 07.06.2011. Pieejams: http://www.rdpad.lv/apkaimes/Nekustama_ipsuma_analize_apkaimes.pdf

SIA „Metrum”, 2007. *Apkaimju ekonomiski – ģeogrāfiskais apraksts I daļa*. Rīgas Dome. Sk. 07.06.2011. Pieejams: http://www.rdpad.lv/apkaimes/Rigas_apkaimju_projekta_gala_zinojums_260608.pdf

- Simpson, L., 2005. Community Informatics and Sustainability: Why Social Capital Matters, *Journal of Community Informatics* 1 (2), pp. 102–119.
- Smith, D.S., 1996. The Socialist city. In: *Cities After Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*, eds. G., Andrusz, M., Harloe & I. Szelenyi, Blackwell Publishers: Oxford and Cambridge, pp. 70-100.
- Smith, F., 1997. Contested geographical imaginings of reunification: A case study of urban change in Leipzig, *Applied Geography* 17(4), pp. 355–369.
- Slovak, J.S., 1986. Attachment in the Nested Community: Evidence from a Case Study. *Urban Affairs Quarterly*, 21(4), 575–597.
- Stanilov, K., 2007. Urban development policies in Central and eastern Europe during the transition period and their impact on urban form, in: Stanilov (ed.) *The Post-Socialist City. Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Springer.
- Stenning, A., 2004. Urban change and the localities. In: Michael Brashaw, Alison Stenning (eds.) *East Central Europe and the former Soviet Union: the post-socialist states*. Pearson Education Limited, pp. 87-108.
- Stern, M.J., Dillman, D.A., 2006. Community Participation, Social Ties, and Use of the Internet. *City & Community* 5(4), pp.409.-424.
- Sullivan, W.C., Kuo, F.E., DePooter, S., 2004. The fruit of urban nature: Vital neighborhood spaces. *Environment & Behavior*, 36(5), pp. 678-700.
- Suttles, G., 1972. *The Social Construction of Communities*. Chicago: University of Chicago Press
- Sykora, L., 1993. City in transition: the role of rent gaps in Prague' s revitalization, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 84(4), pp. 281-293.
- Sykora, L., 1994. Local urban restructuring as a mirror of globalisation processes: Prague in the 1990s, *Urban Studies* 31(7), pp. 1149–1166.
- Sykora, L., 1999. Processes of Socio-spatial Differentiation in Postcommunist Prague. *Housing Studies* 14(5), pp. 679-701.
- Talen, E., 1999. Sense of community and neighbourhood form: an assessment of the social doctrine of new urbanism. *Urban Studies*, 36, 1361–1379.
- Temkin, K., W. Rohe, 1998. Social capital and neighborhood stability: An empirical investigation. *Housing Policy Debate* 9 (1), pp. 61-88.
- Thomas, D., 1991. *Community Development at Work: A Case of Obscurity in Accomplishment*. London: Community Development Foundation. As cited in Meegan, R., Mitchell A., 2001. It's Not Community Round Here, It's Neighbourhood: Neighbourhood Change and Cohesion in Urban Regeneration Policies. *Urban Studies* 38(12), pp. 2167-2194.

Til, J., Hegyesi, G., Eschweiler, J., 2007. Grassroots Social Movements and the Shaping of History. In: *Handbook of Community Movements and Local Organizations*. Ram A.Cnaan, Carl Milofsky (eds.). Springer, pp.363-377.

Tirgus un Sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, 2011. *Nevalstisko organizāciju pārstāvju viedokļi par līdzdarbošanos Rīgas pilsētas attīstībā*. Padziļināto interviju pētījuma rezultāti. Skatīts: 24.05.2012. Pieejams: http://www.sus.lv/files/Atskaite_RD_PAD_Dzi_2011.pdf

Treija, S. Bratuškins, U., 2003. Lielmēroga dzīvojamo rajonu attīstības problēmas Rīgā. *Arhitektūra un būvzinātne: RTU Zinātniskie raksti* 2(4), 77.- 83.lpp.

Underhill, J.A., 1990. Soviet new towns, planning and national urban policy: shaping the face of Soviet cities. *The Town Planning Review*, 6(3), pp.263- 285.

Valsts programma, 2005. „*Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana, 2005.–2009. gads*”. 67 lpp.

Vincent, J., 2006. Public Schools as Public Infrastructure. Roles for Planning Research. *Journal of Planning Education and Research* 25, pp.433-437.

Vromen, A., 2003. Community-Based Activism and Change: The Case of Sydney and Toronto. *City & Community* 2 (1), 47-69.

Warren R.J., 1978. *The Community in America*. Chicago: Rand McNally.

Wirth, L., 1938. Urbanisma s a Way of Life. *American Journal of Sociology* 4 (4), pp. 20-21

Webber, M. 1963. Order in Diversity: Community without Propinquity. In: *Cities and Space* (ed.) L. Wirigo. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Wilson, E., Koester, D. 2008. Community participation in international projects: an analytical perspective from the Russian Far East. *Environment, Development and Sustainability* 10(3), 267-290.

Wellman, B., 1979. The Community Question: The Intimate Networks of East Yonkers. *American Journal of Sociology* 84 (5), pp.1201-1231.

Wellman B., 2004. Connecting Communités: On and Offline. *Contexts* 2, pp.22-28.

Yancey, W.L., 1971. Architecture, intercation and social control. *Environment and Behavior* 3, pp.3-21

Young, A. F., Russel, A., Powers, J.R., 2004. The sense of belonging to a neighborhood: Can it be measured and is it related to health and well being of older women? *Social Science and Medicine* 59 (10), pp. 2149-60

Zalcmanis, R., Pētersons B., Sīpola I., Pētersone I., Kalniņa G., 2001a. 20.gs. 20. un 30. gadi Rīgā (statistikas raksturojums). Grām.: Rīgas ielas 1.sējums. Apgāds priedaines, 59.-61.lpp.

Zalcmanis, R., Pētersons B., Sīpola I., Pētersone I., Kalniņa G., 2001b. Rīgas pilsētas teritorijas izveidošanās un Rīgas robežas. 20.gs. 20. un 30. gadi Rīgā (statistikas raksturojums). Grām.: Rīgas ielas 1.sējums. Apgāds priedaines, 18.-51.lpp.

Zilāns A., 2008. Mežaparks. Rīgas apkaimju forums. Pieejams: http://www.rdpad.lv/apkaimes/rigas_apkaimju_forums_mab.pdf Skatīts: 31.05.2012.

Zīverte L., Austers I., Zilinska Dz., 2003. Sabiedriskie tīkli kā drošumspējas faktors. No: *Pārskats par tautas attīstību 2002/2003*. 82.-98. lpp.

Zvirgzdiņš, A., 2004. Telpa – privātā pret publisko. *Latvijas arhitektūra* - # 3(53)04 – 6.-7. lpp.

Normatīvie akti:

Likums „Par pašvaldībām”, pieņemts 15.12.2011., stājies spēkā 01.01.2012. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57255> Skatīts: 27.07.2012.

Nepublicētie materiāli:

Ārniece, R., 2012. Mežciema sākumskolas skolotāja, personiska komunikācija, 18.05.2012.

Briede A., 2010. Rīgas Austrumu izpilddirekcija, kultūras un sabiedrisko attiecību projektu vadītāja, intervija 11.10.2010., Rīga.

Jansone, M., 2012. Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Izglītības pārvaldes Vispārējās izglītības skolu nodaļas vadītāja, personiska komunikācija 22.05.2012. un 24.05.2012., Rīga.

Jansons, M., 2010. Biedrības „Kundziņšala” valdes priekšsēdētājs, personiska komunikācija 12.10.2010., Rīga.

Kleščevska L., 2012. Rīgas Jāņa Poruka vidusskolas sociālais pedagogs, personiska komunikācija, 21.05.2012., Rīga.

Košīte S., 2010. Rīgas Austrumu izpilddirekcija, Nekustamo īpašumu nogaļas galvenā speciāliste, intervija, 11.10.2010., Rīga.

Krūzmētra Ž., 2010. *Piepilsētas lauku teritorijas apdzīvojumā pārmaiņas Latvijā*. Promocijas darbs.

Latvijas Universitāte, 2012. Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Dati apkaimju griezumā.

Rīgas dome, 2009. Dati par iedzīvotājiem Rīgas apkaimēs.

Ruskuls, G., 2012. Rīgas Domes Pilsētas attīstības departamenta Stratēģiskās vadības pārvaldes Stratēģiskās plānošanas nodaļas vadītājs, personiska komunikācija, 20.09.2012.

Silovs J., RP SIA „Rīgas Namu pārvaldnieks” iecirkņa „Kurzeme” vadītājs, intervija 14.05.2012., Rīga.

Stirna G., Biedrības „Vecrīgas biedrība” valdes priekšsēdētājs, personiska komunikācija, 02.11.2011., Rīga.

Sproģe, I., 2008. *Sociālo teritoriju veidošanās Mežciemā, Dreiliņos un Teikas apkaimēs*. Maģistra darbs, LU.

Zālīte M., 2010. Rīgas Austrumu izpilddirekcija, intervija, 30.10.2010., Rīga.

PIELIKUMI